



‘De stroom der beschaving heeft nog niet al het eigenaardige uitgewischt’

Een basisomschrijving van de erfgoedwaarden in de buurtschap Meddo,
gemeente Winterswijk



Colofon

Opdrachtgever: Gemeente Winterswijk

Titel: 'De stroom der beschaving heeft nog niet al het eigenaardige uitgewischt.' Een basisomschrijving van de erfgoedwaarden in de buurtschap Meddo, gemeente Winterswijk.

Versie: 21-02-2024

Auteur: ir. L.J. Keunen, ir. E.H. Boshoven, drs. C.J.B.P. Frank & T. Versluis

Projectcode: WIBI

Bestandsnaam: RAAPrap_6777_WIBI_20240221

ISSN: 0925-6229

RAAP

Leeuvenveldseweg 5b

1382 LV Weesp

Postbus 5069

1380 GB Weesp

Telefoon: 0294-491 500

E-mail: raap@raap.nl

Website: www.raap.nl

Monumenten Advies Bureau

Bredestraat 1

6542 SN Nijmegen

Econsultancy

Fabriekstraat 19c

7005 AP Doetinchem

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2024

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Samenvatting

Dit rapport bevat de gebiedsbeschrijving van Meddo, de meest noordelijke van de buurtschappen in Winterswijk. In meerdere hoofdstukken komen een gebiedsbiografie, een beschrijving en waardering van terreinen en objecten en een overzicht van kansen en aanbevelingen aan de orde. Hieruit komt enerzijds de rijkdom van Meddo naar voren, maar anderzijds ook het feit dat Meddo – door het geringe aantal scholtenboeren – een relatief wat opener en minder karakteristiek coulissenlandschap dan de andere buurtschappen kent. Dat betekent niet dat er weinig waarden te vinden zijn, zeker in regionaal en landelijk perspectief: Meddo is nog steeds een rijk gebied op het vlak van erfgoed en ecologie en op de aspecten die de brug tussen die twee disciplines vormen. Tegelijk heeft Meddo ook enkele aspecten die andere buurtschappen niet of nauwelijks hebben, zoals het enige kerkdorp van de gemeente, maar ook relictten van eeuwenlange steenbakgeschiedenis, op de Giffel. Samengevat is er op het vlak van landschapskwaliteit nog werk aan de winkel in Meddo, zeker met de vele gebiedsopgaven die de komende jaren gaan komen, maar zijn er dus ook voldoende haakjes om daarbij op de bestaande waarden aan te knopen.

Inhoud

Samenvatting	3
Inhoud	4
1 Inleiding	5
1.1 Kader	5
1.2 Bronnen en methoden	6
1.3 Onderzoeksgebied	7
1.4 Uitvoering	8
2 Verhaal van de plek	9
2.1 Het onderzoeksgebied	9
2.2 Landschapsecologie (biotiek en abiotiek)	10
2.3 De geschiedenis van Meddo	18
3 Historische ruimtelijke objecten en structuren	60
3.1 Terreinen van aardkundige waarde	60
3.2 Terreinen van archeologische waarde	62
3.3 Archeologische verwachting	66
3.4 Landschapstypen	66
3.5 Landschapselementen	73
3.6 Groen erfgoed	88
3.7 Ecologie	89
3.8 Erven	109
3.9 Stedenbouwkundige karakteristiek en concept	115
3.10 Wijken en buurten	115
3.11 Bebouwing	115
3.12 Infrastructuur	125
3.13 Zichtlijnen	125
3.14 Inrichting openbare ruimte	125
4 Waardering	127
4.1 Aardkunde	127
4.2 Archeologie	127
4.3 Cultuurlandschappen	130
4.4 Historische bouwkunst en stedenbouw	132
5 Kansen en bedreigingen	135
5.1 Aardkunde	135
5.2 Archeologie	135
5.3 Cultuurlandschappen	136
5.4 Ecologie	145
5.5 Historische bouwkunst en stedenbouw	150
Literatuur	154
Overzicht van figuren, tabellen, bijlagen en appendices	158

1 Inleiding

1.1 Kader

De gemeente Winterswijk is in 2023 gestart met het project 'Verhalenfabriek'. Dit project heeft als doel om het verhaal van het erfgoed beter in ruimtelijke projecten verankerd te krijgen en initiatiefnemers te inspireren bij het opstellen van hun plannen.

Die verhalen worden op twee niveaus samengesteld. Allereerst komen er basisomschrijvingen, die het verhaal van een buurtschap (buitengebied) of wijk (kern) op hoofdlijnen vertellen.



Figuur 1. De boerderij Vaeltrijt of Van Eerden, een katerstede uit de vroege 17e eeuw of eerder (foto: RAAP, 27 november 2023).

Deze basisomschrijvingen zijn vervolgens de kapstok waar verhalen op projectniveau aangeknoopt kunnen worden. Die verhalen op projectniveau zijn vooral bedoeld om te enthousiasmeren en om bij projecten concrete handvatten voor de ontwikkeling mee te geven. De basisomschrijvingen zijn in de kern natuurlijk globaler en algemener. Hun belangrijkste taak is om de grote lijn schetsen. Wat zijn de hoofdkenmerken van het gebied? Wat is de 'ruimtelijke identiteit' van dit gebied? Wat voor soort gebied is het?

In dit rapport ligt de basisomschrijving van de buurtschap Meddo voor u. Het verhaal van Meddo wordt in dit rapport zowel historisch (hoofdstuk 2) als ruimtelijk (hoofdstuk 3) uitgewerkt. Vervolgens komt

een waardering (hoofdstuk 4) aan de orde, gevolgd door kansen en aanbevelingen die we op erfgoedgebied op het schaalniveau van de buurtschap zien (hoofdstuk 5).

1.2 Bronnen en methoden

Het verhaal in dit rapport wordt vooral op basis van bekende informatie geschreven. Het gaat daarbij vooral om gepubliceerde informatie in lokale literatuur (waaronder de erfgoedboekjes 1, 2, 3 en 4 ¹, de reeks Meddo's Verleden ², de standaardwerken van onder meer Stegeman en Te Voortwis ³ en publicaties van Wildenbeest en Peletier ⁴), om de cultuurhistorische atlas uit 2009 ⁵, de archeologische en cultuurhistorische actualisaties daarvan uit 2018 en 2020 ⁶, het historische-paden-project uit 2022 ⁷, de beschrijving van de terreinen van archeologische waarde ⁸ en van de aardkundige waarden ⁹, andere onderzoeken door ondergetekende partijen ¹⁰ en voor onderzoekers eenvoudig toegankelijke digitale bronnen. Alleen voor de erven was een verdiepingsslag uitgezet, omdat deze informatie sinds 2009 niet meer geactualiseerd was. Hiervoor is door bronnenonderzoek inmiddels meer informatie aan het licht gekomen. Voor enkele kaartlagen, zoals voor de waterlopen, is een (beperkte) verdiepende kartering uitgevoerd om de hoofdstructuur beter in beeld te krijgen.

De buurtschap Meddo kan ecologisch worden onderverdeeld in vier deelgebieden op basis van bodemtype en historisch landgebruik (zie hiervoor). Het betreffen jonge heideontginningen, kampontginningen, beekbegeleidende broeken en niet-ontgonnen veengebieden. Voor de analyse van het voorkomen van de typische soorten per deelgebied is gebruik gemaakt van verschillende bronnen, waarvan de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF) de belangrijkste is. Daarnaast zijn verschillende naslagwerken zoals Basiskwaliteit Winterswijk en de Cultuurhistorische Atlas Winterswijk geraadpleegd en is aan de hand van streetview, luchtfoto's en kaartmateriaal een beeld verkregen van de aanwezige habitats.

¹ Keunen 2020a; Willemse 2022a; Keunen (red.) 2023; Keunen 2024

² Beskers 1989; Beskers 1995; Beskers & Overkamp 2009; Luiting & Overkamp 2015

³ Stegeman 1927; Te Voortwis 2007

⁴ Peletier, meerdere jaartallen; Wildenbeest 1985

⁵ Neefjes & Willemse 2009

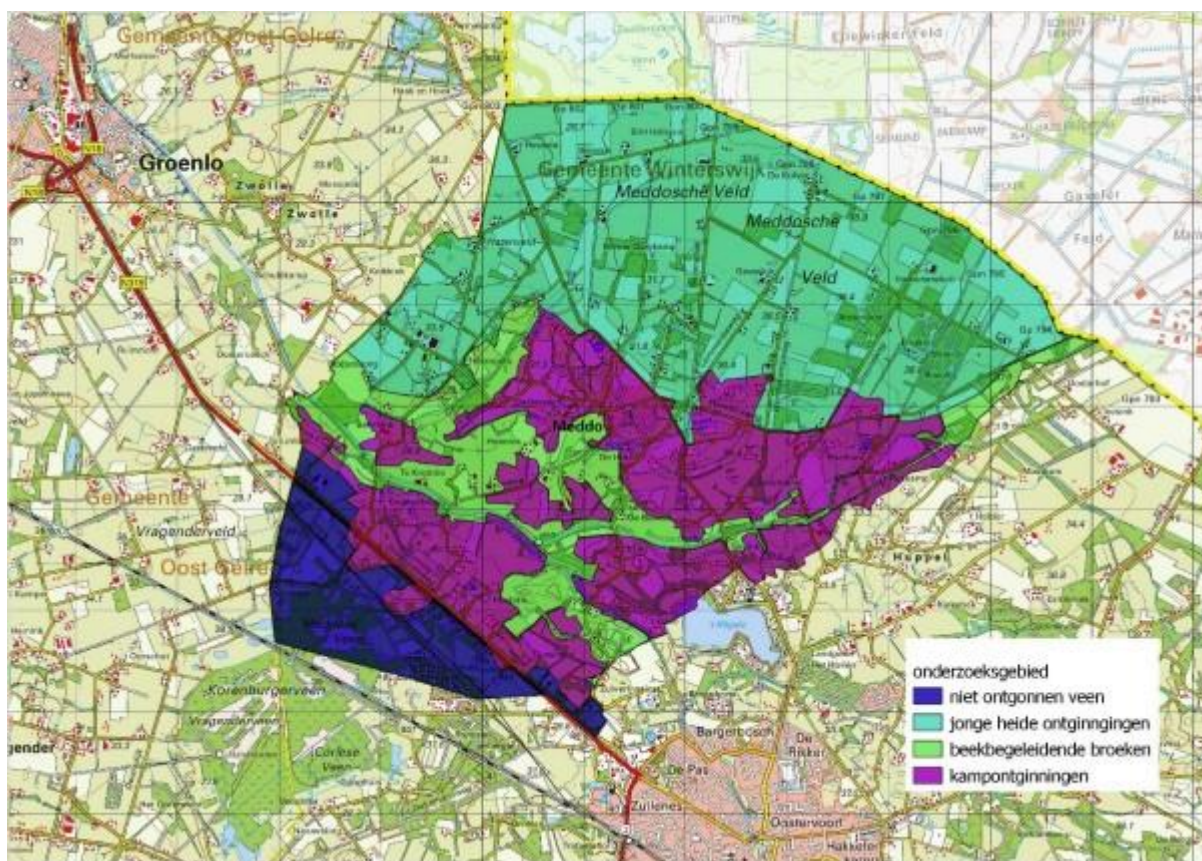
⁶ Keunen & Neefjes 2018; Boshoven 2020

⁷ Keunen 2022

⁸ Boshoven & Keunen 2022

⁹ Willemse 2017; Willemse 2022b

¹⁰ Keunen 2009



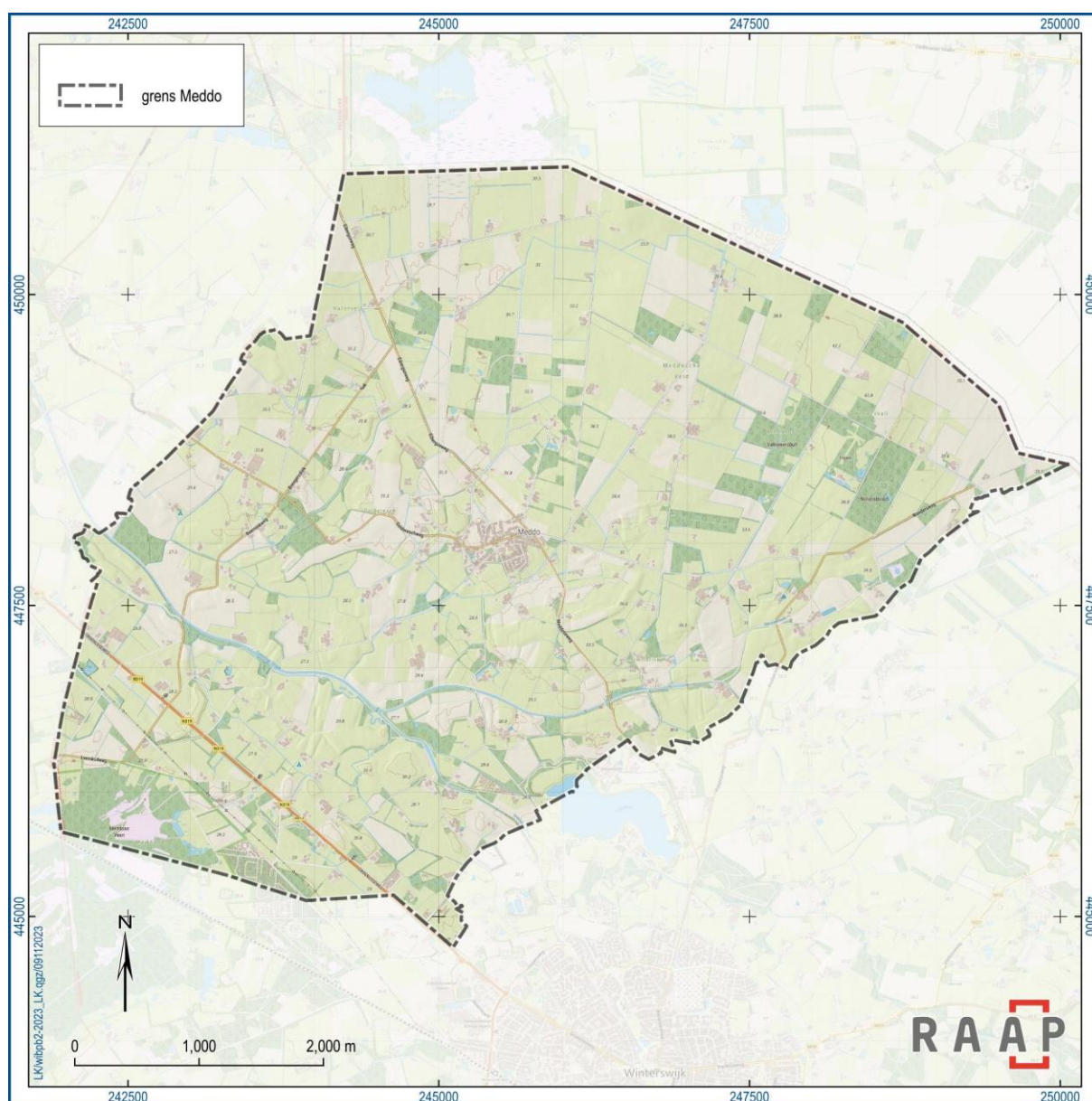
Figuur 2. Onderverdeling in ecologische deelgebieden.

1.3 Onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied van dit rapport is Meddo. Meddo is de noordelijkste buurtschap van Winterswijk en de enige buurtschap waarin vanaf het midden van de 19e eeuw een kerkdorp is ontstaan. De grenzen van de buurtschap zijn ontleend aan historische bronnen, zoals het kadastraal minuutplan. Ze waren al eerder vastgelegd in de cultuurhistorische atlas.

De exacte grenzen van Meddo zijn niet in alle primaire bronnen gelijk. Aangehouden zijn de grenzen van de historische marke. In de huisnummering hoorde echter de omgeving van de Sevinkmolen ook nog onder Meddo, net als het daar liggende vroegere woonwagenkampje.¹¹ Dit gebied betrekken we daarom ook zijdelings bij het onderzoek, alhoewel het naar onze definitie buiten de grenzen van Meddo valt.

¹¹ Meer over Meddo nr 8 (1999)



Figuur 3. Het onderzoeksgebied: de buurtschap Meddo binnen zijn historische grenzen.

1.4 Uitvoering

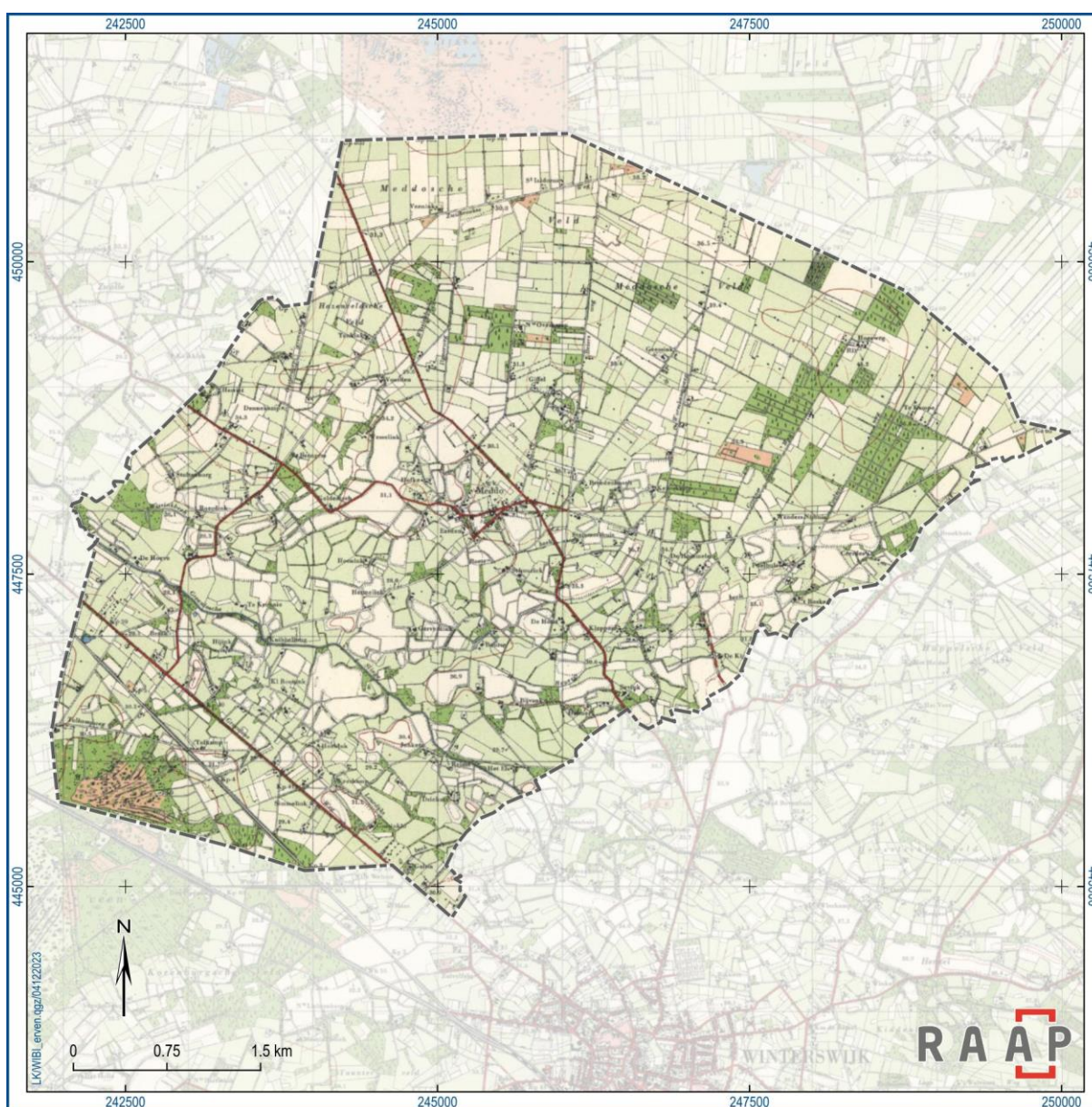
Dit rapport is opgesteld door Evert Boshoven en Luuk Keunen (RAAP, resp. aardkunde/archeologie en cultuurlandschap), Teun Versluis en Edwin Witter (Econsultancy, ecologie) en CeesJan Frank (MAB, bouwkunst en stedenbouw).

Zie bijlage 1 voor de dateringen van de in dit rapport genoemde archeologische perioden.

2 Verhaal van de plek

2.1 Het onderzoeksgebied

Meddo is de noordelijke buurtschap van Winterswijk. In het noorden grenst zij aan de Duitse Stadt Vreden (Nordrhein-Westfalen), in het zuiden aan de Winterswijkse buurtschappen Huppel-Henxel, Dorpsbuurt en Miste-Corle en in het westen aan de Nederlandse gemeente Oost Gelre. De buurtschap bestaat voor een groot deel uit agrarisch cultuurland. In het zuiden bevindt zich het natuurgebied Meddose Veen, en verspreid over het gebied liggen kleinere en grotere bosjes. In de buurtschap bevindt zich één kleiner dorp, Meddo, centraal in het gebied (figuur 4).

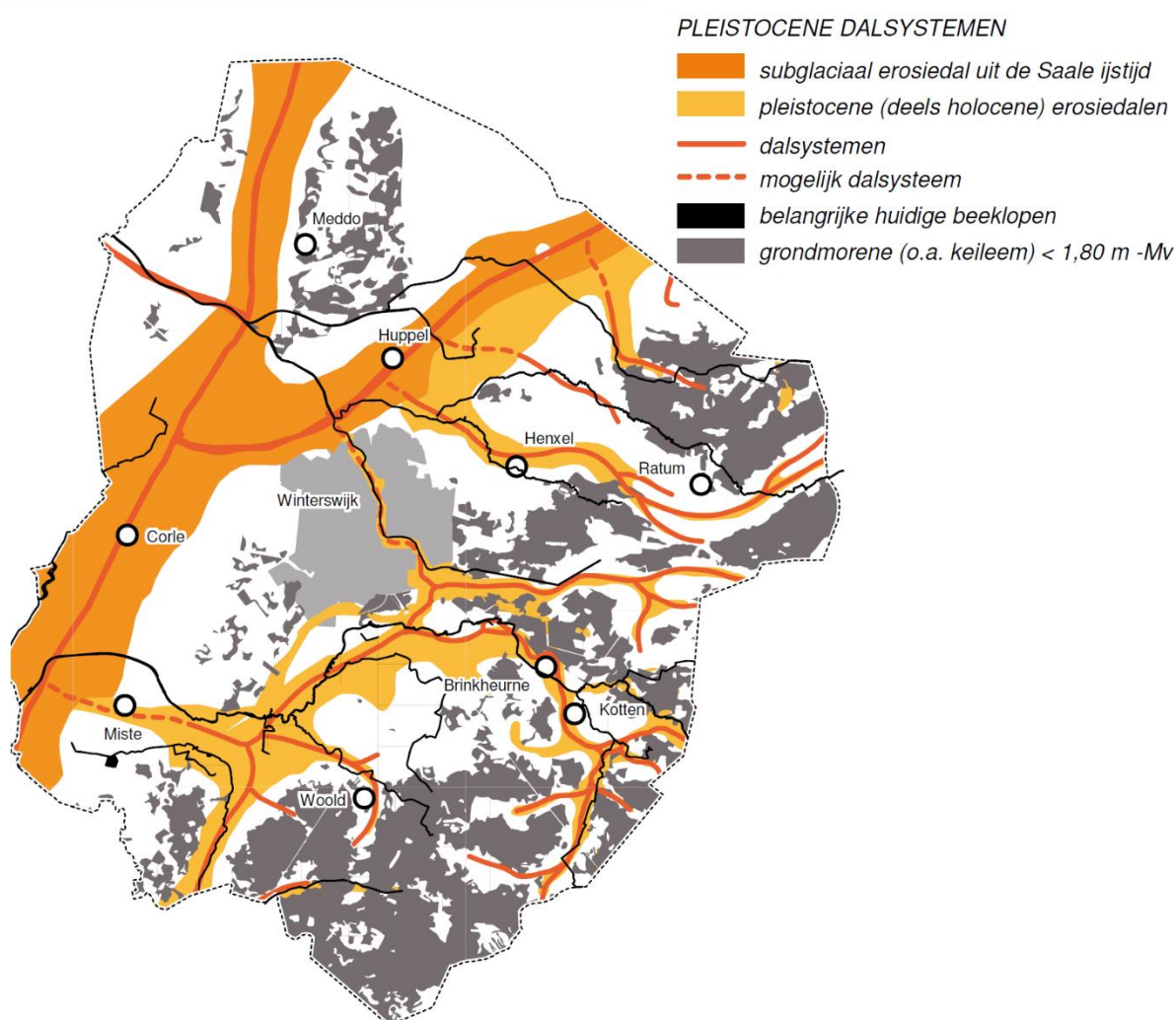


Figuur 4. De grenzen van Meddo op een topografische kaart uit de jaren vijftig (bron: topotijdreis.nl).

2.2 Landschapsecologie (biotiek en abiotiek)

2.2.1 Geologie en geomorfologie

In het groot deel van het gebied van de Achterhoek ligt een dik pakket dekzand aan het maaiveld. Dit dekzand is tijdens de laatste ijstijd (Weichsel) afgezet door de wind. Oudere afzettingen liggen vaak meters diep. En uitzondering hierop vormt het oostelijke deel van de Achterhoek, zo'n beetje ten oosten van de lijn tussen Eibergen en Aalten. Dit oostelijke gebied is zo'n 2 tot 5 miljoen jaar geleden (in het Pliocene) ontstaan en tijdens de een na laatste ijstijd (Saale-ijstijd: 370.000-130.000 jaar geleden) is het gebied bedekt geraakt met landijs, is het gebied gestuwd geraakt en is keileem afgezet. Tijdens deze ijstijd zijn ook twee erosiedalen ontstaan door erosie door smeltwater onder het landijs (zie figuur 5).



Figuur 5. De ligging van het erosiedal uit de Saale-ijstijd en aanwezigheid van grondmorene (o.a. keileem) in Winterswijk (bron: Neefjes & Willemse, 2009).

Buiten de erosiedalen komt op veel plakken grondmorene in de ondiepe ondergrond voor. Op veel plaatsen bevindt de top van dit pakket op nog geen meter beneden maaiveld. De grondmorene (ook wel keileem genoemd) is in de Saale-ijstijd afgezet onder het landijs en bestaat uit lokaal door het ijs opgenomen sediment als keien en zwerfstenen die met het ijs vanuit Scandinavië zijn meegevoerd.

Ook de oude (Tertiaire) kleibodems zijn door het landijs afgeschraapt en gemengd tot het pakket keileem.

In de warmere periode het Eemien (130.000-120.000 jaar geleden) werden de erosiedalen deels opgevuld met klei, veen en zand. Rond 120.000 jaar geleden brak een nieuwe ijstijd aan (de meest recente ijstijd: het Weichselien) en deze duurde tot zo'n 11.700 jaar geleden. In deze periode bereikte het landijs Nederland niet, maar daalde de zee- (en grondwater)spiegel flink waardoor een koud en droog landklimaat ontstond met een open, taiga-achtig landschap. In deze periode werden de dalen opgevuld met smeltwaterafzettingen. Tussen 32.500 en 19.000 jaar geleden (Laat Pleniglaciaal) brak de koudste periode van de ijstijd aan met veel wind. Door het ontbreken van vegetatie kon het zand makkelijk verstuiven en dekte een zwak golvende deken van fijn stuifzand de oudere afzettingen af en ook de al deels opgevulde erosiedalen werden verder opgevuld met dit dekzand.

Binnen de opgevulde erosiedalen ontstond een aantal afvoerloze laagtes. Hierdoor kon het water niet weglopen. Deze gebieden werden in de loop van het Holocene (de periode vanaf 11.700 jaar geleden tot heden) steeds natter en op een gegeven moment ontstond laagveen. De veenpakketten werden steeds dikker waardoor na verloop van tijd hoogveenkussens ontstonden waarbij vooral veenmos groeide. Door menselijk handelen in de laatste eeuwen zijn grote delen van de veengebieden verdwenen, maar het Korenburgerveen en het net over de landsgrens gelegen Zwillbrocker Venn zijn restanten van dergelijke hoogveengebieden.

In combinatie met aanwezige breukzones liggen in het noorden en oosten van Winterswijk nog oudere aardlagen aan of nabij het oppervlak. Binnen het onderzoeksgebied zijn afzettingen uit het Tertiair (Mioceen en Midden Oligoceen) aanwezig die vallen onder de Rupel-Formatie en Formatie van Breda. In het noordoosten van het onderzoeksgebied bevinden zich nog oudere afzettingen uit het Krijt en Jura en Vroege Trias (Röt- en Bontzandsteen Formatie).

Zwerfkeien

Landijs bracht in de voorlaatste ijstijd grote zwerfstenen mee naar onze contreien. Vaak werden ze na de vondst als monument opgesteld. Dat gebeurde ook in Meddo. De - toen - grootste zwerfkei van Nederland werd in 1972 in Meddo gevonden. De kei, 38 ton zwaar en 4,44 meter lang, werd opgericht op de parkeerplaats bij de kantine van het sportterrein in Meddo. Daar staat hij nog altijd. In 1984 werd in Meddo zelfs nog een zwaardere steen gevonden, namelijk van 43 ton. De steen, afkomstig uit Zuid-Zweden, werd naast het raadhuis in Winterswijk geplaatst. In 1996 werd in Heerenveen een steen gevonden die zwaarder was dan de Winterswijkse.¹² In 2020 kreeg de kei van Meddo een nieuwe plek bij de herinrichting van de omgeving van het raadhuis.¹³

¹² Peletier 1996

¹³ <https://www.achterhoeknieuwsinterswijk.nl/nieuws/algemeen/332080/grote-steen-bij-oude-raadhuis-verplaatst>



Figuur 6. De kei bij het sportterrein in Meddo (uit: Willemse 2022).

2.2.2 Bodem

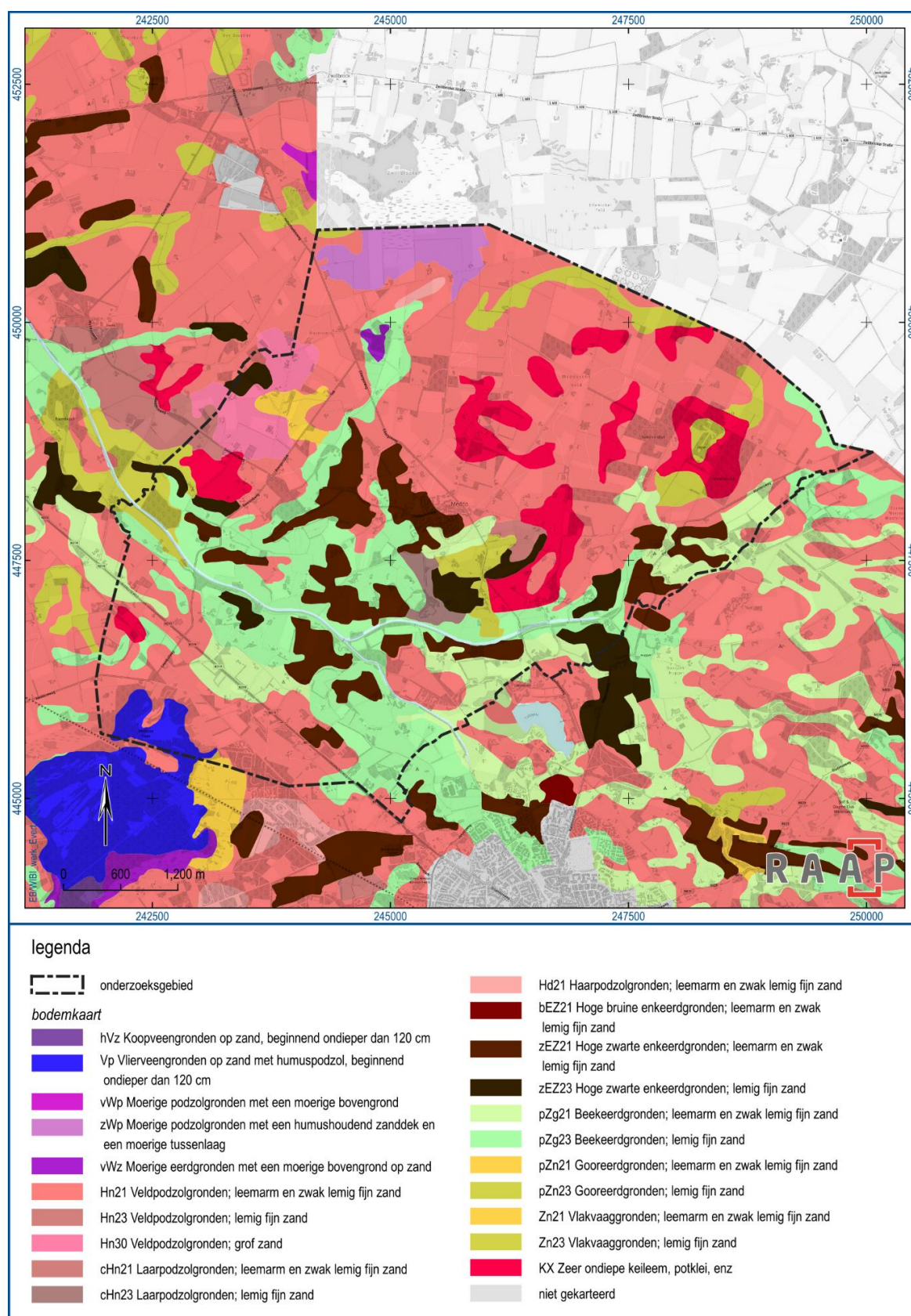
Het bodemtype dat op een bepaalde locatie aanwezig is, heeft een sterke relatie met de landschappelijke ligging. De verschillende bodems in het gebied zijn weergegeven op de bodemkaart in figuur 7. In de hoger gelegen en goed ontwaterde gebieden zoals de dekzandruggen zijn van nature haarpodzolgronden aanwezig.

In de beekdalen bevindt het grondwater zich ondiep onder het aardoppervlak, vaak op nog een 50 cm. Van nature komen in dit gebied uitgestrekte graslanden voor. Door de hoge grondwaterstand verteren de organische resten niet en ontstaat een bodemlaag die donker gekleurd is door de hoeveelheid humus. In de laagstgelegen, natste delen van de beekdalen komen beekerdgronden voor. Deze gronden kenmerken zich naast de aanwezigheid van een sterk humeuze bovengrond door aanwezigheid van ijzervlekken. De locaties die meer richting de randen van het beekdal liggen, liggen over het algemeen wat hoger en kennen een lagere grondwaterstand. In deze gebieden zijn gooreerdgronden aanwezig.

In het uiterste zuiden, ter hoogte van het Korenburgerveen, zijn veengronden aanwezig, in figuur 7 te herkennen aan de blauwe kleur. De gebieden met lichtpaarse kleur in het uiterste noorden zijn moerige podzolgronden waar een dunne veenlaag het overblijfsel is van wat ooit een dik veenpakket moet zijn geweest en dat samen met het net over de grens gelegen Zwillbrocker Venn een groot veengebied betrof.

Grote delen van het gebied liggen in een zone waar het grondwater zich niet diep of ondiep onder het oppervlak bevindt. Het zijn de dekzandvlaktes, maar ook de hoger gelegen plateauachtige gebieden waar een dunne laag dekzand op keileem aanwezig is. Het betreft de gebieden die veelal met 'veld' worden aangeduid zoals Hazenveldse Veld en Meddose Veld. De bodems zijn dan ook naar dergelijke gebieden vernoemd en betreffen veldpodzolgronden. Op sommige locaties bevindt het keileempakket zich binnen 40 cm -mv waardoor geen sprake is van podzolgronden maar gesproken wordt van keileemgronden.

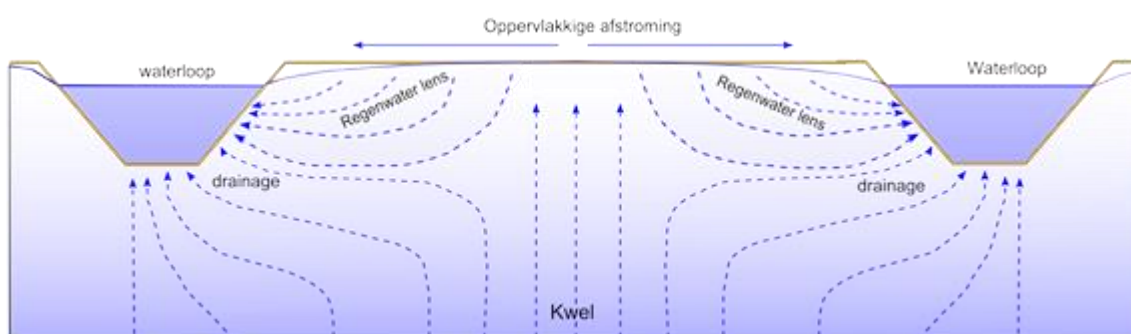
Door eeuwenlange bemesting van de akkers op de dekzandruggen zijn de haarpodzolgronden op deze ruggen vaak afgedekt met een dik pakket humusrijk zand. Als de dikte van dit humeuze pakket meer dan 50 cm bedraagt wordt bodemkundig gesproken over een hoge zwarte enkeerdgrond. Deze bodems zijn vooral aanwezig op de hogere koppen in en langs de randen van de aanwezige beekdalen zoals die van de Beurzerbeek, Whenerbeek, Leurdijsbeek en Wissinkbeek.



Figuur 7. Uitsnede van de bodemkaart van Nederland.

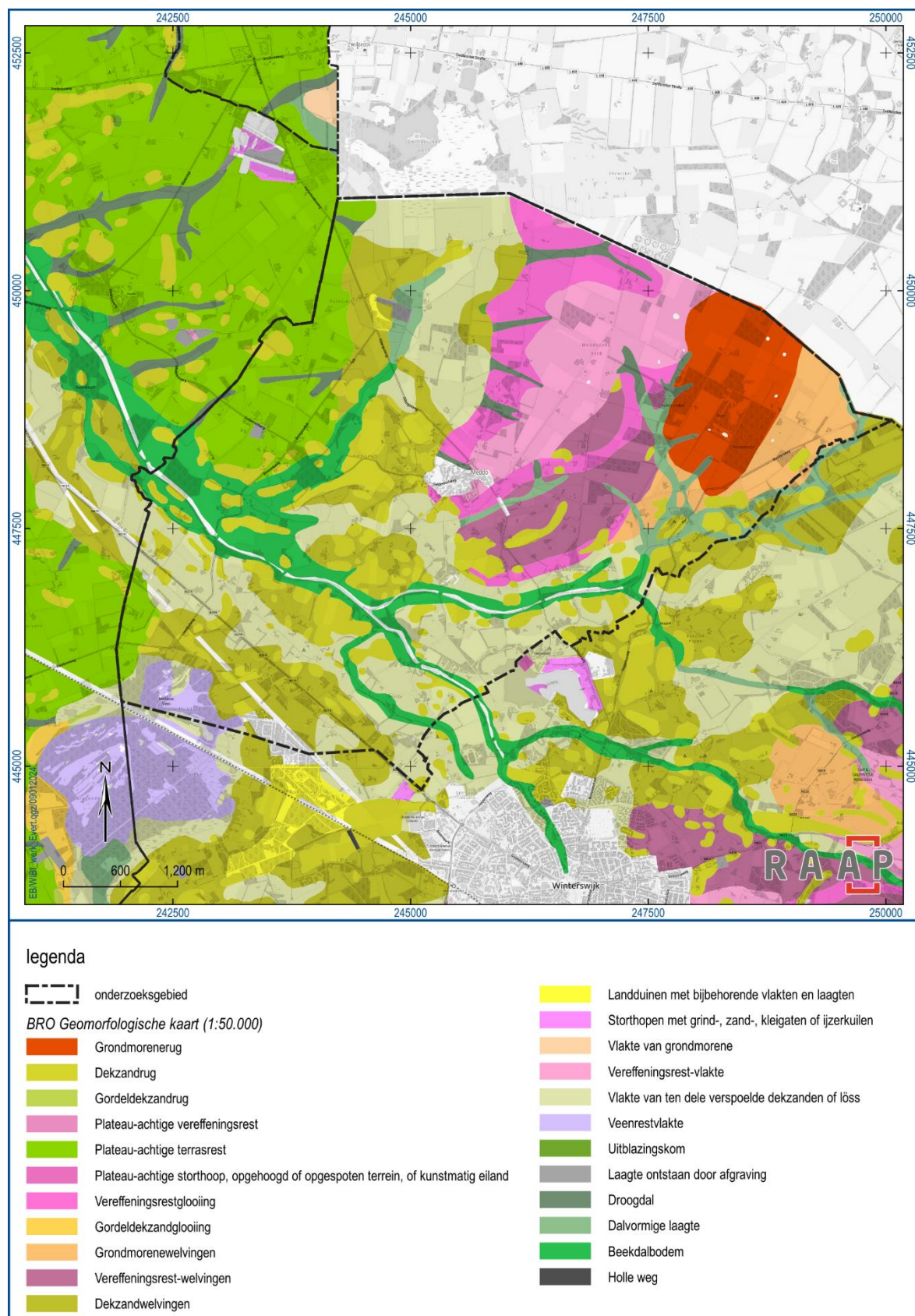
2.2.3 Water (hydrologie)

Door aanwezigheid van slecht waterdoorlatende klei- en keileemlagen in de ondiepe ondergrond wordt een groot deel van het regenwater oppervlakkig afgevoerd. Binnen het onderzoeksgebied is de Groenlose Slinge de grootste beek. Diverse kleinere beken takken op deze Groenlose Slinge aan. Het betreft de Beurzerbeek en Vennevertlose Beek en zuidelijk van het onderzoeksgebied de Ratumse Beek, Willinkbeek en Whemerbeek. Hoewel het min of meer noord-zuid liggende erosiedal uit de Saale-ijstijd op een aantal plekken nog altijd lager in het landschap ligt dan de omliggende plateaus, stroomt de Groenlose Slinge in noordwestelijke richting. De diverse beekdalen zijn in figuur 9 zichtbaar als groene lijnvormige zones.



Figuur 8. Inzijging en kwel schematisch weergegeven (bron: natuurkennis.nl).

Waarschijnlijk paste de mens in de late prehistorie de ligging van de beken op kleine schaal aan door nieuwe watergangen te graven. Grootschaliger werden de ingrepen in de late middeleeuwen bij de ontginning van het gebied. In deze periode werden nieuwe beeklopen aangelegd, zelfs door de hoger gelegen dekzandwelingen en -ruggen, zoals ten oosten en noorden van Ratum. Door de aanleg van molenstuwen ontstond een groter verschil in waterstand en dat resulteerde in een grotere kracht op het molenrad. Bij regenval werd het water snel via de beken afgevoerd en werd voorkomen dat de landbouwgewassen te nat werden. Dit systeem van snelle afvoer had ook een keerzijde: door de aanwezigheid van slechtdoorlatende lagen op geringe diepte kon de bodem in droge perioden snel uitdrogen waardoor de landbouwgewassen snel last kregen van watertekort.



Figuur 9. Uitsnede van de geomorfologische kaart van Nederland.

De beken zijn in de eerste helft van de 20e eeuw en met name in de jaren 1930 rechtgetrokken om het overtollige regenwater zo mogelijk af te voeren. Een mooi voorbeeld hiervan is weergegeven in figuur 10 waar op een topografische kaart uit circa 1918 (boven) een mooi kronkelende Groenlose Slinge te zien is, terwijl de kaart uit 1948 (onder) sprake is van een recht 'kanaal'. De laatste decennia komt men steeds vaker hierop terug en vindt herstel van de beeklopen plaats zodat het water langer in het gebied blijft en in droge perioden ten goede kan komen aan aanwezige gewassen, planten en bomen.



Figuur 10. Topografische kaart uit 1918 (boven) een sterk kronkelende Groenlose Slinge en hetzelfde gebied op de kaart uit 1948 (onder) waarbij de beek is rechtgetrokken tot een 'afwateringskanaal'.

2.2.4 Ecologie

Deze teksten betreffen hoofdzakelijk aanwezige waarden, en zijn daarom onder hoofdstuk 3 ondergebracht.

2.3 De geschiedenis van Meddo

2.3.1 Prehistorische landschapontwikkeling

Landgebruik

Lange tijd leefde de mens in een natuurlijk landschap waarbij voor voedsel gejaagd werd op dieren en ook vruchten, noten, wortels en bessen werden verzameld. In het mesolithicum (9.700-4.900 voor Christus) vormden de diverse beken ook steeds meer een voedselbron waarbij vissen gevangen werden met kano, fuik en visnet.

Uit onderzoek in het Zwillbrocker Veen blijkt dat het toen aanwezige berkenbos zo'n 7000 jaar geleden is afgebrand. Vermoedelijk wilden de mensen toen meer grasland creëren voor vergroting van het jachtterrein. Rond deze nieuwe steentijd (neolithicum; 4.900-2.000 voor Christus) kwamen de eerste meer plaatsvast boeren en veetelers. De aanwezige berken werden door klimaatverandering langzaam verdrongen door eiken. Uit pollenanalyses uit het Zwillbrocker Venn werd het eerste stuifmeel van graan gevonden in een veenlaag waarvan de datering in het laat neolithicum (2.850-2.000 voor Chr.) lag. Uit deze periode neemt ook het aantal archeologische resten in het gebied toe. In het gebied rond Winterswijk moeten vanaf 2.700 jaar geleden beuken zijn gaan groeien en ontstonden dichte aaneengesloten bossen. De toenemende begroeiing in het Holoceen, in de laatste twaalfduizend jaar, zorgde voor een eind aan de grootschalige erosie en daarmee werden de landschapsvormen steeds meer vastgelegd.

Wonen

In de periode van de jager-verzamelaars leefde de mens met de seizoenen. Dat betekende dat men rondtrok en maar korte tijd op een locatie verbleef. Uit een ruimtelijke analyse blijkt dat hun kampementen in vrijwel alle gevallen waren gesitueerd op de overgang van nat naar droog. Nabij dergelijke gradiëntzones waren namelijk de meeste voedselbronnen voorhanden en was (drink)water bereikbaar. Het betreft onder meer dekzandruggen die langs een beek zijn gelegen. Binnen het onderzoeksgebied zijn slechts enkele vindplaatsen uit de periode van de jager-verzamelaars bekend. Het betreft onder andere een vindplaats uit de vroege steentijd (laat paleolithicum; 12.500-9.700 voor Christus) dat tijdens afplagwerkzaamheden in het Korenburgerveen is ontdekt ¹⁴, fragmenten bewerkt vuursteen uit het mesolithicum (9.700-4.900 voor Christus) en neolithicum/vroege bronstijd (4.900-1.800 voor Christus) die door een amateurarcheoloog gevonden zijn ter hoogte van de Zwillbroekseweg ¹⁵ en vondsten uit de periode laat paleolithicum-bronstijd (12.500-800 voor Christus) die op een akker tussen de Greuneweg en Poolserweg zijn gevonden. ¹⁶

Uit de periode van de landbouwers (neolithicum tot en met ijzertijd; 4.900-15 voor Christus) zijn aanzienlijk meer vindplaatsen bekend. De meeste bevinden zich op dekzandruggen waarbij stromend

¹⁴ Zielman 2015

¹⁵ Scholte Lubberink & Schabbink 2020: vindplaatsnummer 33

¹⁶ ARCHIS-zaakidentificatienr. 2704699100

water op niet te grote afstand was. Waarschijnlijk was de bodemgesteldheid en grondwaterstand op deze dekzandruggen dermate goed dat op deze ruggen al vrij vroeg landbouw werd bedreven en tevens bewoond werden. Uit de Romeinse tijd zijn geen vindplaatsen bekend.

Begraven

Van resten van begravingen uit de prehistorie is nog maar weinig aangetroffen in het onderzoeksgebied en daarmee ook nog weinig bekend. Aangenomen mag worden dat begravingen plaatsvonden in de directe leefomgeving van de mens, dus in de buurt van nederzettingen. Tijdens ruilverkavelingswerkzaamheden ten zuiden van de Zwiilbroekseweg is verbrand bot aangetroffen, duidend op een crematiegraf, maar dit is niet nader gedateerd dan neolithicum tot ijzertijd (4.900-15 voor Christus).¹⁷ Bij de Kattenberg aan de Groenloseweg zou een urnenveld moeten hebben gelegen, maar aangezien het een oude melding is die is voortgekomen uit overlevering is er niet meer over bekend dan deze summiere beschrijving.¹⁸

2.3.2 Historisch landschap

Het pre-industriële landschap (750-1800)

Koningen, gouwgraven en bisschoppen

Een overheid zoals tegenwoordig moeten we ons bij Meddo in de middeleeuwen (500-1500) niet voorstellen. Overheidsgezag was op een heel andere manier georganiseerd. Daarbij moeten we 'gezag of macht over gebieden' en 'gezag of macht over grond en mensen' goed uit elkaar houden. We behandelen eerst die gebieden.

Door ontwikkelingen tijdens de Karolingische tijd werd Winterswijk onderdeel van het koninkrijk van de Duitse koning. Dat koninkrijk was verdeeld in een groot aantal gouwen, we zouden ze nu regio's of provincies noemen. Gouwgraven stonden daar aan het roer. Zij hadden echter veel concurrentie van bisschoppen. Die probeerden behalve kerkelijke macht ook wereldlijk gezag over hun bisdommen te krijgen, onder meer vanuit de bisschopszetels in Utrecht en Münster. Waar de invloed van deze bisschoppen het kleinst was, aan de randen van hun bisdommen, bleven de gouwgraven veel macht houden. Uit die oude gouwen - al dan niet via tussenstappen – konden dan in de loop der tijd nieuwe graafschappen ontstaan. Zo ging dat waarschijnlijk ook rond Winterswijk: aan weerszijden van de huidige grens kwam hier het graafschap Lohn tot ontwikkeling, in een 'vacuum' tussen Münster en Utrecht. Bredevoort was een deel van dat graafschap.¹⁹

Dat graafschap kon dus alleen maar in die vorm ontstaan doordat deze omgeving vanuit alle windrichtingen eigenlijk een grensgebied, een randzone, was. Toch wisten ook de bisschoppen hier uiteindelijk voet aan de grond te krijgen door de graven van Lohn onder hun vleugels te nemen. De graven van Lohn werden hun 'dienstmannen' en door de bisschoppen van Münster met de bestuurlijke rechten beleend. Ook de bisschop van Keulen probeerde hier zijn macht uit te breiden.²⁰ De graven van

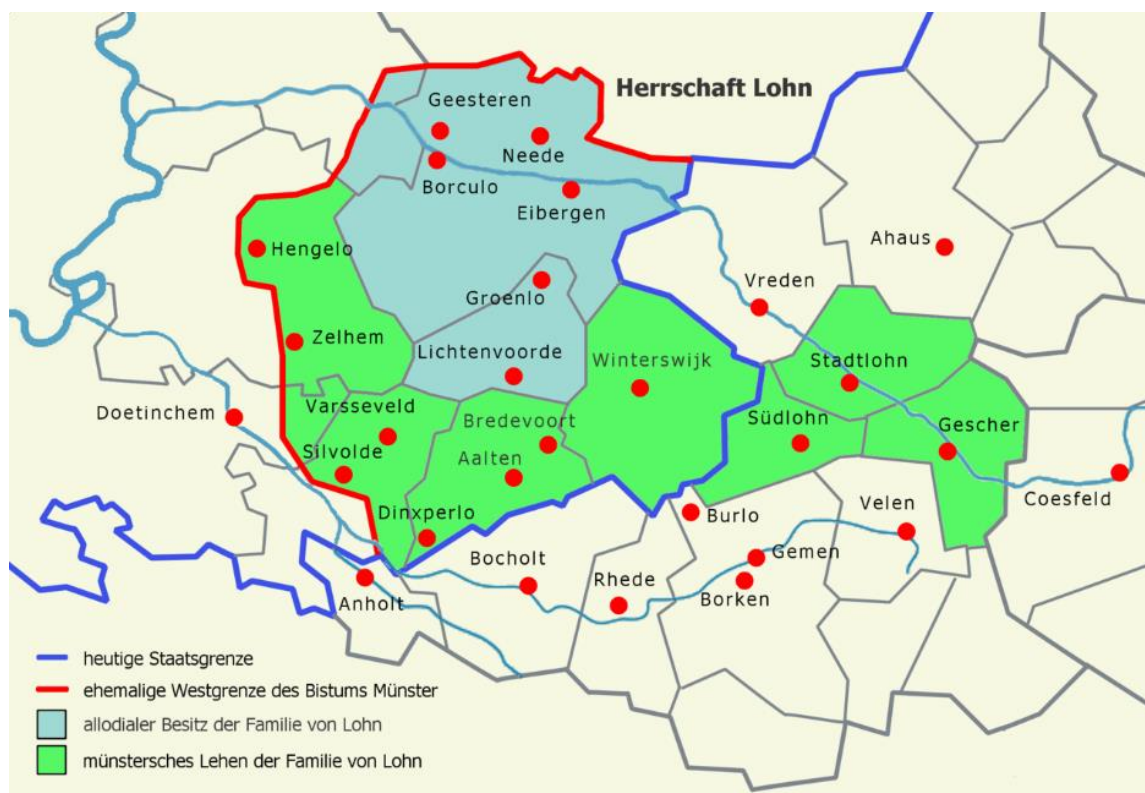
¹⁷ ARCHIS-zaakidentificatienr. 3151404100

¹⁸ ARCHIS-zaakidentificatienr. 3071085100

¹⁹ Kuys 1994: 36

²⁰ De Beukelaer e.a. 1988: 12

Lohn hadden hun versterkte residenties in de burchten van Lohn (vóór 1151) en Bredevoort (vóór 1188²¹).



Figuur 11. Reconstructie van de omvang van het oude graafschap Lohn (bron: Wikimedia Commons).

In de 13e eeuw nam het gezag van de graven in het noordwestelijke deel van het graafschap af, terwijl de heren van Borculo daar aan invloed wonnen.²² Na het uitsterven van het grafelijk geslacht van Lohn in 1316 ontstond er een opvolgingsstrijd tussen Gelre, de nieuwe landsheer ten oosten van de IJssel, en de bisschop van Münster. Bij de Vrede van Wesel (1326) werd afgesproken, dat het graafschap Gelre de heerlijkheid Bredevoort met andere rechten (zoals gerichten) in Winterswijk en omgeving in pand kreeg. Het pand werd nooit ingelost, en de heerlijkheid Winterswijk bleef daardoor vanaf 1326 Gelders.²³

Gelre verpandde de heerlijkheid zelf trouwens daarna ook weer enkele keren voor langere tijd, zodat Bredevoort, en daarmee Winterswijk, regelmatig andere heren boven zich moest dulden. Bekend zijn vooral de heren van Gemen, die Bredevoort van 1388 tot 1526 in pand hadden.²⁴

Deze splitsing uit 1326 tussen Bredevoort aan de ene kant en de andere delen, die naar de bisschop van Münster gingen, leidde nog eeuwen later tot onenigheid over de grens tussen Gelre en Münster resp. de Republiek der Verenigde Nederlanden en Pruisen.

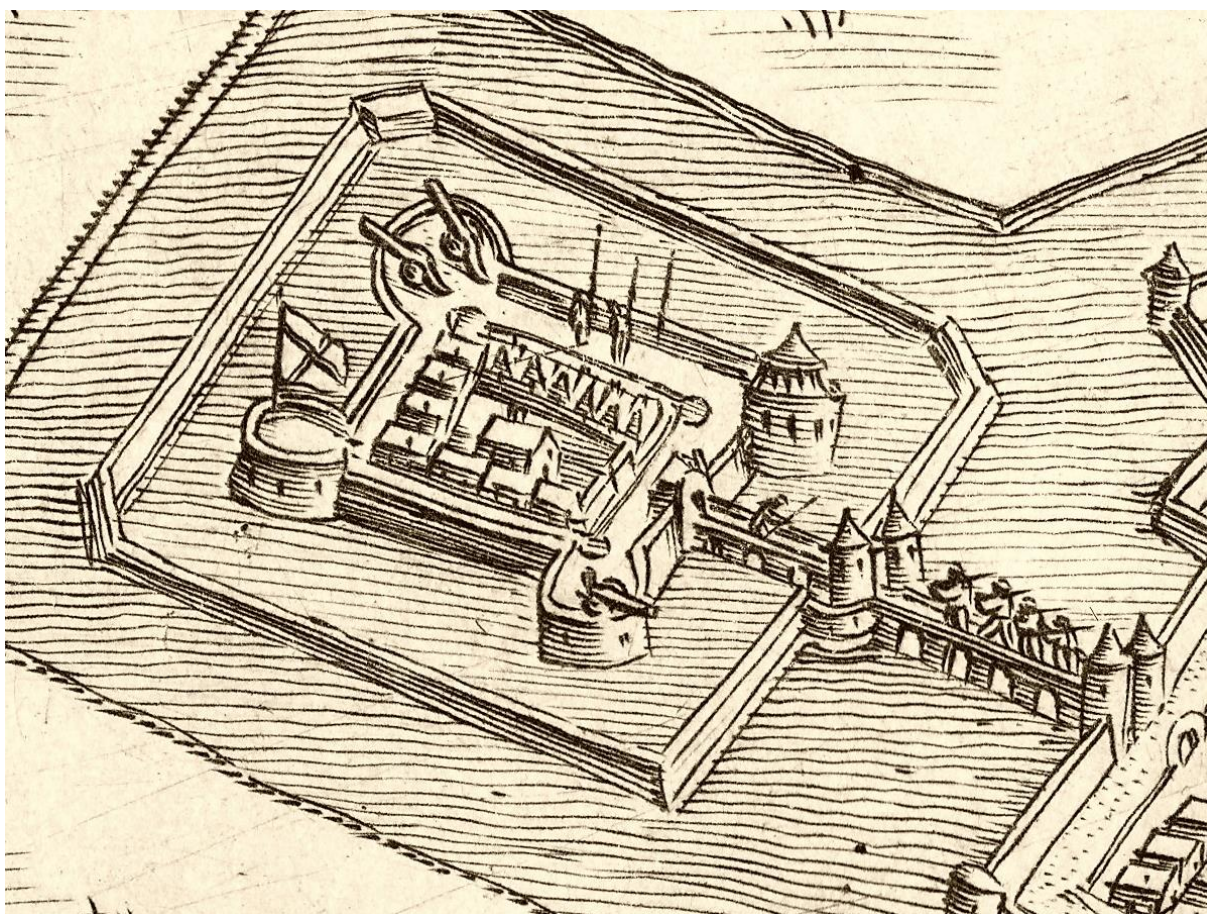
²¹ De Beukelaer e.a. 1988

²² Kuys 1994

²³ De Beukelaer e.a. 1988

²⁴ De Beukelaer e.a. 1988: 29

Het lokale bestuur en de verpandingen van de uitoefening daarvan zijn in een schema uitgewerkt (bijlage 3). De verhoudingen op een hoger bestuurlijk niveau, zoals de koning waarmee we begonnen, hebben we daarin niet opgenomen. Eigenlijk is dat ook niet heel relevant. Die hogere niveaus delegeerden hun macht in de loop van de volle en late middeleeuwen aan lagere niveaus en speelden daarna zelf nog nauwelijks een rol. In die zin is dat anders dan bij de huidige verhoudingen tussen rijk, provincie en gemeente. Pas in 1543 greep Karel V, keizer van het Heilige Roomse Rijk en koning van Spanje, daarbij in en trok het gezag over Gelre weer naar zich toe. Door de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) kwam Gelre binnen de Republiek te liggen, om na de Franse Tijd (1795-1813) onderdeel van het Koninkrijk der Nederlanden te worden.



Figuur 12. Het kasteel van Bredevoort, machtscentrum van de heerlijkheid Bredevoort, getekend in 1597 (bron: J.J. Orlers en H. van Haestens, 1618. 'Warhafftige Beschreibung und Eigentliche Abbildung aller Zuge ...').

Hoeven aan de essen

Over bewoning in de vroege middeleeuwen in Meddo weten we eigenlijk weinig tot niets. Over de eerste driekwart van die periode kunnen we zelfs helemaal niets zinnigs zeggen. We weten zelfs niet of Meddo tussen de 6e en 8e eeuw wel bewoning kende. Ook in de periode daarna zijn vondsten schaars. De vroegste archeologisch goed gedocumenteerde nederzetting is opgegraven bij het erf Beernink, Beerninkweg 7. Daar werden de sporen van een huis met vijf gebinten van 14,5 meter lang en bijna 10 meter breed aangetroffen. Het huis had gebogen wanden en wordt typologisch als 'Gasselte-B' aangeduid. Op basis daarvan wordt een grove datering in de 10e tot 12e eeuw verwacht. Daterend aardewerk is hier niet gevonden. Ernaast lag zelfs nog een kleinere, iets oudere structuur, en ook

verder noordelijk lagen sporen die op een huisplattegrond wijzen. Uit een deel van de sporen van die noordelijke structuur kwam aardewerk uit de 9e tot 10e eeuw.²⁵ Het is vrijwel zeker dat het hier om volmiddeleeuwse voorgangers van de huidige boerderij Beernink gaat. De boerderij zal gedurende zijn ontwikkeling geleidelijk naar de huidige locatie zijn verplaatst.



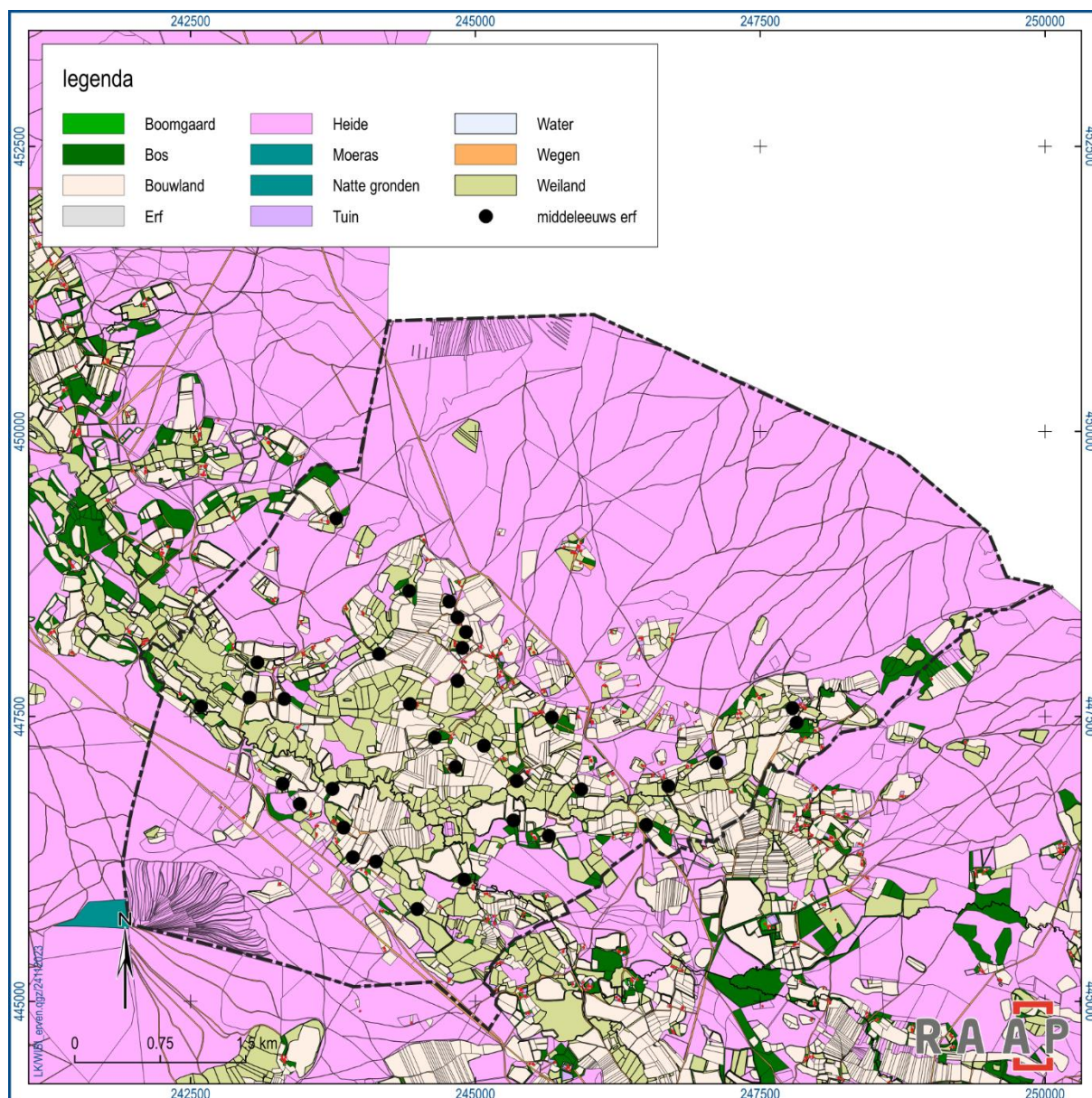
Figuur 13. Opgraving van de voorganger van de huidige boerderij Beernink (uit: Hoven 2015).

²⁵ Hoven 2015



Figuur 14. De huidige boerderij Beernink (bron: Jan Kuenen, Winterswijk).

Uit het onderzoek naar de erven in Meddo (zie bijlage 4) komt naar voren dat er enkele tientallen in Meddo met middeleeuwse voorgangers moeten zijn (geweest) (figuur 15). Eén daarvan is Beernink. Bij alle andere erven heeft (nog) geen archeologische toetsing plaatsgevonden. De erven hebben gemeen dat ze nagenoeg allemaal aan de grotere dekzandruggen in de buurt van de beekdalen liggen of lagen. In de periode dat deze erven ontstonden hadden ze de mogelijkheid de landschappelijk beste locaties in te nemen: ruimte voor akkerland op de dekzandruggen en het beekdal voor veeweiding en grasoogst ook dichtbij. De essen op die dekzandruggen groeiden in de loop van de eeuwen door nieuwe ontginningen, en ook de beekdalen werden steeds verder in cultuur gebracht. De omliggende woeste gronden veranderden van bosrijke landschappen in de vroege middeleeuwen naar open, kale heidevelden aan het einde van de late middeleeuwen. De toename van de bevolking eiste zijn tol.



Figuur 15. Meddose erven uit de middeleeuwen, liggend aan de essen (hier in wit afgebeeld), geprojecteerd op het grondgebruik in 1832 (ondergrond: HisGIS Gelderland, Fryske Akademy).

Bezit en rechten

De boeren in Meddo woonden niet in een zelfvoorzienend vacuüm, maar maakten onderdeel uit van een bepaalde ordening van de maatschappij. We zagen hiervoor al wie de landsheren waren, maar die hadden maar beperkte macht op lokaal niveau. Er lag namelijk daarnaast veel macht bij degenen die rechten op de grond in plaats van op gebieden hadden. De structuur van die maatschappij was daarbij heel anders dan nu. In de eerste plaats was het grondbezit op een andere manier georganiseerd.

Het hofstelsel was een manier om bezit te exploiteren in een tijd dat geld schaars was, grofweg tussen de 8e en de 12e eeuw. Geestelijke instellingen, zoals abdijen en kapittels, hadden hoven die namens hen de inkomsten bij de onderhorige hoeven ophaalden. Boeren op die hoeven hadden een persoonlijke juridische band met de geestelijke instelling. Het was dus niet de graaf van het graafschap of de heer van een heerlijkheid die in die tijd recht over een persoon mocht spreken, maar degene van 'wie de boerderij was'.

Zulke domeinen van grond - het geheel van een geestelijke instelling, hun lokale vertegenwoordigers op de hoven en de hoeven die daaraan onderhorig waren - lagen ruimtelijk niet bij elkaar. Boerderijen van verschillende geestelijke instellingen konden door elkaar heen liggen, en er was dus nadrukkelijk geen sprake van 'territoriale macht'.

Bovendien zullen er ook nog boerderijen zijn geweest die geen of een veel lossere band met een 'hogere instantie' hadden. Die noemen we allodiaal, en dat komt het dichtst bij wat we nu onder eigendom verstaan. Dat aandeel zal gaandeweg de late middeleeuwen alleen maar groter geworden zijn, want de horigheid zoals hiervoor beschreven werd na de twaalfde eeuw niet meer 'aangevuld'.

Het hofstelsel was een systeem op zijn laatste benen, ook al omdat de beschikbaarheid van geld weer toenam. In Meddo hadden Siebink en Simmelink allebei een horige band met Vreden, de eerste met het kapittel en de tweede met de abdi. In hoeverre zij allebei beheerd werden via de schultehof in Ratum moet nog nader worden onderzocht.²⁶ De historicus Wildenbeest en de classicus Te Voortwis kennen *Sibelink* (Siebink) als Vredens hofgoed in Meddo²⁷, maar daarnaast wordt Simmelink door Te Voortwis een hofhorig goed van de abdis genoemd. Beide goederen leden zwaar tijdens de Tachtigjarige Oorlog.²⁸

²⁶ Een hiaat in het onderzoek is nog het niet-gepubliceerde *Liber Catenatus*, het getekende boek van de abdi Vreden, dat in het abdijarchief op Schloss Anholt wordt bewaard en een overzicht van alle rechten van de abdi uit de veertiende eeuw bezat.

²⁷ Te Voortwis 2007: 8-9

²⁸ Te Voortwis 2007: 148



Figuur 16. De kerk van het Stift Vreden (bron: Wikimedia Commons).

Naast de abdij in Vreden maakte ook de (hiervoor al genoemde) heerlijkheid Bredevoort gebruik van het hofstelsel voor het beheer van haar eigen goederen. De heren van Bredevoort hadden dus een dubbelrol: ze waren zowel territoriaal heer als bezitter van rechten op grond. Wat we daarover uit laatmiddeleeuwse bronnen opmaken is waarschijnlijk een overblijfsel van een oudere situatie, misschien uit de tijd dat de heerlijkheid Bredevoort nog deel van het graafschap Lohn was. In Meddo hoorde Geessink tot het domein van Bredevoort, onder de hof te Miste.²⁹ Te Voortwis kent verder Lantinc in Meddo als eigenhorig goed van Jr. Vith van Munster.³⁰

In het uiterste zuidoosten van Meddo lag nog de *Hof te Hupell*, het Scholtenhuis (Greuneweg 3-5). De naam lijkt erop te wijzen dat dit erf ooit als een (domein)hof, met gezag over andere hoeven, gefunctioneerd heeft. Als dat zo was, moet die functie al vroeg verdwenen zijn, want er zijn geen concrete aanwijzingen in de archieven voor.

In de late middeleeuwen ontstonden er andere juridische rechten op de grond. Daarbij speelde vooral een rol dat er steeds meer lokale heren opstonden die het plaatselijke gezag gingen uitoefenen. Soms hadden ze dit van de Duitse koning in leen gekregen, soms was het 'allodiaal': ze waren aan niemand iets schuldig. Die lokale heren bouwden op hun beurt weer een netwerk van lokale getrouwen op. Dat kon door onroerend goed 'in leen' aan een vertrouweling uit te geven. Het kwam zelfs voor dat een boer die geen band met de lokale heer had, zijn boerderij aan hem opdroeg en in leen terug ontving. Zo ontstond die band alsnog. In Meddo waren er leengoederen van de heren van Borculo, Vorden, Ottenstein (het voornoemde Scholtenhuis), Steinfurt en Bergh. Naast boerderijen als leen gaven zij soms ook inkomsten uit andere boerderijen in leen uit, zoals het tiende deel van de oogst uit een

²⁹ Te Voortwis 2007: 8-9

³⁰ Te Voortwis 2007: 8-9

buurtschap of boerderij ('de tiende'). Ook de hertog van Gelre, die geen leenheer voor boerderijen zelf was, was wel leenheer voor de 'tiende van Meddo'.



Figuur 17. Enkele boerderijen in Meddo waren een leengoed van Huis Bergh in 's-Heerenberg (bron: Wikimedia Commons).

Sociale verschillen

Zeker vergeleken met de eeuwen die nog zouden volgen waren de late middeleeuwen een periode van relatieve sociale gelijkheid op het platteland. Natuurlijk was er een elite, maar tussen burens onderling was het verschil naar verhouding niet zo groot. De verschillen zaten 'm eerder in juridische aspecten, zoals de horigheid, dan in rijkdom versus armoede. Met name in de laatste fase van de late middeleeuwen stond er echter een sociale groep op die zijn vermogen ook ruimtelijk liet zien. In Meddo was dit het geslacht Van Buurse. Wanneer zij een stenen huis lieten bouwen en daaromheen grachten lieten aanleggen, is onbekend. Aannemelijk is dat dit huis in 1480 al bestond, wellicht zelfs al in 1402.³¹

³¹ Boshoven & Keunen 2022: TAW5



Figuur 18. Boerderij 'De Buurse' in Meddo in de vroege 20e eeuw (bron: oudwinterswijk.nl).

Daarnaast lagen er ook grachten bij of om de erven Beernink, De Jonker en Grevinck (later: Alefs). Over de aard van de huizen op deze erven is niet veel bekend. Beernink is naar alle waarschijnlijkheid nooit meer dan een boerderij geweest. Bij Grevinck is dat ook waarschijnlijk. De Jonker, eerder Balkenschot geheten, was wellicht wel meer dan een gewone boerderij. Het verpondingskohier van rond 1650 noemt een adellijke grootgrondbezitter, een jonker Bonnewolt, als eigenaar. De eerste vermelding van lieden met de naam Balkenschot dateert uit de vroege 15e eeuw.³²

³² Peletier 2003: 63; Keunen 2024



Figuur 19. Het omgrachte erf van Grevinck, later Alefs genoemd (ondergrond: HisGIS Gelderland, Fryske Akademy).



Figuur 20. Dezelfde uitsnede als hiervoor, maar dan van een recente luchtfoto.

Nieuwe ontginningen en fragmentatie

In de 15e eeuw veranderde er waarschijnlijk veel in Winterswijk. De belangrijkste aanjager daarvoor was de continue bevolkingsgroei. Zeker voor de toenmalige verhoudingen moeten de bestaande nederzettingen - op het platteland en in het dorp - uit hun jasje hebben geknapt. Uit het domein van het Mauritiuskapittel in Münster, de hof te Winterswijk aan de Whemerbeek, ontstond een grote dorpskern.³³

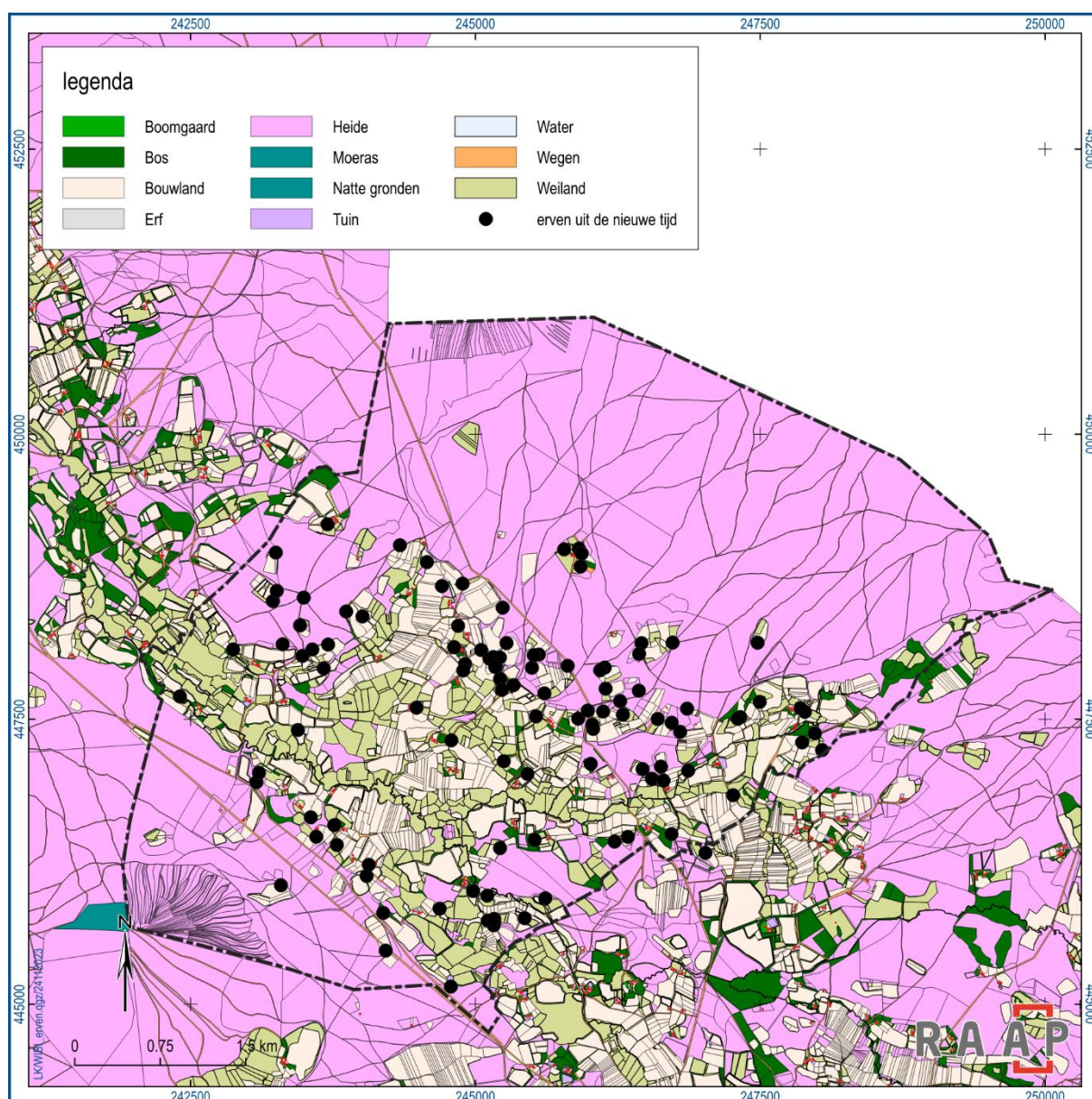
Tegelijk zien we ook dat het aantal nieuwe boerderijen in Meddo sterk moet zijn gegroeid. Het ging zowel om pachtboerderijen als om boerderijen waarvan de gebruiker ook de bezitter was. Vooral in de eerste eeuwen was er nog ruimte om buiten het 'oude landschap', dat van de essen, uit te breiden. Kleine dekzandkoppen werden in gebruik genomen, dicht tegen het oude cultuurland of iets verder weg op de heide. Ook bij kleine, geïsoleerd liggende hooilandjes ('maten') werd soms een huis gebouwd. Naarmate de eeuwen vorderden verschoof het accent meer naar verdichting van het nederzettingsspatroon dan naar nieuwe ontginningen: de geschikte gronden waren op. Dat zou pas ná 1800 met de markendelingen veranderen.

Deze ontwikkeling zorgde ervoor, dat er in de periode na de late middeleeuwen een patroon ontstond van grote boerderijen, afgewisseld met kleine, met hier en daar een adellijke en/of omgrachte woning. Die kleine boerderijen waren in veel gevallen onderdeel (geworden) van het grootgrondbezit rond een grote boerderij of een adellijke woning. Onder meer De Buurse breidde zijn grondbezit door de eeuwen steeds verder uit. Daartoe kreeg De Buurse onder meer de kans doordat bezittingen van kerkelijke stichtingen, zoals vicarieën, na de reformatie in overheidshanden waren gekomen. Als belangrijk 'landgoed' hield De Buurse in 1739 op te bestaan, toen de onderdelen los van elkaar verkocht werden.³⁴ De tijd van de adel in Meddo was voorbij. De verschuiving van pachtboerderijen naar 'eigen' boerderijen was hier mogelijk niet zo sterk als in Overijssel, maar dat het ook hier voorkwam, bewijst de situatie rond De Buurse.³⁵ Daar konden veel pachters hun pachtbedrijf kopen.

³³ Keunen 2020b

³⁴ Peletier 1993: 176

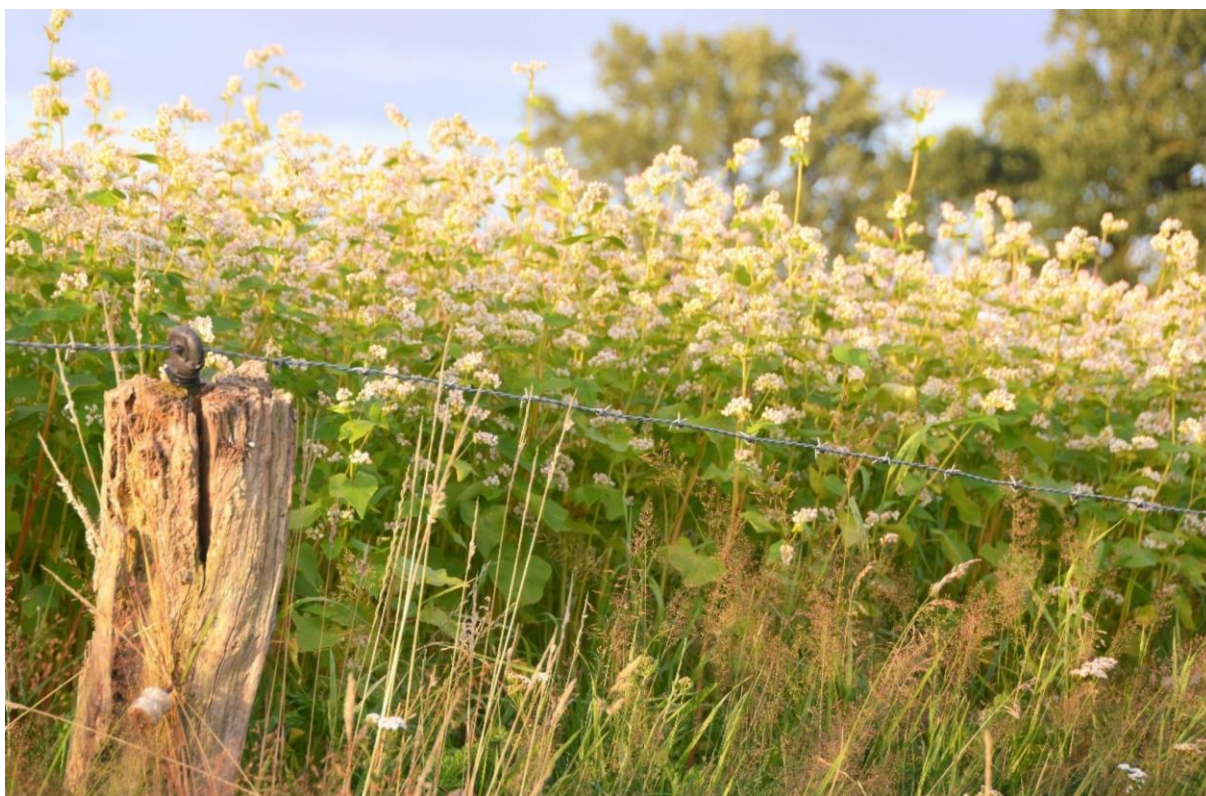
³⁵ Bieleman 2008: 238



Figuur 21. Meddose erven uit de nieuwe tijd (1500-1832), geprojecteerd op het grondgebruik in 1832 (ondergrond: HisGIS Gelderland, Fryske Akademy).

Middelen van bestaan

Meddo was vrijwel zonder uitzondering een agrarische buurtschap. Om het groeiend aantal monden te voeden werden aanvankelijk de pijlen op uitbreiding van de oppervlakte aan cultuurland gericht. Hierdoor ontstonden de open essen zoals we ze nu nog in Meddo vinden. Ook de beekdalen werden steeds meer gebruikt, waardoor de drogere delen hun bosjes verloren. Tegelijk kwamen de woeste gronden eromheen flink onder druk te staan. Voor een beheer van deze gronden werkten de boeren samen in de buurtschap of marke. Die samenwerking bestond al wel langer, maar in de late middeleeuwen werd deze steeds meer geformaliseerd.



Figuur 22. Boekweit op een akker. Deze foto stamt niet uit Winterswijk (bron: hetreestdal.nl).

In de loop van de late middeleeuwen begonnen de mogelijkheden voor verdere uitbreiding langzaam op te raken, zeker voor de al bestaande grotere bedrijven. De iets marginalere gronden werden nog door nieuwe keuterboeren in gebruik genomen. Tegelijk moesten de bestaande agrarische bedrijven intensiveren. In heel Oost- en Midden-Nederland lijkt op de zandgronden de veehouderij in de 16e eeuw te hebben afgenomen ten gunste van de teelt van broodgraan. Ook de teelt van boekweit breidde zich toen uit, na een opkomst vanaf het begin van de 15e eeuw in de Achterhoek. Gerst was, naast rogge, een belangrijke graansoort. Ook voor Meddo waren dit naast haver vanaf de 16e eeuw belangrijke gewassen. Er is een vermelding van *boeckweiten* uit 1571 bekend, dat werd geteeld op Hoebink en Balkenschot (zie ook § 3.4.1).³⁶ Het toponiem *Roevenkamp* uit 1660 bij Dieterink wijst op de teelt van knollen.³⁷ Teelten werden op de intensivering afgestemd, en ook de bemesting werd steeds intensiever. Steeds vaker werden er plaggen met een minerale ondergrond meegevoerd, de essen op. De 'zwarte bovengrond', we noemen dat een plaggen- of cultuurdek, werd daardoor steeds dikker.

Vanaf de 17e eeuw daalden de prijzen voor landbouwproducten. Dat stimuleerde de verkoop van het duurdere rogge en het zelf consumeren van het goedkopere boekweit. Ook werd er met nieuwe gewassen geëxperimenteerd, zoals de aardappel. De vroegste vermelding uit de Achterhoek (i.c. Ruurlo) dateert uit 1700, meer dan een decennium vroeger dan tot voor kort door landbouwhistorici voor de Achterhoek werd aangenomen.³⁸ De mogelijkheden voor nieuwe ontginningen waren rond die tijd nog verder gedaald, zowel qua beschikbaarheid van geschikte gronden als qua economische basis.

³⁶ Bieleman 2008: 112-121

³⁷ Bieleman 2008: 118-119

³⁸ Te Voortwis 2007: 273; Bieleman 2008

Daardoor was het, ook voor de kleinere erven aan de randen van Meddo, interessant om naar alternatieve inkomsten te kijken. Eén van die mogelijkheden was de winning en verwerking van klei om bouwmaterialen te produceren. Tertiaire klei was en is hier op de plateaus ondiep aanwezig, en met hout of turf kon het vuur worden gestookt. Onder Bredevoort bestond al langer een ticheloven, mogelijk om stenen voor het onderhoud van de burcht te bakken. Ook Van Eerde op De Buurse startte hier al in de 16e eeuw mee. Manuscriptkaarten van de omgeving van de Giffel maken vanaf die periode melding van een pan-, tichel- of steenoven. Aanvankelijk maakte deze oven deel uit van het landgoed rond De Buurse, later ging deze zelfstandig verder.³⁹



Figuur 23. Het Panhoes, een voormalige droogschuur voor gebakken pannen bij de Giffel (bron: panovenmeddo.nl).

De vroegste vorm van industrialisering is de bouw van molens.⁴⁰ Die bouw ligt soms al vele eeuwen achter ons. Bij het erf Roerdink aan de Slinge lag ooit een watermolen. In 1819 werd een eerste windmolen in Meddo gebouwd, de Hazenveldsche Molen. De standerdmolen werd in 1933 door brand verwoest. De Sevinkmolen uit 1866 is afzonderlijk van de Hazenveldsche Molen gebouwd. De molen verloor zijn wieken in 1927, maar is een aantal decennia geleden weer volledig gerestaureerd. Een derde windmolen was de molen van Sellink, ook wel bekend als de Meddose Nieuwe Molen. Deze werd in 1873 gebouwd. Al vóór de Tweede Wereldoorlog werd de molen ontmanteld en later in bedrijfsbebouwing ingebouwd.⁴¹

³⁹ Keunen (red.) 2023

⁴⁰ Peletier 2008: 78 e.v.

⁴¹ Meer over Meddo nr 5 (1997)



Figuur 24. De Hazenveldse Molen (bron: monumentenbelangenwinterswijk.nl).



Figuur 25. De ontmantelde Molen van Sellink (foto: RAAP, 27 november 2023).

Hoe meer oogst er van het land gehaald moest worden, des te intensiever moest de bemesting zijn. Daarvoor vermengde men de dierlijke mest met strooisel en later plaggen van de heide.⁴⁵ Boeren hadden rond hun es een zogenaamde zicht- of plaggenvee, een strook land waar ze het exclusieve recht hadden om heide te maaien of te plaggen. Daarnaast werd er op grote schaal, maar steeds door particulieren, turf gestoken in de veengebieden binnen de grenzen van de marken, zowel in het zuiden als het noorden. Als een huis werd verkocht, werd soms ook *die torfkuijle* meeverkocht.⁴⁶ Voetpaden ontsloten vanaf de randen de kern van deze veengebieden. In de 17e eeuw werd bijvoorbeeld over *t'hooge Middhaese Veen*, het veengebied tegen de grens met Swillbrock, gezegd: *die van Eijbergen, Grol, Swol, Oostendorp en Midha, graven in dit veen*. Kennelijk was dit een soort compascuum: een stuk woeste grond dat door meerdere gemeenschappen mocht worden gebruikt. Ook verder oostelijk lagen nog wat kleine veentjes, zoals het *Gelders veen*, het *Selhorstveen* en het *Vruchtingsveen*. Laagten en *hoochten* wisselden zich hier in dit toch wel reliëfrijke landschap af. Op sommige plekken stond in de 16e eeuw nog bos, met name in de broekgebieden. Elders was toen al het meeste bos verdwenen.



⁴⁴ Te Voortwis 2007: 113
⁴⁵ Te Voortwis 2007: 119-124
⁴⁶ 0455 RA Bredevoort 414, fol. 58r en v, d.d. 08-05-1645

Verder werden de heidevelden mogelijk ook gebruikt voor plaatsing van bijenkorven ⁴⁷, en werd er hout verzameld. Door de steeds verder voortschrijdende verschraling van de heide was er echter steeds minder hout. Moerassige laagten zonder verbinding met stromend water, zogenaamde slatten, werden al vóór 1600 in 'cultuur' gebracht en soms ook van een huis voorzien. Liep er een beek langs, zoals de *Kulverbeeck*, dan kon er sprake zijn van een *maet*, zoals de *Ilgoersmaet*, waar gehooïd kon worden. Het vertakte brongebied van deze beek heette drop, met naam de *Culverdrop*.

De samenwerking van boeren in Meddo gaat waarschijnlijk verder terug dan het moment dat er echt van een marke sprake was. Dat was een min of meer formeel geworden samenwerking, waarin boeren samenwerkten om overexploitatie van de woeste gronden tegen te gaan. De basis voor deze organisatie wordt veelal in de late middeleeuwen gelegd. Door de bevolkingsgroei werd het toen steeds noodzakelijker om hier op een georganiseerde en gestructureerde manier wat aan te doen. Vanuit de marke werd een markenrichter aangewezen, die naast zich een schrijver voor de notulen van de vergaderingen had. Een scheuter dreef vee bijeen dat illegaal werd geweïd. De marken waren door palen afgepaald. Ook werd opgetreden tegen illegaal geplaatste hutten op de heide.⁴⁸

In de loop der tijd werd het takenpakket van de marke verder uitgebreid. Zo meldden de rot- en gildemeesters en 'geestelijke' bouwlieden in 1769 dat Meddo al meer dan 200 jaar een markenschooltje had.⁴⁹ Ook Te Voortwis schat in dat er al rond 1580-1590 een schooltje in Meddo kan zijn geweest.⁵⁰ Krosenbrink schatte zelfs in dat er in 1802 in het ene schoolgebouw in Meddo twee scholen waren gevestigd.⁵¹

⁴⁷ Te Voortwis 2007: 159

⁴⁸ Meer over Meddo nr 4 (1997)

⁴⁹ Meer over Meddo nr 3 (1996)

⁵⁰ Te Voortwis 2007: 368

⁵¹ Krosenbrink 1968: 28



Figuur 28. De bron van de Kulverbeek in Meddo, langs de oostrand van het Zwiilbroekse Veen (hier Meddose Veen genoemd). Het tracé is met een pijl aangegeven (bron: Gelders Archief).

Verdeling van de marke Meddo

De verdelingen van de marken werd tijdens de Franse bezetting een thema. Deels stak daar een verlicht ideaal achter, met een voorkeur voor particulier eigendom boven gemeenschappelijk eigendom. In 1809 en 1810 leidde dat tot besluiten van rijkswege dat markenbesturen moesten gaan overleggen over verdeling van de marken. Dat ideaal van de elite sloot niet aan bij de wensen van de lokale bevolking. De heidegronden waren namelijk nog steeds onmisbaar in het agrarisch bedrijf! Toch was de rijksoverheid niet op andere gedachten te brengen. Daar kwam bij dat de (plattelands)elite van Winterswijk wel interesse had in een verdeling waarbij ze veel grond voor jacht en bosbouw konden verwerven.⁵² In 1837 kwam er nieuwe regelgeving, en Meddo ging al snel mee: in 1846 werd een eerste conceptontwerp voor de verdeling opgesteld ⁵³, en in hetzelfde jaar wordt een gewijzigd plan gemaakt.⁵⁴ In 1851 werd het plan goedgekeurd. Er was toen al begonnen met het ruimtelijk plan, waarin de hiervoor genoemde *zichtvreeën* moesten worden opgenomen. Daarin werd ook 50 hectare ruimte opgenomen *voor de vermeende regten van schaapsdrift en leem- en zandgraven*. Een deel van de hutten werd gelegaliseerd. Uiteindelijk kwam het erop neer, dat 1600 hectare woeste grond verdeeld moest gaan worden. Elk gerechtigd huis in de marke dat vóór 1829 al bestond kreeg sowieso één hectare markengrond van middelbare kwaliteit. Elk niet gerechtigd huis dat toen al bestond, kreeg eveneens één hectare markengrond. De rest werd verdeeld naar evenredigheid van de grootte van elk bedrijf.

Plaggenvreden kwamen voor twee derde aan de gemeenschap, en een derde aan de voormalige bezitters. Voor de windmolen en de steenbakkerij van Overkamp waren nog enkele bijzondere regelingen.⁵⁵ Al deze nieuwe eigendommen worden geplaatst in een nieuwe ruimtelijke structuur van wegen, waterlopen, bruggen en duikers, die in het huidige landschap grotendeels bewaard gebleven is. Vanaf 1886 waren de burgerlijke gemeenten, en niet langer de marken, verantwoordelijk voor onderhoud van de wegen. De overdracht duurde enkele jaren.⁵⁶

De manier van verdeling zorgde ervoor, dat verschillende boeren ertoe over gingen, een nieuw huis op een andere locatie op hun nieuw verworven grond te bouwen. De oude boerderij werd dan vaak afgebroken.

In de nieuwe, regelmatig ingedeelde ontginningen ontstond vooral agrarisch cultuurland, met verspreid liggende boerderijen aan lange, rechte wegen. Sommige eigenaren gingen ertoe over om bos aan te planten, of om klei te winnen ten behoeve van nieuwe steen- of panovens. Er lagen enkele ovens ten zuiden van de Giffel, maar vooral Overkamp en 't Leemveld waren belangrijke fabriekslocaties.⁵⁷ Grote bospercelen waren de Valkeniersbult en het Notarisbosch, beide in het oosten van het Masterveld. Het Notarisbosch was rond 1865 ontgonnen en - als belegging - met dennenbos beplant in opdracht van de eigenaar, de advocaat en notaris Wilhelm Arnold Roelvink (1822-1917). Hij had de grond niet zelf uit de markenverdeling gekocht, maar van een derde opgekocht.⁵⁸

⁵² Beskers en Overkamp 2009: 36-37

⁵³ Meer over Meddo nr 3 (1996)

⁵⁴ Meer over Meddo nr 4 (1997)

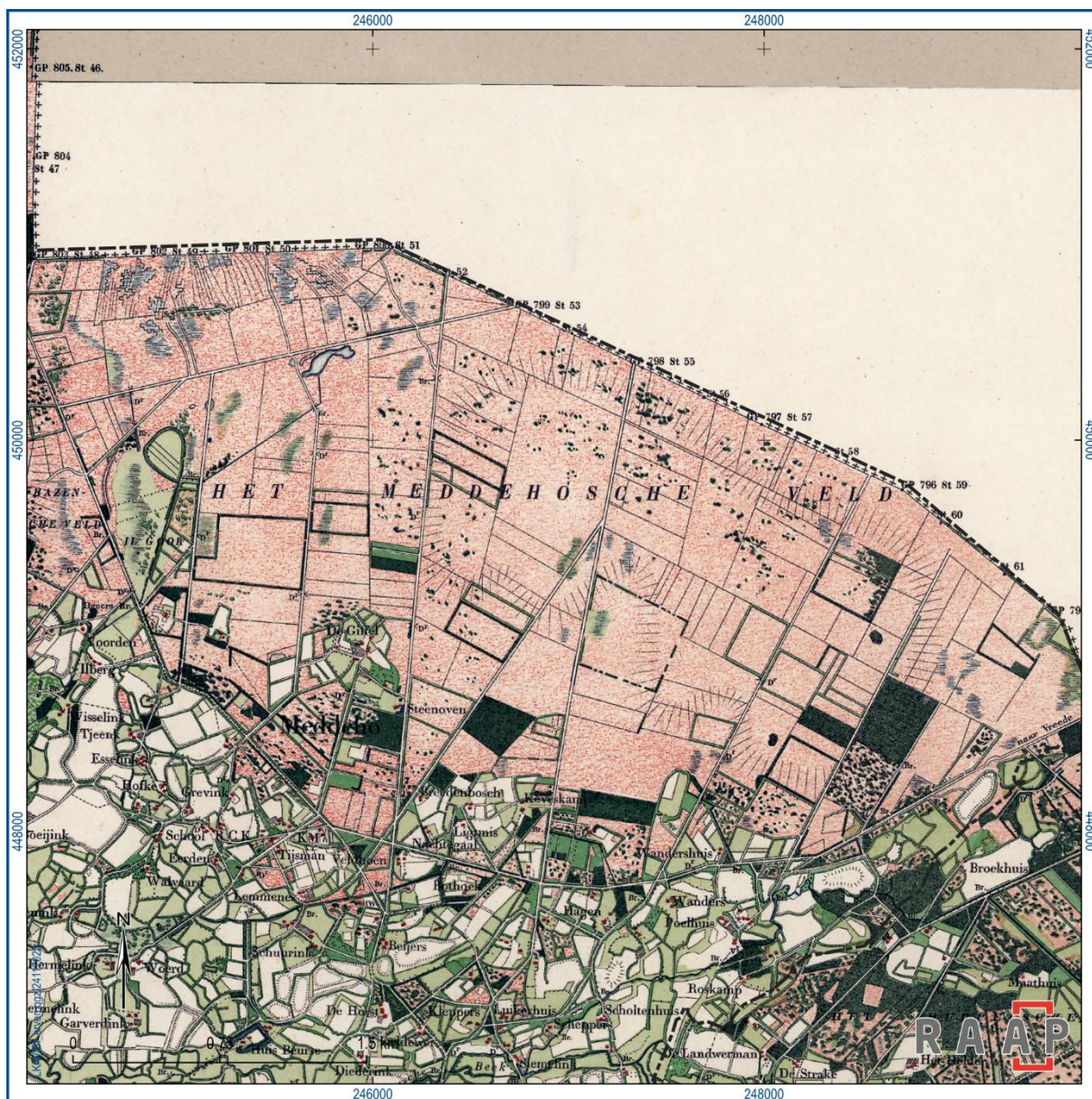
⁵⁵ Meer over Meddo nr 4 (1997)

⁵⁶ Meer over Meddo nr 5 (1997)

⁵⁷ Peletier 2008: 47-48; Keunen (red.) 2023

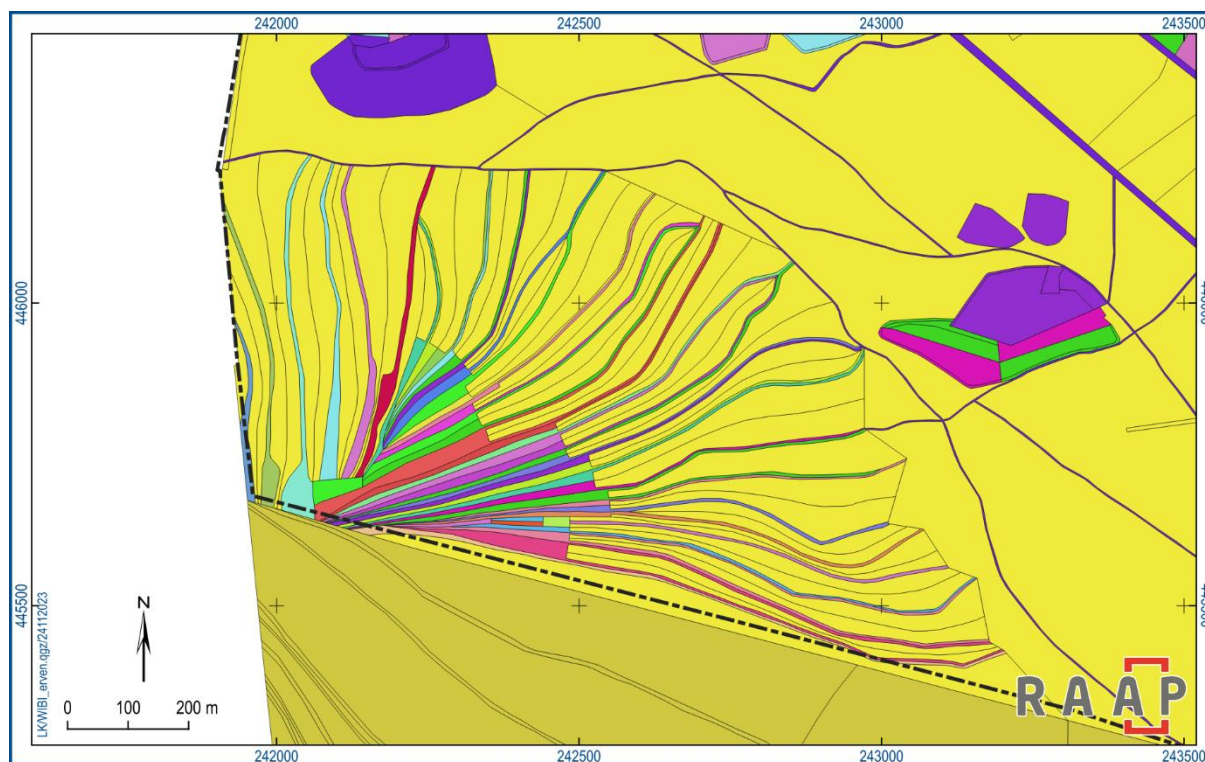
⁵⁸ Kadastrale leggers Winterswijk, reeks 1, artikel 1829, dienstjaar 1866

Net als in Miste is ook in Meddo te zien dat eigenaren na verdeling van de markengronden met deze gronden handelden, vooral als ze nog niet ontgonnen waren. In enkele gevallen kochten welgestelden ze op, die profijt zagen in het aanplanten van dennenbos.⁵⁹



Figuur 29. Rond 1910 was de nieuwe wegenstructuur van de heideontginningen al aangelegd en waren enkele hoofdlijnen van de verkaveling door kielspitten (ondiepe greppels) gemarkeerd. De ontginning zelf had echter nog nauwelijks plaatsgevonden: het was nog grotendeels heide en veen (bron: topotijdreis.nl).

⁵⁹ Keunen 2020c



Figuur 30. Eigendommen in het zuidelijke Meddose Veen, 1832. In geel het markenbezit, in andere kleuren de particuliere eigendommen die al eerder geprivatiseerd waren (naar: HisGIS Gelderland, Fryske Akademy).

In beide veengebieden, het zuidelijke én het noordelijke Meddose Veen, waren delen van de veenderijen al (ver) vóór 1832 uit de marke van Meddo verkocht en eigendom van individuele boeren, als onderdeel van hun bedrijf.⁶⁰ Dat bemoeilijkte ook de ontginning van het veen na de markendelingen.⁶¹

Ontginning van het veen

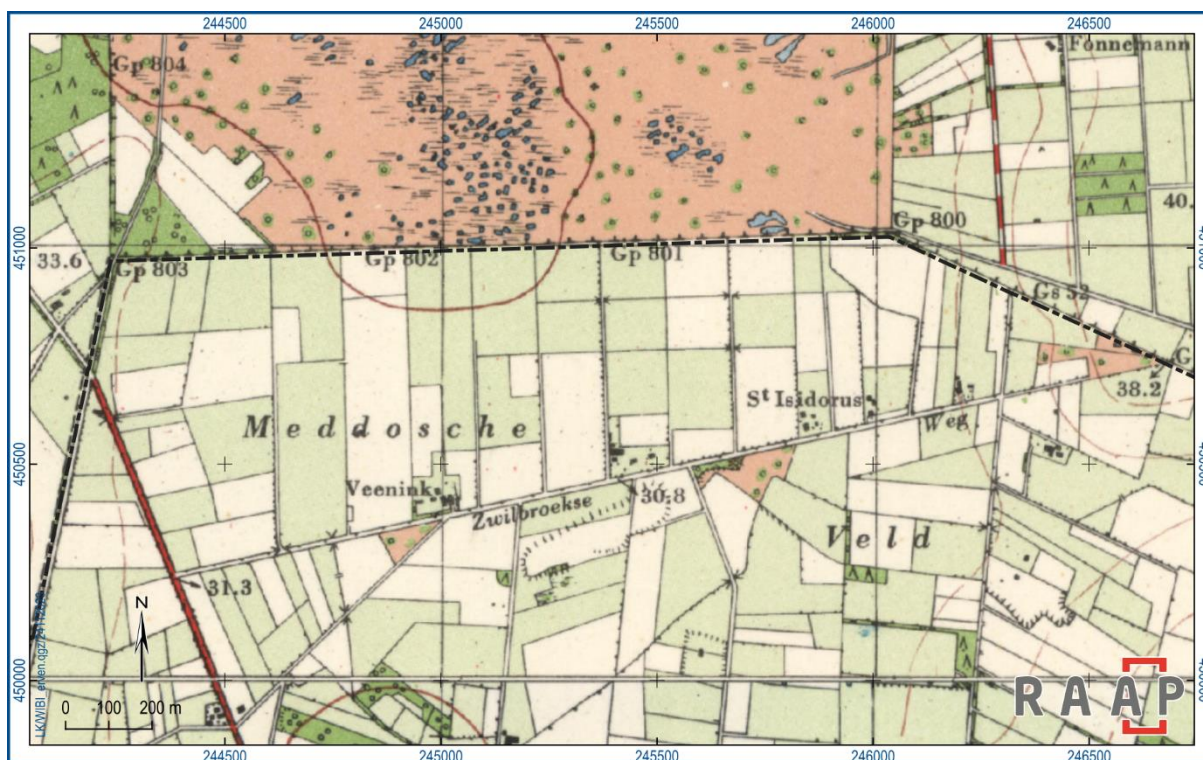
De gemeenteraad van Winterswijk liet in 1932 een onderzoek uitvoeren naar de ontginning van het veen in het noorden van Meddo, wel bekend als het Zwiłbroekscheveen. Belangrijkste reden was dat de werkzaamheden aan andere venen op korte termijn afgerond zouden zijn, maar dat de werkverschaffing door de economische toestand noodzakelijk bleef. De Heidemij had al geadviseerd om na ontginning hier twaalf bedrijven van zes tot tien hectare te vestigen. Tijdens een vergadering tussen de grondeigenaren en de gemeente op 9 september 1932 bleek dat de meerderheid de grond wel aan de gemeente wilde verkopen. Daarop besloot de raad 90 hectare grond aan te kopen en door werklozen met de hand te laten ontginnen.⁶² Waar boerderijen moesten komen werd geel zand in de ondergrond gebracht. Daarna werden de percelen verkocht.⁶³ De ontginning ligt tussen de Zwiłbroekseweg en de grens. De boerderijen Veenink, Groters, St. Isidorus, Veenhuis en (waarschijnlijk ook) Zwiłbroekseweg 9 liggen in het gebied.

⁶⁰ Nieuwe Winterswijksche Courant, d.d. 16 februari 1921

⁶¹ Beskers & Overkamp 2009: 42-43

⁶² Beskers & Overkamp 2009: 85

⁶³ Meer over Meddo nr 6 (1998)



Figuur 31. De veenontginning van het Meddoscche Veen/Veld, tussen grens en de Zwibroekse Weg, in 1955 (bron: topotijdreis.nl).

Veranderingen in de landbouw

De landschappelijke veranderingen bleven niet tot de nieuwe ontginningen beperkt, die overigens pas decennia na de verdeling echt op gang kwamen, toen er kunstmest beschikbaar kwam.⁶⁴ Vooral in de jaren 20 werd er als gevolg van economische omstandigheden meer ontgonnen: een belegging in grond was relatief veilig.⁶⁵ Boerderijen werden steeds verder het veld in gebouwd.⁶⁶ Nabij het Meddoscche Veen aan de zuidzijde verrezen bijvoorbeeld in de jaren 20 de boerderijen Mariahoeve, St. Isidorushoeve, Bessinkpas en Heemink.⁶⁷ In de jaren 30 loopt het tempo van nieuwe boerderijbouw terug.⁶⁸

Ook in het 'oude cultuurlandschap' veranderde er veel. Akkerbouw bleef een sector van belang, maar steeds meer ten dienste van het veehouderijbedrijf.⁶⁹ Rogge, boekweit en aardappelen werden daarbij aan het vee gevoerd. In het naburige Twente werden bijvoorbeeld veel botermarkten opgericht.⁷⁰ De rundvee- en varkensstapel nam hierdoor flink toe. Door het intensievere landbouwbedrijf dat hierdoor ontstond groeide in eerste instantie het aantal kleine boeren flink. Vanaf het laatste decennium van de 19e eeuw werd de tussenhandel uitgeschakeld door de oprichting van zuivelfabrieken. In Winterswijk was een stoomzuivelfabriek; Meddo kende geen eigen fabriek.⁷¹ Met de toenemende veehouderij groeide ook het aantal exportslachterijen.⁷² De veedichtheid steeg van 60 koeien per 100 hectare in

⁶⁴ Beskers & Overkamp 2009: 60

⁶⁵ Beskers & Overkamp 2009: 62-63

⁶⁶ Beskers & Overkamp 2009: 67

⁶⁷ Beskers & Overkamp 2009: 67

⁶⁸ Beskers & Overkamp 2009: 91

⁶⁹ Beskers & Overkamp 2009: 45 e.v.

⁷⁰ Bieleman 2008: 399

⁷¹ Bieleman 2008: 401-402, 404

⁷² Bieleman 2008: 407

1910 naar 70 koeien per 100 hectare in 1949.⁷³ Uiteraard was dit alles vooral mogelijk doordat de bemesting eenvoudiger werd door de beschikbaarheid van kunstmest. Daardoor stegen ook de opbrengsten, in combinatie met de veredeling van soorten. Met de komst van de kunstmest liep de teelt van boekweit terug. De kunstmest werd vooral ook gebruikt voor de bemesting van grasland.⁷⁴ Met de daling van de graanprijzen vanaf de late jaren 20 van de 20e eeuw groeide de veehouderij nog verder.⁷⁵ Hier ligt de basis voor het huidige zwaartepunt op de veehouderij in de Achterhoek.

Wat betekende dit nu voor het landschap? De focus verschoof natuurlijk naar de veehouderij, maar akkerland bleef voor de teelt van veevoeder van belang. Door de beschikbaarheid van kunstmest en de verbeteringen die de nieuwe ontginningen met zich meebrachten werd het mogelijk om op meer plekken dan voorheen gewassen te verbouwen. Meer dan voorheen werd het landschap een patchwork van akkerland en grasland. De verbetering van de algehele afwatering was daarbij wel een voorwaarde. Op veel plekken werd de normalisatie van de beken opgestart.⁷⁶ Vóór 1936 werd de beken in Meddo genormaliseerd. Daarin had het 'Waterschap van den Oude-IJssel' een belangrijke rol. Van een ruilverkaveling, zoals elders in deze tijd wel opgestart, was in Winterswijk nog lang geen sprake.

Prikkeldraad werd in 1874 in de Verenigde Staten gepatenteerd en was vanaf 1881 in Nederland verkrijgbaar.⁷⁷ Daardoor werden vanaf die tijd veel houtsingels opgeruimd of überhaupt niet meer aangeplant. Het oude cultuurlandschap was rond 1940 enorm veel opener dan het nog rond 1890 was geweest. In de jonge cultuurlandschappen was in veel mindere mate met prikkeldraad gewerkt.

Tijdens de crisisjaren kregen vooral de kleine boeren het zwaar. De overheid richtte zich deels op het ondersteunen van deze groep.⁷⁸ De crisis in de landbouw krijgt in de oorlog een andere dimensie, maar komt daarna terug.⁷⁹ Na de oorlog wordt er nog maar heel beperkt ontgonnen.⁸⁰ Er komt daarna een proces van specialisatie en modernisering op gang die leidt tot een schaalvergroting en de noodzaak om in het landschap, de verkaveling en de ontwatering in te grijpen. Alhoewel de ruilverkaveling op zich liet wachten (de uitvoering vond in het laatste kwart van de eeuw plaats), werden de Winterswijkse beken tussen 1968 en 1975 flink aangepakt.⁸¹

De modernisering in de landbouw leidde tot het ontstaan van ligboxenstallen, de teelt van snijmaïs, uitgestrekte percelen met raaigras en weinig opgaand hout. Plaatselijk werden kleine zandweggetjes weggeploegd. Vooral de jonge ontginningen kregen hiermee te maken.⁸²

⁷³ Bieleman 2008: 409

⁷⁴ Bieleman 2008: 408-410

⁷⁵ Bieleman 2008: 417

⁷⁶ Bieleman 2008: 412

⁷⁷ Bieleman 2008: 411

⁷⁸ Bieleman 2008: 421-422

⁷⁹ Beskers & Overkamp 2009: 94

⁸⁰ Beskers & Overkamp 2009: 100-101

⁸¹ Beskers & Overkamp 2009: 100

⁸² Beskers & Overkamp 2009: 107



Figuur 32. In de vroege 20e eeuw waren veel wegen er nog slecht aan toe, zoals deze zandweg bij de rooms-katholieke school in Meddo (bron: oudwinterswijk.nl).

Openbare ruimte

Mede als gevolg van het toenemende (gemotoriseerde) verkeer werden er vooral in de vroege 20e eeuw veel wegen verbeterd. Zo werd er in 1937 in de gemeenteraad van Winterswijk een plan aangenomen om in het kader van de werkverschaffing 120 kilometer zandwegen te verbeteren.⁸³ Dit gebeurde deels met sintels.⁸⁴ In 1932 constateerde men al dat de kerkenpaden verdwenen door de opkomst van de fiets, waardoor de kortste route niet langer relevant was.⁸⁵

Een kern in het landelijk gebied

In de late 16e eeuw ging Winterswijk over naar het protestantisme. De katholieken moesten daarna over de grens in het Münsterland ter kerke gaan. Langs de Münsterse zijde van de grens werden daarvoor kapellen gebouwd. Pas in 1799 kreeg Winterswijk een eigen katholieke kerk.⁸⁶ De nabijheid tot de grenskapel van Zwillbrock wordt wel als reden gezien dat Meddo zoveel katholieken had en dus een eigen kerk ambieerde. Dat werd nog versterkt door de emigratie van protestanten naar Amerika in de vroege 19e eeuw.⁸⁷

Op de kruising van twee buurtwegen en vlak bij de buurtschool, werd in 1863 met toestemming van de aartsbisschop van Utrecht een nieuwe rooms-katholieke kerk in de buurt Meddo gesticht. Het was de enige buurt die daarmee een eigen kerk kreeg. De locatie was niet helemaal toevallig gekozen. Iets

⁸³ Twentsch Dagblad Tubantia en Enschedesche Courant, 26 maart 1937

⁸⁴ Peletier 1993: 181

⁸⁵ Te Voortwis 2007: 103

⁸⁶ Peletier 1993: 178; Peletier 2008: 118

⁸⁷ Beskers 1989: 21, 24

verder naar het westen lag tussen de boerderijen De Kloese, Harbers, De Slippe en Vaeltrijt een brinkje waar al langere tijd een gemeentelijk schooltje stond.⁸⁸ De stenen werden lokaal gebakken, en de heidegrond werd om niets beschikbaar gesteld door de particuliere eigenaar.⁸⁹ De afsplitsing van de zelfstandige parochie vond in 1881 plaats.⁹⁰

Daardoor was de omgeving van de dubbele bocht in de Geldereschweg al langer als een soort centrale plek in Meddo gaan functioneren. De Geldereschweg werd naar het oosten doorgetrokken, en hieraan werden vanaf 1863 een nieuwe kerk en kerkhof, en pastorie (1889), en later een school en meestershuis (1920-1921 ⁹¹) gebouwd c.q. aangelegd. Dat trok ook andere functies aan, zodat er bijvoorbeeld ook horeca en een bakkerij ontstond.⁹² In 1916 werd er in Meddo een hulppostkantoor in de kleine zaal van café Onland geopend.⁹³ Zie hiervoor de navolgende kadertekst.

Buiten het oude dorp lag, aan de Groenloseweg, bovendien sinds 1918 nog een protestantse zondagsschool.⁹⁴ Daar, op de Kattenberg rond de kruising Groenloseweg-Kattenbergweg-Hoebinkweg, ontstond een eigen gemeenschap met enkele middenstanders, zoals een bakkerij met kruidenierszaak, een smederij en een muldershuis met stoommaalderij.⁹⁵ De concentratie was hier ontstaan door de aantrekkingskracht van de doorgaande weg, in veel gevallen een magneet voor dorpsontwikkeling. De bebouwing ten noordoosten van de Groenloseweg - rechts, komend uit Winterswijk - is verdwenen bij de aanleg van de parallelweg langs de Groenloseweg.

⁸⁸ Het schooltje was volgens het Kadaster in 1832 eigendom van de gemeente Winterswijk.

⁸⁹ Peletier 2008: 118

⁹⁰ Peletier 2008: 119

⁹¹ Peletier 2008

⁹² Peletier 1993: 181

⁹³ Peletier 1993: 182; Peletier 1993: 182

⁹⁴ Peletier 2008

⁹⁵ Peletier 2008: 144-146; Beskers & Overkamp 1995: 61

Stedenbouwkundige ontwikkeling kern Meddo

Meddo heeft als enige van de buurtschappen rond Winterswijk een echte dorpskern. Het is een relatief jong "kerkdorp", dat eind 19e eeuw ontstond in de buurt van enkele oudere bebouwingsconcentraties. Eén hiervan is een groep van boerderijen rond de brinkachtige aansluiting van de Grevinkweg op de Geldereschweg. Hier kwam in of voor de 18e eeuw een schoolgebouwtje te staan. Ook in het nabijgelegen Beuksveld, aan de rand van het nog nauwelijks bewoond heide- en broekgebied, stonden enkele huizen en boerderijen bij elkaar. Pas na 1860 zou deze situatie veranderen. Meddo kreeg na lang aandringen van de vele katholieke bewoners een eigen kerk, een bijkerk van de Winterswijkse parochie. Zo werd in 1863 de eerste steen gelegd van de Heilige Johannes de Doperkerk.

Deze kreeg een plek in het Beuksveld, op een stuk heide ten oosten van de oudere kern met het schooltje. De Geldereschweg werd in een rechte lijn doorgetrokken naar het oosten, naar de oude weg van Eibergen van Winterswijk. Op het driehoekige perceel tussen Geldereschweg en Goorweg werd naast de kerk een kerkhof aangelegd. Kerk en kerkhof zijn op 15 december 1864 ingezegend. Het kerkelijke complex is in 1888 uitgebreid met een pastorie. In dat jaar werd Meddo een zelfstandige parochie. Johannes Alphonsus Prenger, kapelaan te Winterswijk, kwam als eerste pastoor in het huis te wonen.

De komst van het kerkgebouw bracht meer bouwactiviteit, maar lange tijd stond de Meddose kerk vrij eenzaam in het open veld. Geleidelijk aan vestigden zich meer neringdoenden in het prille dorp, zoals een smid, aan het einde van de negentiende eeuw in het Harbershuisje aan de Geldereschweg. Op initiatief van enkele Meddose boeren begon Jan Hendrik Sellink in 1873 een molenbedrijf op de hoek van de Geldereschweg en de Meddoseweg-Eibergseweg. De ronde beltkorenmolen was jarenlang met de Johannes de Doperkerk kenmerkend voor het Meddose dorpsgezicht.

Langs de Geldereschweg, de Goorweg en de Meddoseweg ontstond lintbebouwing, maar die kwam eigenlijk pas in de jaren 20 en 30 van de vorige eeuw goed op gang. In het Beuksveld werd aan een bestaand veldwegje tussen Geldereschweg en Meddoseweg in 1920 een rooms-katholieke school gebouwd. Deze stond met de kopgevel aan de Goorweg, ook nadat het wegje al lang uit het dorpsbeeld was verdwenen. Aan Geldereschweg en Goorweg vestigden zich enkele horecaondernemingen en winkels er kwamen ook steeds meer burgerwoningen te staan. Aan het kerkelijke complex zijn eind jaren 20 nog een processiepark en een Mariakapel toegevoegd.

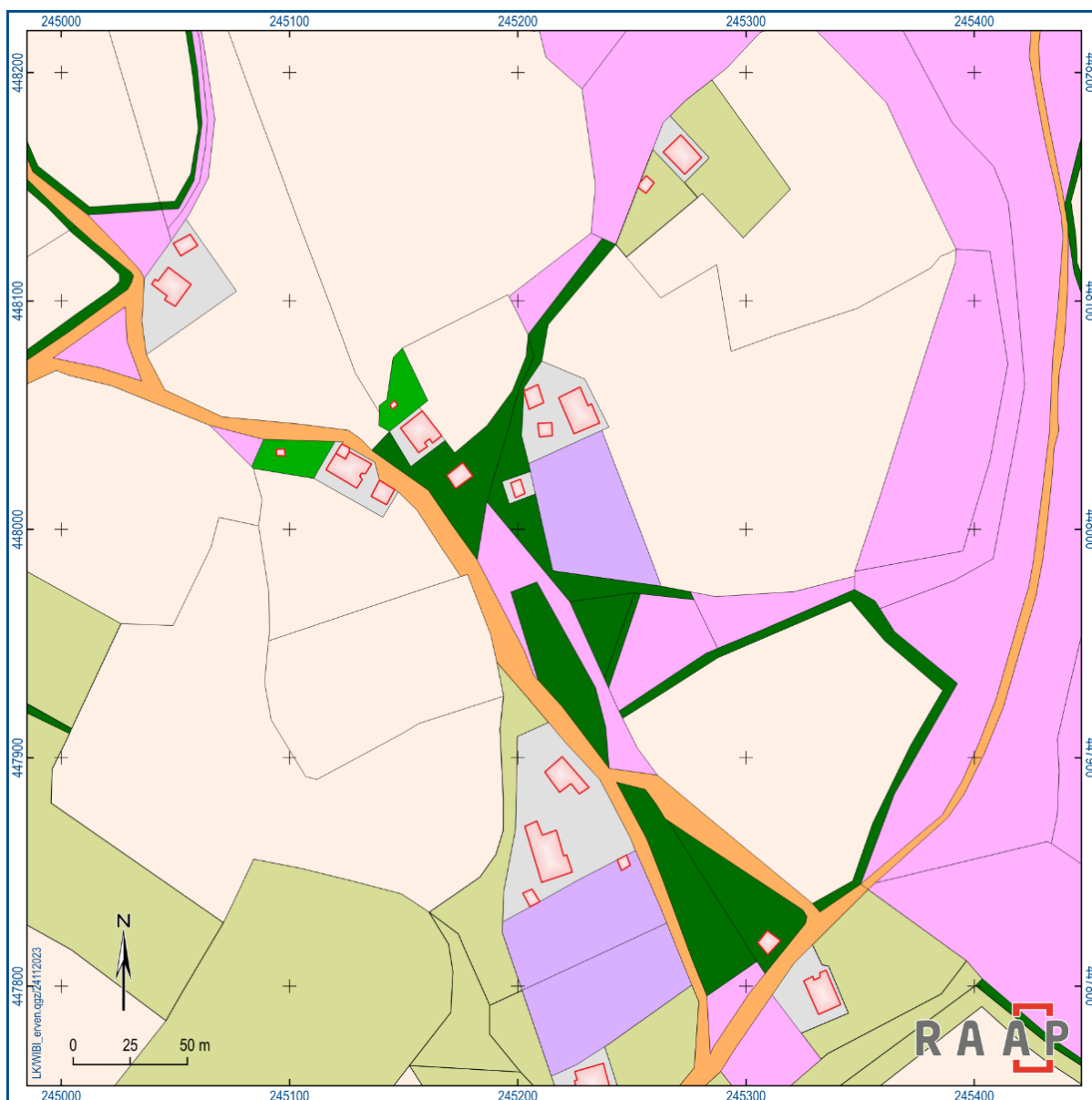
Jarenlang groeide Meddo vooral door het dichter bebouwen van de bestaande oude lintstructuren. Een rijtje van drie dubbele woningen aan de Hilteweg uit 1960 is de eerste kleinschalige dorpsuitbreiding uit de naoorlogse periode. Het is het begin van de ontwikkeling van een kleine woonbuurt in het Beuksveld aan de zuidrand van het dorp. Hier verrezen vooral in de jaren 60 en 70 vrijstaande en dubbele eengezinswoningen. Meddo is in het recente verleden aan de noordzijde van de Geldereschweg uitgebreid met een woonbuurt met straten als Greverkamp, Harberthof en Toebesbrink.



Figuur 33. De kern van Meddo ontwikkelde zich rond de rooms-katholieke kerk (bron: oudwinterswijk.nl).



Figuur 34. De kerk van Meddo, gezien vanaf het groene kerkhof (foto: MAB).



Figuur 35. Het vroegere brinkje aan de Geldereschweg in 1832, deels met bos beplant (donkergroen). Kenmerkend is de ligging tussen meerdere afgeronde bouwlandkampen, waardoor een 'overhoek' ontstond (bron: HisGIS Gelderland, Fryske Akademy).



Figuur 36. Het brinkje op eenzelfde uitsnede als hiervoor op een luchtfoto uit 2023. Het verenigingsgebouw is de opvolger van de vroegere openbare school, traditioneel gebouwd op de woeste gronden van een brinkje. De Gelderesweg is naar het oosten doorgetrokken, de huidige hoofdweg van het dorp (bron: PDOK).

In de 'oude kern' van Meddo zette de geschiedenis van de Openbare Lagere School I en II met meestershuis en het latere Verenigingsgebouw De Eendracht zich voort. Het duurde tot na 1960 voordat beide delen van de kern Meddo aan elkaar groeiden, maar nog steeds ligt er open cultuurland tussen Gelderesweg 84 (Openbare Lagere School I) en het eerste huis van de straat Grevenkamp. Rond de kerk ontwikkelde zich enige middenstand, en bij de molen enige andere bedrijvigheid.⁹⁶

⁹⁶ Beskers 1989

Godsdienstige sectengeest

Onder de streken van ons vaderland, alwaar zich de in den tegenwoordigen tijd zoo toenemende godsdienstige sectengeest het meest openbaart, bekleedt Winterswijk misschien wel de eerste plaats. Men treft aldaar toch op eene bevolking van 7500 zielen, behalve eene protestantsche kerk, waaraan drie predikanten en een catechiseermeester verbonden zijn, aan: eene Christelijk afgescheidene kerk, eene kerk van de Elberfeldsche Christelijk afgescheidenen van het duizendjarige rijk of Derbianen, eene kerk van Christelijk afgescheidenen, zich noemende vrienden der waarheid, eene Mennistenkerk; eene Roomsch-Katholieke kerk, eene zich afgescheiden hebbende R.K. kerk voor de buurtschap Meddo; eene Joodsche synagoge, en eene zich afgescheiden hebbende Joodsche kerk.⁹⁷

De nieuwe tijd (1945-heden)

Ontwikkeling van de landbouw

Na de Tweede Wereldoorlog zette de rationalisering, mechanisering en schaalvergroting zich voort. Voor het landschap betekende dit dat kleinschaligheid eerder een hindermacht was dan een voordeel. Alhoewel het effect op het Winterswijkse landschap minder groot was dan elders, verdwenen ook hier de meeste paden in het agrarisch cultuurlandschap. In verband met de mechanisatie waren ze simpelweg niet meer nodig. Het aantal koeien per 100 hectare steeg in Winterswijk van 50 tot 100 in 1960 naar meer dan 250 in 1986.

In het proces van de schaalvergroting paste ook de ruilverkaveling. Hierbij werd de verkaveling geoptimaliseerd, maar tegelijk ook de ontsluiting van het landschap verbeterd. De Ruilverkaveling Winterswijk-West vond plaats tussen 1982 en 2003 en hield rekening met natuurherstel en recreatie. Langs beken werd ruimte voor natuur gemaakt, er werd een buffer om het Korenburgerveen aangelegd en er werden recreatieve fietspaden gerealiseerd.⁹⁸ Ook werden beken hier en daar hersteld. Tegelijk verdwenen historische kavelgrenzen die in de vroege 20e eeuw al hun opgaand groen verloren hadden, waardoor met name in de beekdalen de historisch gegroeide structuur nog verder werd aangepast.

⁹⁷ Nieuwe Rotterdamsche Courant, 3 november 1861

⁹⁸ <https://www.geowinterswijk.nl/mensen/landgebruik>



Figuur 37. Naast koeien vinden we in Meddo ook schapen in de wei (foto: RAAP, 27 november 2023).

Waardevolle landschappen

In de beginperiode van de ruilverkaveling speelde ook een strijd rondom de Nationale Landschappen, namelijk in 1983. Landbouw en overheid stonden een tijdlang recht tegenover elkaar. Uit het gesprek tussen landbouw, gemeente en natuur ontstond de Stichting WCL Winterswijk. In 1993 werd Winterswijk aangewezen als één van de elf Waardevolle CultuurLandschappen.⁹⁹

Natuurbescherming

Ook de opkomst van de natuurbescherming had invloed op het landschap. Het Meddose Veen werd samen met het Korenburgerveen een beschermd natuurgebied. Aan de rand waren nog wel ontginningen tot landbouwgrond uitgevoerd, maar dat was voor de rest van het gebied nu niet meer mogelijk. Een deel van het grotere veengebied werd vóór 1931 eigendom van Natuurmonumenten. Die partij reageerde dan ook geschrokken toen bekend werd gemaakt dat het aangrenzende Korenburgerveen onder Aalten zou worden ontgonnen.¹⁰⁰ Vanaf 1934 waren er ook plannen om het Meddose Veen te ontginnen.¹⁰¹ In 1938 werden deze plannen onder leiding van de Heidemij steeds concreter, mede door goedkeuring van rijkssubsidie.¹⁰² De ontginningen aan de randen van het

⁹⁹ <https://www.wclwinterswijk.nl/index.php/wcl/over-wcl/117-historie>

¹⁰⁰ Arnhemsche Courant, 7 december 1931

¹⁰¹ De Graafschap-bode, 13 juli 1934

¹⁰² De Graafschap-bode, 18 mei 1938; Twentsch Dagblad Tubantia en Enschedesche Courant, 19 mei 1938

veengebied kregen in 1940 al vorm.¹⁰³ Het resterende deel van het Meddose Veen werd in juli 1942 door de Rijksdienst voor het Nationale Plan onder bescherming gesteld.¹⁰⁴



Figuur 38. Het natuurgebied Meddoseveen-Korenburgerveen (bron: wikiloc.com).

¹⁰³ De Graafschap-bode, 27 november 1940

¹⁰⁴ Nederlandsche Staatscourant, 28 juli 1942

'Kroon spaart landschap in Meddo: geen zandafgravingen'

De Kroon heeft een beroep van Th.H. Kersten te Meddo, tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, waarbij is afgewezen 't verzoek om vergunning tot het ontgronden van een terrein onder Winterswijk ongegrond verklaard.

Het stuk grond, waarom het hier gaat – zo merkt de Kroon op – vormt samen met het naastgelegen perceel een fraai glooiende als bouwland in gebruik zijnde es. Deze es, welke in het gezichtsveld van twee wegen is gelegen, moet uit een landschappelijk oogpunt waardevol worden genoemd. Door afgraving zou aan het landschapsschoon ter plaatse ernstig afbreuk worden gedaan en het is niet mogelijk door het stellen van voorwaarden aan dit bezwaar tegemoet te komen. Het betreft hier cultuurgrond van vrij goede kwaliteit die door zijn samenstelling niet droogtegevoelig is. Verlaging van het bodempeil is daarom met het oog op de exploitatie van de grond niet noodzakelijk. Voor zover appellant behoefte heeft aan grasland in de nabijheid van zijn boerderij ontkent de Kroon niet, dat het in het geding zijnde perceel door een aanmerkelijke verlaging van het bodempeil hiertoe meer geschikt zou kunnen worden gemaakt. Nog afgezien van de vraag echter, of de voorgestelde ontgroning in deze toereikend zou zijn, moet ook een minder ingrijpende oplossing ter zake niet uitgesloten worden geacht. Verder is de gevraagde afgraving niet nodig voor de voorziening in de behoefte aan ophoogzand voor de woning- en wegenbouw, gelet op de in de omgeving nog aanwezige mogelijkheden tot zandwinning, waarbij de schade aan het belang van het landschapsschoon binnen aanvaardbare grenzen zou kunnen worden gehouden.

Gedeputeerde Staten hebben intussen medegedeeld, dat het niet uitgesloten moet worden geacht, dat, na een daartoe strekkend verzoek, eventueel vergunning zou kunnen worden verleend voor een afgraving van geringere omvang, dan de appellant thans voorstaat, teneinde een vergroting van de vlakke ruimte nabij zijn woning mogelijk te maken.¹⁰⁵

Toerisme en recreatie

Vanouds waren er voor vertier al herbergen. De uitspanning De Kappe aan de Groenloseweg beschikte over een speeltuin.¹⁰⁶ In het dorp Meddo werd in 1898 een café gebouwd dat uitgroeide tot hotel Onland.¹⁰⁷

Met de toenemende welvaart ontstonden ook steeds meer mogelijkheden voor recreatie. Winterswijk was als waardevol cultuurlandschap in trek bij toeristen. Al in 1935 waren er kampeerterreinen in Winterswijk, vooral in Kotten.¹⁰⁸ Elf jaar later kon er ook in Miste worden gekampeerd.¹⁰⁹ Vanaf de jaren zestig leidde dat tot het ontstaan van recreatieparken in Meddo. In 1961 bood de gemeente Winterswijk 'het Kooiveld in het Rommelgebergte' ter exploitatie aan, voor het plaatsen van kamphuisjes en als kampeerterrein. Het was het eerste terrein dat van gemeentewege daarvoor beschikbaar werd gesteld.¹¹⁰ Hiervoor waren Kooiveld en Rommelgebergte in 1960 in het Uitbreidingsplan opgenomen.¹¹¹ Het ging om een heidebebossing, traditioneel terreinen die zich voor recreatiedoeleinden leenden. In

¹⁰⁵ Nieuwe Winterswijksche Courant, 12 oktober 1964

¹⁰⁶ Hoekstra e.a. 1981: 62; Peletier 2008: 131-132

¹⁰⁷ Peletier 2008: 139

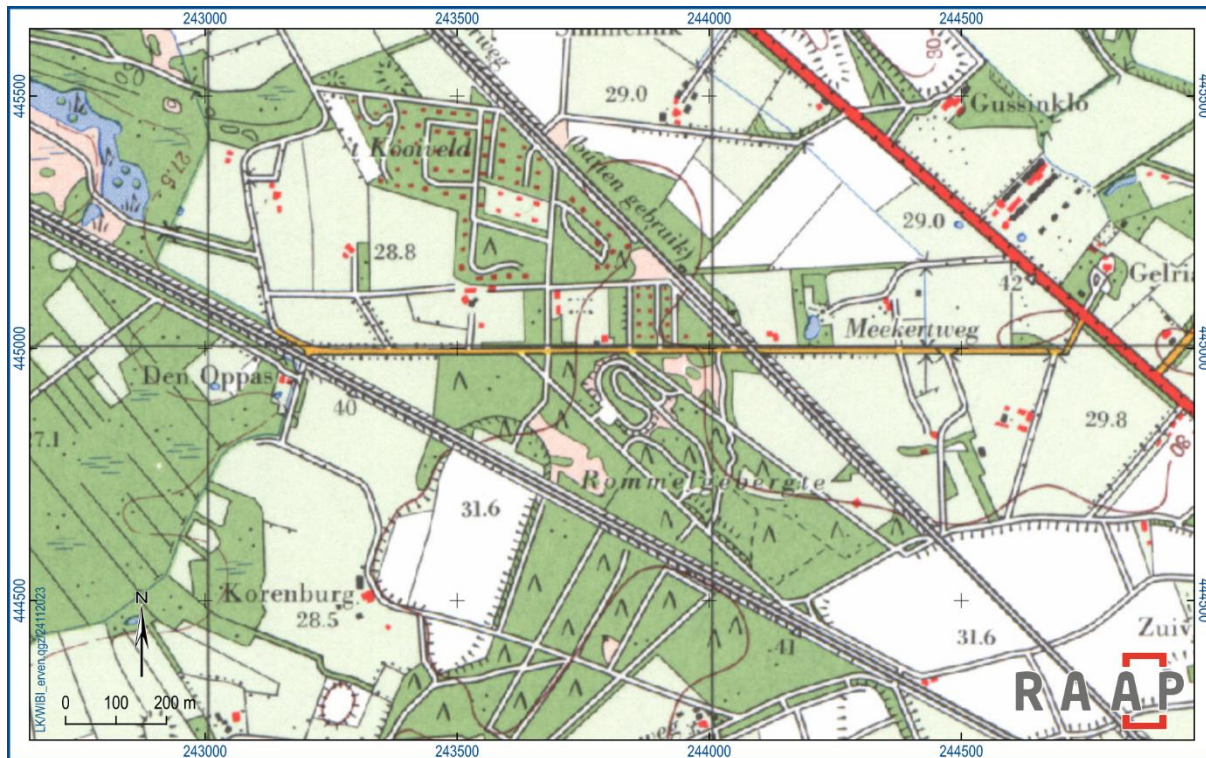
¹⁰⁸ Het Volk, 9 juli 1935

¹⁰⁹ Nieuwe Winterswijksche Courant, 31 juli 1946

¹¹⁰ Twentsch Dagblad Tubantia, 30 september 1961

¹¹¹ Nieuwe Winterswijksche Courant, 10 februari 1960; Nieuwe Winterswijksche Courant, 21 november 1962

maart 1962 werd het terrein voor 40 jaar in erfpacht gegeven aan een exploitant uit Hardenberg.¹¹² Het terrein werd daarna, ook door particulieren, verder uitgebreid. Al in december 1965 waren er plannen voor 34 nieuwe kamphuisjes met een zwembad.¹¹³



Figuur 39. 't Kooiveld en het aangrenzende Rommelgebergte in de vroege jaren zeventig (bron: topotijdreis.nl).

In dezelfde periode kocht de gemeente Winterswijk het terrein 't Hilgelo aan om er een centrale zandwinningslocatie aan te leggen.¹¹⁴ Al direct was er sprake van dat hier na de ontzanding een recreatiegebied zou komen.¹¹⁵ Op zijn laatst in juli 1973 werd er al gezwommen.¹¹⁶

Veel recenter zijn recreatieve ontwikkelingen aan de Jonkersweg (2006).

¹¹² Twentsch Dagblad Tubantia, 26 maart 1962

¹¹³ Twentsch Dagblad Tubantia, 15 december 1965

¹¹⁴ Twentsch Dagblad Tubantia, 20 november 1965

¹¹⁵ Nieuwe Winterswijkse Courant, 14 februari 1966

¹¹⁶ Tubantia, 3 juli 1973



Figuur 40. De eerste schetsen van het recreatiegebied 't Hilgelo (Nieuwe Winterswijksche Courant, 20 mei 1966).

Groei van de bevolking

De groei van de bevolking is in Meddo niet zozeer op het platteland opgevangen. Het aantal erven is daar niet zo gegroeid, met uitzondering op een enkele plek in de jonge ontginningen. Dat geldt veel meer voor de kern van Meddo. Waar de oude kern zich vooral langs de Geldereschweg en de diagonaal daarop staande Goorweg bevond, werden vanaf de jaren zestig de eerste uitbreidingen gebouwd. Het Beuksveld was daarvan de eerste, in 1965. Na 2000 volgde ook een uitbreidingswijk aan de noordzijde van de Geldereschweg.

2.3.3 Sociale structuren, volkscultuur en religie ¹¹⁷

Naamgeving

De naam Meddo wordt voor zover bekend het eerst vermeld in 1320, en werd toen geschreven als *Medehoen*. Later komen ook wel *Meddeho* of *Midhae* voor. De naam zou zijn samengesteld uit *medde* 'midden' en *hō* 'hoogte', wijzend op een in het midden gelegen hoogte.¹¹⁸ Om welke hoogte het precies gaat is niet duidelijk, maar aannemelijk is dat het te maken heeft met de latere essen, wellicht omdat die in het zuidwesten en noordoosten door gebieden met minder dekzandrelief werden ingesloten.

Karakteristiek voor het cultuurlandschap van Winterswijk zijn de vele boerderijnamen op -ink. Deze naamgeving vindt zijn basis in de volle middeleeuwen. Als naam voor een boerderij werd toen achter een persoonsnaam de uitgang -ink geplaatst, wat zoveel betekent als 'de lieden van...'. Soms ook werden andere woorden van een uitgang -ink voorzien om een boerderij uit te vormen. Met name na de middeleeuwen werd die uitgang -ink soms weer geschrapt: *Simmelink* werd ook wel *Simmelt*.

Kenmerkend voor de naamgeving in Winterswijk in het algemeen is verder de wisselwerking tussen familienamen en boerderijnamen. Een schoonzoon die een boerderij van zijn schoonvader overnam noemde zich soms naar de boerderij, maar het kwam ook voor dat een boerderij werd vernoemd naar de nieuwe boer die erin trok.

Interessant is dat niet alleen de boerderijnamen in Meddo als familienaam voorkwamen, maar ook de naam Meddo zelf. Johann (van) Meddehoe was in 1501-1502, 1502-1503 en 1503-1504 huisknecht op de burcht in Bredevoort.¹¹⁹ De familienaam heeft de 'tand des tijds' niet doorstaan. In 1737 was er nog een Henderick Meddo die in Eibergen als lidmaat in de nederduits-gereformeerde kerk werd aangenomen. In Suriname was er in 1833 nog een tot slaaf gemaakte, Maria Louisa Meddo, die die naam als achternaam droeg.¹²⁰

Religie en verzuiling

Kenmerkend voor Meddo is traditioneel het hoge percentage aan rooms-katholieken. Het was dan ook niet voor niets dat, naast de rooms-katholieke kerk in Winterswijk zelf, er ook in 1864 al een rooms-katholieke kerk in Meddo gebouwd kon worden. Uit de katholieke beweging in Meddo met de Jonge Boeren- en Tuindersbond (1928) kwam ook hier een afdeling van de Katholieke PlattelandsJongeren (K.P.J.) voort.¹²¹ Zo waren er meer katholieke organisaties. In 1919 werd de Aartsdiocesane R.K. Boeren- en Tuindersbond opgericht.¹²² Er was ook een R.K. Boerinnenbond.¹²³ In 1953 werd de R.K. Volksdansgroep De Gelderse Blom in het leven geroepen.¹²⁴

De protestanten hadden onder meer sinds ongeveer 1920 hun Vereniging tot Behartiging der Protestantse Belangen.¹²⁵

¹¹⁷ We behandelen hier overwegend de periode tot circa 1965.

¹¹⁸ <https://etymologiebank.nl/trefwoord/meddo>

¹¹⁹ Kroesenbrink en Roes 2022

¹²⁰ Wiewaswie.nl

¹²¹ Nieuwe Winterswijksche Courant, 3 mei 1971; Beskers 1989: 224

¹²² Beskers 1989: 232; Peletier 1993: 190

¹²³ Beskers 1989: 245

¹²⁴ Beskers 1989: 222

¹²⁵ Beskers 1989: 241

Ook de arbeiderszuil was in Meddo vertegenwoordigd. Het Instituut voor Arbeidersontwikkeling “De Natuurvrienden” opende in 1933 het Natuurvriendenhuis, de L.M. Hermanshoeve bij de boerderij Gelderesch. In 1938 sloot het bij gebrek aan belangstelling.¹²⁶

Terwijl de verzuiling doorwerkte in de verenigingen en ook in het trouwen tussen personen, was het verdere maatschappelijke leven, zoals de middenstand, goeddeels gemengd.¹²⁷

Volkscultuur

De Winterswijkse buurtschappen hebben een traditie als het gaat om de volksfeesten. Meddo vierde al vóór 1905 zijn volksfeesten.¹²⁸ In 1906 was er in Meddo, net als in Woold, vogelschieten en een bal.¹²⁹ Het volksfeest werd ook op school gevierd. Bij het volksfeest werden ook de schutterij en de muziekvereniging Excelsior betrokken. Er stonden in 1919 al een draaimolen en er werd in cafés gedanst, terwijl er ook aan vogelschieten en ringsteken per fiets werd gedaan.¹³⁰ In 1922 was er een werpspel voor dames. Het volksfeest vond toen op 28 augustus plaats.¹³¹



Figuur 41. Het Volksfeest Meddo in juni 2023 (bron: Facebook).

¹²⁶ Peletier 1993: 191-192

¹²⁷ Beskers 1989: 26

¹²⁸ Nieuwe Winterswijksche Courant, 30 augustus 1905

¹²⁹ Aaltensche Courant, 1 september 1906

¹³⁰ De Graafschap-bode, 5 september 1919

¹³¹ Nieuwe Winterswijksche Courant, 26 augustus 1922

Meddo beschikte al voor de oorlog over een eigen verenigingsgebouw met protestantse signatuur, De Eendracht, in het oude schoolgebouw. Hier werd door schietverenigingen uit andere buurtschappen geschoten.¹³²

Na de Tweede Wereldoorlog hield Schietvereniging De Eendracht in Meddo, opgericht in 1948¹³³, zijn Groot Schietconcours. Gedurende twee zondagen bestond dat feest uit vrije baan, vogelschieten, attractiebaan en dansen.¹³⁴ Daarnaast werd eind augustus ook de traditionele Koninginnedag in Meddo gevierd, door de kinderen van de openbare school.¹³⁵

Rond 1914 werd de zangvereniging Crescendo opgericht.¹³⁶ In 1929 werd deze gevolgd door de muziekvereniging St. Jan in Meddo.¹³⁷

Al in 1902 werd in Meddo de toneelvereniging Tot Nut en Genoegen opgericht, gevolgd door de toneelverenigingen Sint Jan en Eendracht.¹³⁸

Als katholiek gebied bestond in Meddo sinds 1963 een carnavalsvereniging.¹³⁹



Figuur 42. Centrum van het Meddose verenigingsleven: Zaal De Eendracht (bron: zaaleendracht.nl).

¹³² Nieuwe Winterswijksche Courant, 27 oktober 1933; Beskers 1989: 28-29

¹³³ Beskers 1989: 211

¹³⁴ Nieuwe Winterswijksche Courant, 8 juli 1949

¹³⁵ Nieuwe Winterswijksche Courant, 30 augustus 1957

¹³⁶ Beskers 1989: 201

¹³⁷ Nieuwe Winterswijksche Courant, 17 juli 1939; Beskers 1989: 203-204

¹³⁸ Beskers 1989: 217-221

¹³⁹ Beskers 1989: 223

Sport

De vroegste vermelding van een voetbalvereniging uit Meddo dateert uit 1945. Meddo I voetbalde toen op zondag op een terrein bij bakker Sellink.¹⁴⁰ Meddo voetbalde in 1948 in de 2^e Klasse L van de Afdeling Gelderland.¹⁴¹

Meddo kende al sinds 1937 de Gymnastiekvereniging M.G.V., die optrad in het verenigingsgebouw.¹⁴²

Zwemmen werd voor de oorlog al gedaan in viswater in Meddo, waarvan de locatie niet precies bekend is.¹⁴³

Sinds 1960 bestond daarnaast de Sportclub Meddo, met een nieuw sportveld op het Hazeveld.¹⁴⁴ Ook waren er de s.v. Eendracht, de s.v. Buksveld, de touwtrekvereniging, de Toneelvereniging De Eendracht.¹⁴⁵ In 1972 bestonden er minstens 16 sport-, culturele en ontspanningsverenigingen in Meddo.¹⁴⁶ In 1971 werden er nieuwe sportvelden aan de Eibergseweg aangelegd.¹⁴⁷ Hier bevinden zich de accommodaties nog altijd.

Heemkunde

Alhoewel 'pas' in 1989 opgericht besteden we hier toch kort aandacht aan de commissie Meddo's Verleden. Deze commissie, met naar eigen zeggen als doelstelling *na te gaan en vast te leggen hoe Meddo er in het verleden heeft uitgezien en in hoeverre kerk en parochie op de ontwikkeling van Meddo van invloed zijn geweest*.¹⁴⁸ Sinds haar oprichting heeft Meddo's Verleden de nodige publicaties het levenslicht doen zien, waaronder de vierdelige serie 'Meddo' (1989, 1995, 2009 en 2015), een fotoboek, een boek over Overkamp en het periodiek Meer Over Meddo (1-15). Daarmee heeft Meddo's Verleden voor de lokale gemeenschap een belangrijke rol gespeeld in het vastleggen van historische kennis.

Een Meddose veelschrijfster

Lezen we de publicaties van Meddo's Verleden, dan kunnen we niet om de naam van Riek Beskers heen. Beskers werd op 22 november 1930 in Meddo geboren en bleef ongehuwd. Tot haar vroegtijdige pensionering in 1972 was ze werkzaam als onderwijzeres voor moeilijk lerende kinderen en als sociaal-pedagoge. Daarna deed ze veel sociaal en cultureel werk. Ze schreef onder meer in het Winterwijks dialect en over de geschiedenis van Meddo. Beskers overleed op 25 mei 2021.

¹⁴⁰ Nieuwe Winterswijksche Courant, 22 juni 1945

¹⁴¹ Nieuwe Winterswijksche Courant, 10 november 1948

¹⁴² Nieuwe Winterswijksche Courant, 20 juli 1937; Beskers 1989: 211

¹⁴³ De Graafschap-bode, 8 april 1936

¹⁴⁴ Nieuwe Winterswijksche Courant, 7 september 1962; Nieuwe Winterswijksche Courant, 11 augustus 1969; Beskers 1989: 212

¹⁴⁵ Nieuwe Winterswijksche Courant, 2 juni 1971

¹⁴⁶ Nieuwe Winterswijksche Courant, 17 mei 1972

¹⁴⁷ Nieuwe Winterswijksche Courant, 18 oktober 1971

¹⁴⁸ oud-meddo.nl

3 Historische ruimtelijke objecten en structuren

3.1 Terreinen van aardkundige waarde

De gemeente Winterswijk beschikt over 24 gebieden die vanuit internationaal, nationaal of provinciaal belang zijn geselecteerd als 'aardkundig waardevolle terreinen'. Binnen het onderzoeksgebied zijn vier van deze gebieden gelegen (figuur 43) en zijn door Willemse (2022b) nader beschreven.

GM4/GM20: De ten noordwesten van Meddo gelegen het Hazenveldse Veld en De Gelderesch betreft het westelijke overgangsgebied van (klei)plateau naar een één kilometer brede noord-zuid georiënteerde laagte. Het hoogteverschil tussen het plateau en de laagte is ongeveer 8 meter en de overgang is hier als steilrand in het landschap zichtbaar. De laagte is een overblijfsel van een diep smeltwaterdal, dat tijdens de laatste fase van de Saale-ijstijd (ca. 170-150 duizend jaar geleden) onder het gletsjerijs ontstond. Het smeltwaterdal is na het einde van de ijsbedekking grotendeels opgevuld met zand en grind die door rivieren vanaf het omringende hoger gelegen land werden aangevoerd. Op het plateau is bijna overal zeer ondiep keileem en oude klei (uit het Tertiair) aanwezig. Op dit plateau waren in de negentiende eeuw een groot aantal steenbakkerijen actief.

Het betreft een voor Nederland uniek gebied. Het smeltwaterdal is na het einde van de ijsbedekking grotendeels opgevuld met zand en grind die door rivieren vanaf het omringende hoger gelegen land werden aangevoerd. Samen met de duidelijk beleefbare overgangen tussen kleiplateau en smeltwatergeul (tunneldal) heeft dit gebied een bijzondere aardkundige waarde. De voormalige kleigroeven die op het plateau voorkomen, vorm(d)en de enige ontsluitingen in de fossilhoudende boven-Miocene kleilagen met faunaresten van diersoorten uit kustnabije en open mariene milieus. De situatie is zowel educatief, historisch als wetenschappelijk van waarde en vanwege de zeldzame dierresten in de ondiepe ondergrond is het gebied eerder van nationaal belang.

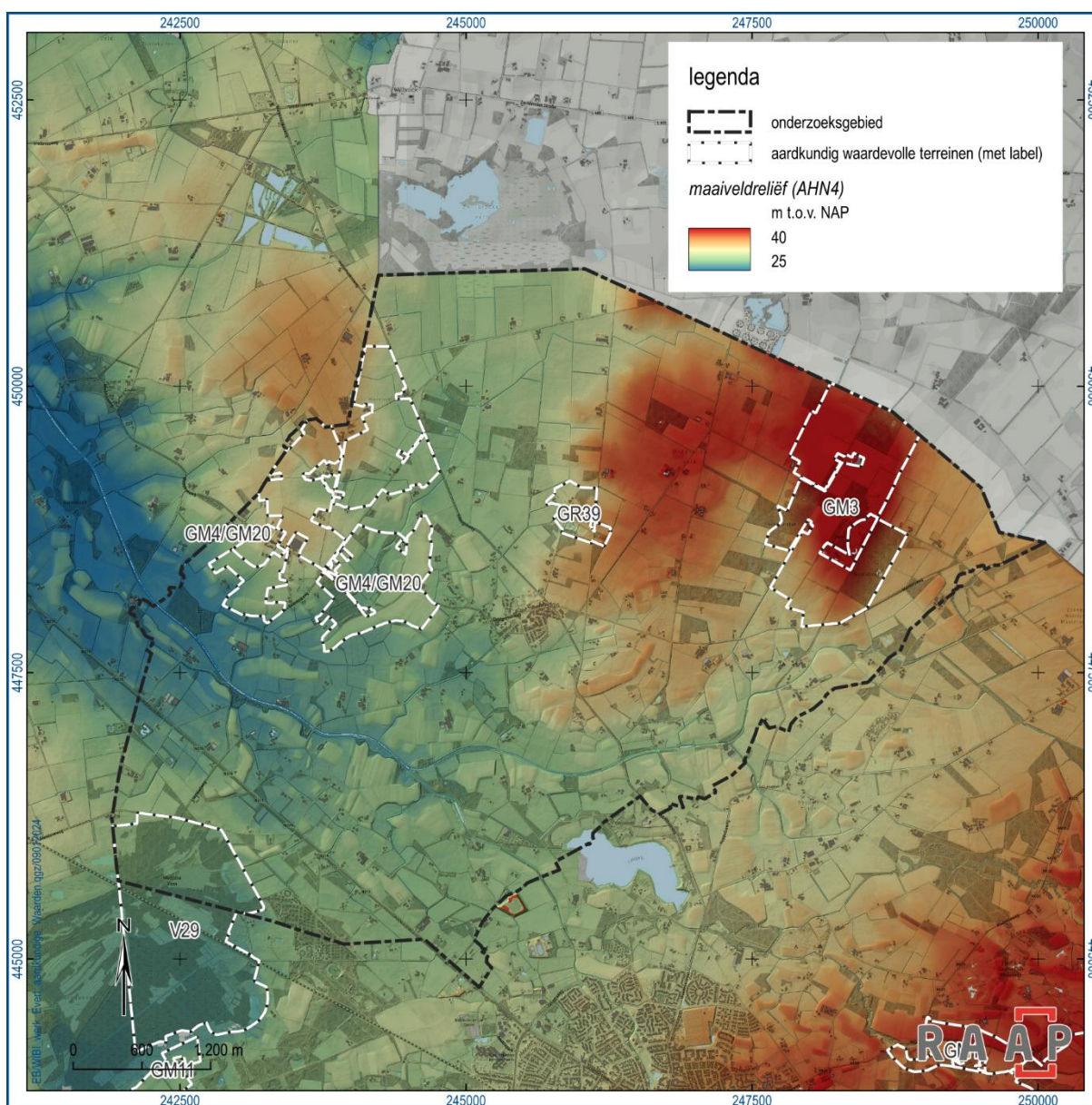
GM3: Het plateau van het Meddose Veld en de Valkeniersbult is herkenbaar in het landschap door zijn hogere ligging ten opzichte van de omgeving. Het plateau van het Meddose Veld is een redelijk vlak gebied, in het midden iets bol en aan de randen zwak golvend. Overal komt tertiaire klei ondiep voor, vaak al op minder dan één of twee meter onder het maaiveld. Het hoogteverschil tussen het plateau en de omgeving is ongeveer 7,5 meter maar door het voorkomen van een leemrijke ondergrond is het er soms verrassend nat waardoor her en der enige veenontwikkeling heeft plaatsgevonden. Wel is de bergingscapaciteit voor grondwater zeer gering en dat maakt het gebied ook erg droogtegevoelig.

Het gebied is een mooi voorbeeld van de vroeger hoog gelegen (heide)velden, omgeven door vochtige smeltwatergeulen. De randen ervan, in lager gelegen gebied, zijn al vroeg in cultuur gebracht, het hoger gelegen plateau pas vanaf het einde van de negentiende eeuw. Hier ontstaat dan in de vroege twintigste eeuw een modern ontginningslandschap. De Valkeniersbult op het plateau zelf is een van de meest opvallende geïsoleerd gelegen vereffeningsrestwelvingen met een kleileembedekking in de Achterhoek. Het Plateau van Meddo is daarom zowel van geomorfologisch als van geologisch en van cultuurhistorisch belang.

Gr39: Rondom Meddo gebruikten boeren al in de late middeleeuwen klei van de kleiplateaus om stenen te bakken voor hun boerderijen en schuren. Rond 1550 werd deze klei ook gebruikt voor de productie

van bakstenen voor de wallen en vestingwerken van Groenlo. Restanten van de ovens van De Giffel komen voor aan de Goossensweg voorbij boerderij Pannoven Illeberg. Langs de Beijersdijk, de Giffelweg en de Goossensweg zijn de winningsputten nog duidelijk zichtbaar. De klei die rond de Giffel werd gewonnen is de hier ondiep voorkomende Laag van Stemerding en dateert uit het midden Mioceen (ca. 16-11,6 miljoen jaar geleden bestaat uit donkerbruine, fijnzandige kleien die fossielhoudend zijn).

Historisch is het ensemble dat nog goeddeels bewaard is gebleven, zeer waardevol. Vanwege de lange ontstaansgeschiedenis van deze kleiwinning en pannembakkerij is het gebied vooral van grote historische en recreatieve waarde. De ontsluitingen in de midden miocene Stemerdingklei zijn van wetenschappelijke en educatieve waarde.



Figuur 43. Aardkundig waardevolle terreinen in het onderzoeksgebied (met nummer).

V29: In het zuiden van het onderzoeksgebied ligt het noordelijke deel van het Korenburgerveen. Het betreft samen met het Zwillbrocker Venn de overgebleven veengebieden die in Winterswijk en omgeving aanwezig waren. Andere veengebieden als het Blekkinkveen, Bunninkgoor, Grote Goor, Bessinkgoor en Illegoor zijn door onder andere turfwinning verdwenen.

Het Korenburger veengebied is ontstaan in een plaatselijk 70 meter diepe komachtige laagte die onderdeel vormt van een smeltwaterdal uit de (voorlaatste) Saale-ijstijd dat in de laatste ijstijd (Wechsel-ijstijd) grotendeels is opgevuld met zand.

Het Korenburgerveen is een van de laatste venen waar, in de niet afgegraven delen tenminste, nog een compleet veenprofiel van zo'n 15.000 jaar aanwezig is. Het is ook de locatie van één van de schaarse Oost-Nederlandse diagrammen uit een hoogveen waarin volgens de onderzoeker pollenspectra van vóór het Atlanticum (dus ouder dan 9200 jaar) zijn vertegenwoordigd. In het zure veenmilieu zijn stuifmeel, blad-, vrucht- en insectenresten duizenden jaren nagenoeg onveranderd bewaard gebleven. De resterende en ononderbroken veenlagen zijn daarom van groot belang voor biologisch, ecologisch, archeologisch en landschappelijk onderzoek. Het is een voor Nederland zeldzaam en redelijk intact komhoogveengebied en van nationaal belang.

3.2 Terreinen van archeologische waarde

Er zijn geen archeologische rijksmonumenten aanwezig binnen het onderzoeksgebied en evenmin terreinen die op de Archeologische Monumentenkaart weergegeven staan. In 2017 heeft de gemeente samen met RAAP een lijst van 30 terreinen opgesteld die een archeologische waarde genieten en worden TAW-terreinen genoemd. Het betreft naast de AMK-terreinen in de gemeente ook terreinen waarvan bekend is dat sprake is van archeologische resten in de ondergrond. Voor deze gebieden is door Boshoven & Keunen (2021) een basisbeschrijving, waardering en advies opgesteld. Binnen het onderzoeksgebied zijn 4 TAW-terreinen aanwezig. Het zijn:

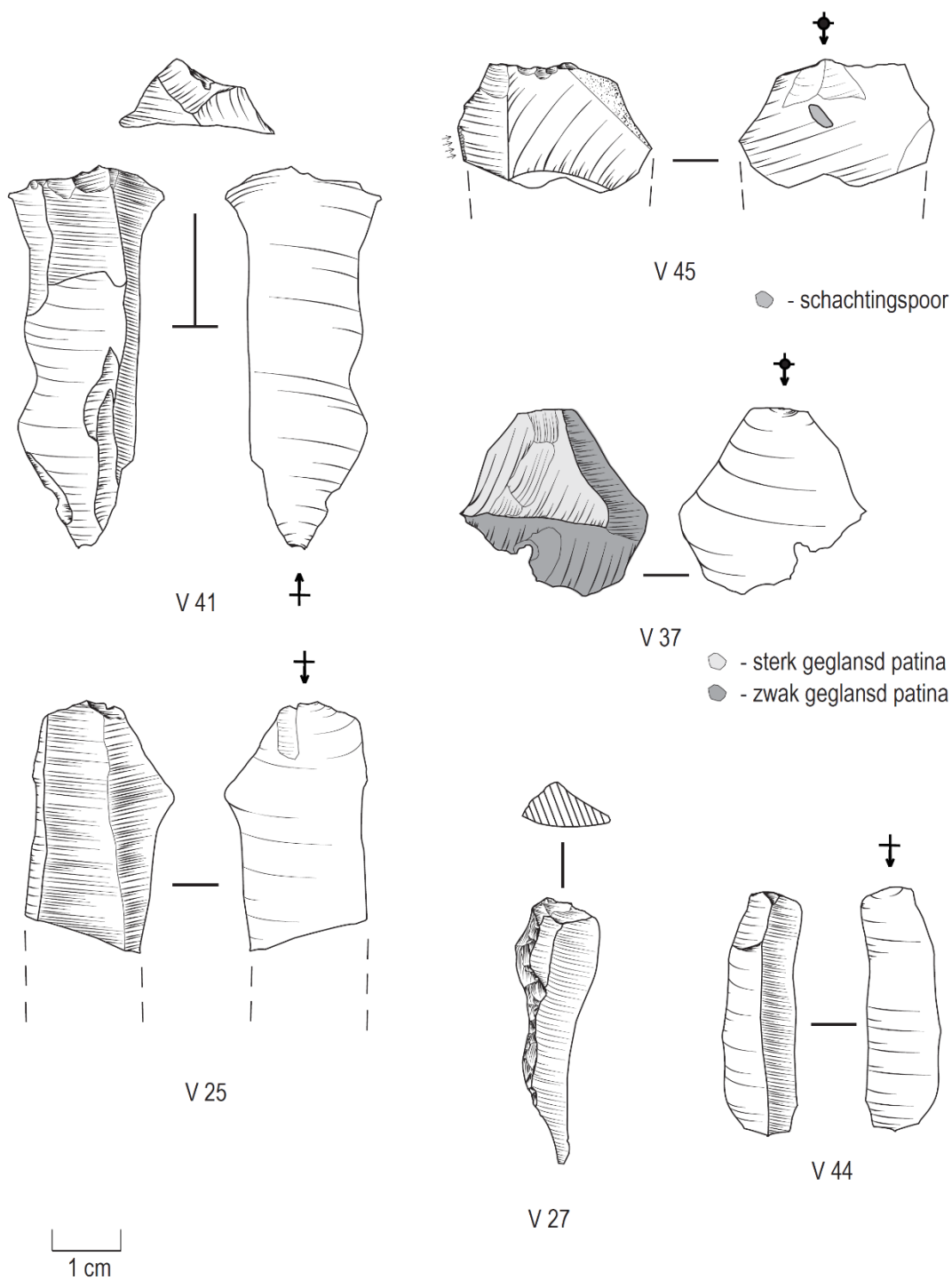
- De locatie van de voormalige Havezate huis Buurse ter hoogte van Hilteweg 45 (TAW 5). Buurse was één van de vier havezaten in Winterswijk en waarvan de ouderdom terug gaat tot in de late middeleeuwen. De Havezate is omgracht geweest. Van de gracht zijn nog delen aanwezig.
- Aan weerszijden van de Goorweg zijn dekzandruggen aanwezig die zijn afgedekt met een plaggendek. Deze dekzandruggen zijn van elkaar gescheiden door een kleine beekloop, die van de Roetenbeek. In de ondergrond zijn resten van een of meerdere nederzettingen uit de ijzertijd aanwezig (TAW 6a en 6b). Gezien de omvang van het terrein en de hogere ligging naast de Roetenbeek en in de directe omgeving de Slinge zijn vermoedelijk ook (nederzettingen)resten uit andere perioden aanwezig.
- Ter hoogte van Beerninkweg 7 zijn bij een archeologische opgraving in 2015 delen van een boerderij uit de 10e tot 12e eeuw gevonden (TAW 7). Een groot deel van de resten van deze boerderij is in de ondergrond bewaard. Op basis van aardewerkscherven die tijdens het onderzoek zijn aangetroffen wordt in de nabijheid mogelijk een nederzetting uit de bronstijd verwacht.
- Nabij de Tolkampweg is in 2014 bij afplagwerkzaamheden in het natuurgebied van het Korenburgerveen binnen een gebied van 10x10 m een hoeveelheid van 124 stukken vuursteen

gevonden (TAW19).¹⁴⁹ Op basis van een nadere bestudering van de vuursteenfragmenten is geconcludeerd dat sprake is van een vindplaats uit het laat paleolithicum.

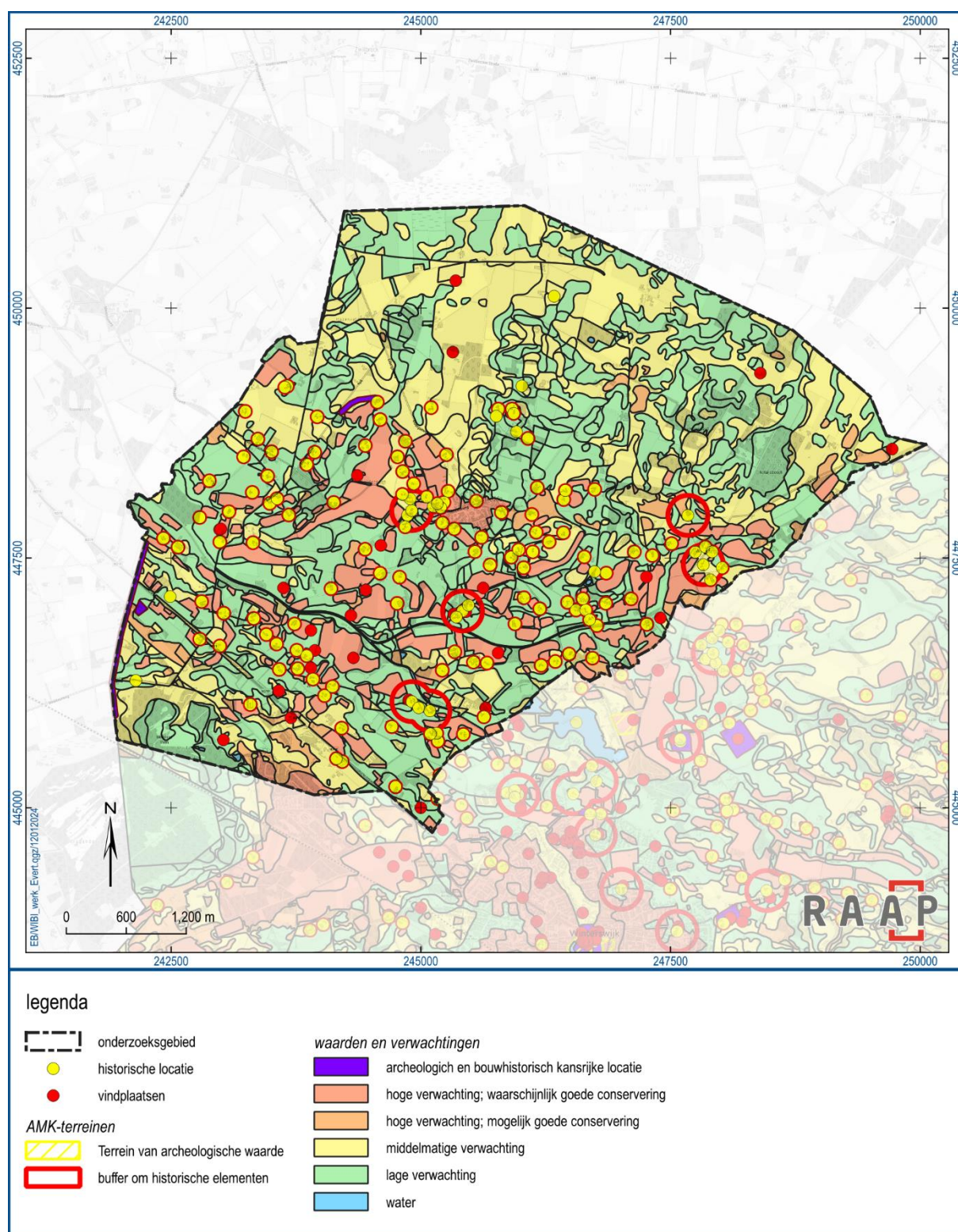
Binnen het onderzoeksgebied zijn ook diverse (voormalige) boerenerven aanwezig waarvan de bebouwing (of voorgangers) honderden jaren oud zijn. Van sommige locaties is bekend dat de ouderdom teruggaat tot in de late of zelfs vroege middeleeuwen. Op de archeologische waarden- en verwachtingenkaart is aan de historische locaties een bufferzone toegekend.¹⁵⁰ Dit geldt ook voor de archeologische vondstlocaties.

¹⁴⁹ Zielman 2015

¹⁵⁰ Boshoven 2020



Figuur 44. Enkele van de vuurstenen artefacten die tijdens een archeologische begeleiding van afslagwerkzaamheden in het Korenburgerveen zijn gevonden (Zielman, 2015).



Figuur 45. Uitsnede van de gemeentelijke archeologische waarden- en verwachtingenkaart.

3.3 Archeologische verwachting

De archeologische waarden- en verwachtingenkaart betreft een actualisatie van de kaart uit 2009, waarbij aangehaakt is bij het regionale verwachtingsmodel van de Achterhoek zodat de kaart ook bij de gemeentegrens aansluit bij die van de naastgelegen gemeenten.¹⁵¹

In tegenstelling tot de gebieden met archeologische waarden zijn in de gebieden met archeologische verwachtingen veelal geen archeologische resten aangetoond. Op basis van archeologische vondsten die in een gebied worden gedaan kunnen uitspraken worden gedaan over de verwachte dichtheid aan vindplaatsen in gebieden met een zelfde landschappelijke ligging en opbouw van de ondergrond. Zo zijn van de diverse beekbegeleidende dekzandruggen meerdere vondstlocaties bekend en zo is bepaald dat aan deze ruggen een hoge verwachting kan worden toegekend. De beekdalen zelf zijn van nature laaggelegen, natte gebieden en zijn daarom niet geschikt als nederzettingenlocatie. Er geldt dan ook een lage verwachting voor nederzettingsterreinen. In deze beekdalen geldt dan wel weer een hoge verwachting voor watergerelateerde resten zoals voordes, afvaldumps, beschoeiingen, visfinken en dergelijke. Zo is voor het gehele gebied een bepaalde archeologische verwachting opgesteld en deze is weergegeven in figuur 45. Kenmerkend zijn de diverse hoge verwachtingszones die veelal gelegen zijn ter hoogte van de beekbegeleidende dekzandruggen in het centrale deel van het onderzoeksgebied. Bovendien zijn deze dekzandruggen over het algemeen afgedekt met een plaggendeck waardoor de archeologische resten beschermd zijn tegen bodemverstoringen door bijvoorbeeld agrarisch landgebruik.

3.4 Landschapstypen

3.4.1 Oude landschappen

Als we door onze ooghalen kijken, kunnen we het historisch cultuurlandschap van Meddo in drieën verdelen (figuur 52).¹⁵²

In het hart van de buurtschap liggen de oudste ontginningen. Deze liggen als een parelketting langs de beekdalen die van zuidoost naar noordwest de hoofdstructuur van het cultuurlandschap van Meddo vormen. Een onregelmatige structuur, die zich richt naar het ondergrondreliëf, vormt de hoofdlijn van deze landschappen. De Whemerbeek en de Beurzerbeek vormen samen de Groenlosche Slinge. Stroomafwaarts van het samenvloeiingspunt komt ook de Wissinkbeek op de Groenlosche Slinge uit. Het cultuurland in de beekdalen noemen we beekbegeleidende broeken (kb4). Deze broeken waren onregelmatig ingedeeld, en kenden zowel grasland als bosjes. Grasland kon op twee manieren worden gebruikt. Er waren *maeten* of *hoijlant*, hooilanden waar gras werd gemaaid, en *weijden*, waar vee kon worden geweid. Zo was er een *Varckens weijde*. Daarnaast was er ook nog *groenlant* dat achter de es van Schurink in een *diepe morsch* lag, mogelijk land dat moeilijker ontwaterde.

Daaromheen liggen de vochtige kamptontginningen in het oude hoevenlandschap (kn1a). In dit organisch gevormde landschap vinden we vanouds de boerenerven met bijbehorende percelen, zoals bosjes, huisweides, kleine bouwlandkampjes etc. De kromme lijnen in het landschap, voortbouwend op de ondergrond, zijn vaak nog steeds aanwezig. Kleine bouwlandkampjes werden vaak *camp* genoemd, particuliere erfbosjes *buss*.¹⁵³ Meerdere Meddose erven hadden in de 17e eeuw en daarna zo'n erfbos,

¹⁵¹ Boshoven 2020

¹⁵² De beschrijving is afgeleid uit Neefjes & Willemse 2009, de kaart uit Keunen & Neefjes 2018

¹⁵³ Te Voortwis 2007: 108

met onder meer eik en beuk erin. De moestuin bij het huis heette *gorden* of *gaerden*. Wat er zoal bij een erf kon horen wordt duidelijk in een pandakte van Simmelink uit 1599: *sein huijs und hoff tho Symeldinck mit daeran und thobehorige schoppe, busch, haverkamp, goirden, hoonacker und gantse goor mittet meetken*.¹⁵⁴ Er was dus naast gebouwen ook ruimte voor percelen met specifieke teelten, zoals haver.

In het zuidoosten van Meddo liggen tegen enkele essen nog ontginningen van het oude hoevenlandschap scholtenstijl (kn1s), een type kampontginning met relatief veel opgaand groen. Dat groen had zowel esthetische als economische doelen. Het gaat hierbij om de omgeving van de Morskers Driehuisweg en de Zimmelinksdiek, rondom het oude erf Simmelink.

Op de hogere ruggen liggen de droge kampontginningen, in Meddo groot genoeg om essen genoemd te worden (kd1). Zo was er in 1595 sprak van de *Huppeler esch bij Scholte van Huppels sin landt*, waarop rogge werd verbouwd.¹⁵⁵ Deze bestaan vaak uit kleinere hoge ruggen die uiteindelijk aan elkaar gegroeid zijn. Hier lag vanouds het akkerland van de oudste, middeleeuwse boerderijen. Een perceel akkerland op de es werd wel als *brede* aangeduid, en ook de naam *Husacker* ¹⁵⁶ kwam voor. Soms ook werd een deel van een kamp ook wel een *stucke* genoemd, voorafgegaan door de naam van de boerderij waar het bij hoorde. De aanduiding *braack* voor extensief gebruikt akkerland komt ook voor, zoals in de buurt van Walvaart. Gewassen in de 16e, 17e en 18e eeuw op de essen waren bijvoorbeeld (winter)rogge, gerst en boekweit. Daarnaast werd er ook haver en roefzaad verbouwd. Haver werd ook wel onder vochtiger omstandigheden verbouwd. In 1706 werd de *Haverkamp* van Simmelink ook wel *Haverweijde* genoemd.¹⁵⁷

Bij een boerderij hoorde een *plaggenvree* of *segtfrede*, een stuk heide waar de plaggen vandaan mochten worden gehaald. Die werden, gemengd met dierlijke mest, op de es gebracht. Plaatselijk liggen langs de essen of aan de beekbegeleidende broeken bosjes, die 'bos op oud cultuurland' (kn4) worden genoemd. Ze zijn na 1850 op ouder cultuurland aangeplant in een periode dat hout een slimme belegging was.

Stroomopwaarts liggen landschappen die een variant op de vochtige kampontginningen zijn: broekige kampontginningen (kn1c). Hier kwam vanouds wat meer grasland voor dan in de vochtige kampontginningen. Veel van deze broekige kampontginningen zijn dan ook jonger dan de middeleeuwse vochtige kampontginningen, maar dat geldt zeker niet voor alle. Veel van deze broekige kampontginningen zijn herkaveld en niet meer als zodanig herkenbaar.

Waar het wat natter was, spreken we van broeken. Die zijn hier meestal onregelmatig ingedeeld (kb3a). In deze gebieden kwam opwellend water of overstromingswater voor, en kon soms ook veen groeien. Ze hadden een kleinschalig karakter. De broeken zijn inmiddels grootschaliger geworden, maar nog altijd vlak, vaak onbebouwd en worden door grasland gekenmerkt. Broeken werden vermoedelijk naast *morsch* ook wel *goor* genoemd.

¹⁵⁴ 0155 RA Bredevoort, inventarisnummer 61, fol. 72v-73r

¹⁵⁵ 0125 RA Bredevoort, inventarisnummer 60, fol. 35v-36r, d.d. 11-05-1595

¹⁵⁶ Een akker dicht bij het huis, of een akker waar ooit een huis gestaan had?

¹⁵⁷ 0891 RA Bredevoort, inventarisnummer 435, d.d. 11-10-1706



Figuur 46. Vochtige kampongtingingen in het oude hoevenlandschap: de westelijke entree van Meddo (foto: RAAP, 27 november 2023).



Figuur 47. De reliëfrijke Gelderesch ten westen van Meddo (foto: RAAP, 27 november 2023).



Figuur 48. Het beekdal van de Groenlose Slinge nabij 't Hilgelo in 2009. Zowel in het beekdal (rechts) als op de es (links) staat maïs, een gevolg van de veranderde waterhuishouding na de Tweede Wereldoorlog. De foto is gemaakt vanaf de 20e-eeuwse bruglocatie, met zicht op de oude bruglocatie op de voorgrond. Daar is een brug voor langzaam verkeer op de plek van de oude brug gelegd (foto: RAAP, 26 augustus 2009).



Figuur 49. Dezelfde locatie in het najaar van 2023. Het groen is sinds 2009 flink gegroeid, en uit het akkerland links is grasland geworden (foto: RAAP, 27 november 2023).

3.4.2 Jonge landschappen

Zowel ten noorden als ten zuiden van deze oudere ontginningen liggen heideontginningen. Vooral aan de noordkant zijn er al in de laatste fase van de middeleeuwen nieuwe ontginningen op de heide uitgevoerd. Daardoor zijn kenmerkende 'eilanden' van cultuurland, zoals Giffel, ontstaan.

Deze zijn pas met de verdeling van de gemeenschappelijke woeste heide- en veengronden na 1840 en de ontginning in de periode daarna in nieuw cultuurland 'ingepakt'. De ruimtelijke structuur volgt hier niet meer het reliëf, maar heeft een eigen regelmatig patroon gevormd. We zien hier onder meer kaarsrechte wegen die naar de gemeentegrens toe van elkaar weglopen. De Beijersdiek, de Worskampweg en de Greuneweg zijn daarvan duidelijke voorbeelden. Soms vormen verbindingen daartussen 'driehoeken' in het landschap, zoals de Lemmenesweg. Op andere plekken ontstonden dit soort driehoeken door ontstane overhoeken, zoals op het Hazenveld in het noordwesten van Meddo. De jonge heideontginningen (hn1) hier zijn heel open van karakter. Alleen in het oosten komen grotere jonge bossen (hn2) voor, zoals het Notarisbos. Door een andere ondergrond spreken we op de grens met het Zwillbrock van jonge ontginningen in veengebieden (gb1).

Net als in het noorden was ook in het zuidwesten van Meddo sprake van jonge ontginningen. Toch verschillen beide gebieden van elkaar. Allereerst is in het zuidwesten sprake van een groot niet-ontgonnen veengebied (mb1), het Meddose Veen – Korenburgerveen. De vervening is in de 20e eeuw gestaakt door de beschikbaarheid van andere brandstoffen. Tussen dit veengebied en de oude vochtige kampontginningen ontstonden hier in eerste instantie de broekige kampontginningen (kn1c) langs de Groenloseweg en tot slot de grootschalige en regelmatige jonge heideontginningen (hn1). Daarbij bepaalden de spoorlijn en de Groenloseweg de structuur van de landschapontwikkeling. Zo werden er na de ontginningen aan de Groenloseweg meerdere nieuwe huizen gebouwd. Terwijl het noordelijke gebied toch wat afzijdig van alle ontwikkelingen lag en vooral agrarisch gebruikt werd, werden langs de Groenloseweg ook burgerwoningen en een nieuwe steenfabriek gebouwd. Daar kwam ook de villa Gelria met zijn kwekerij tot stand.¹⁵⁸

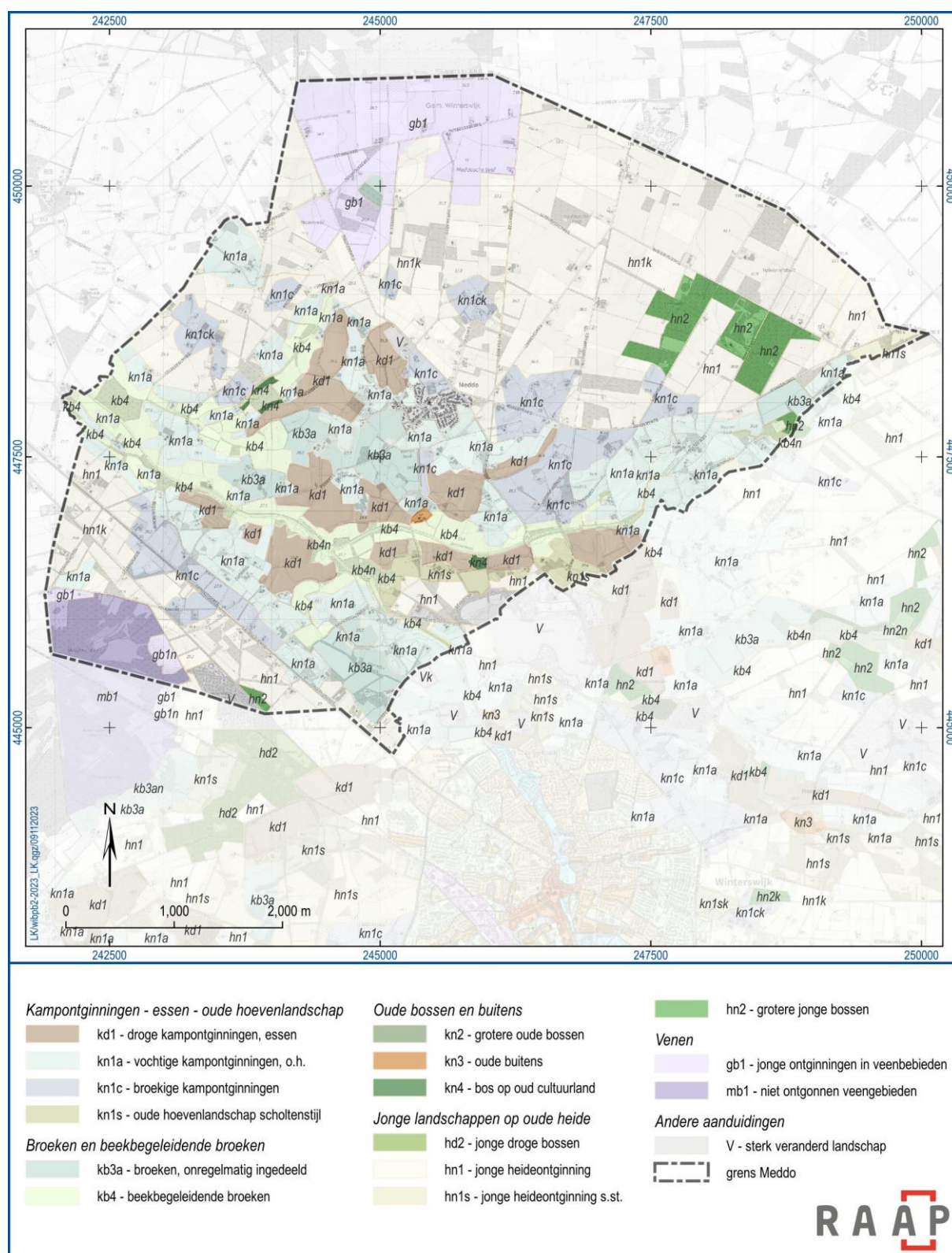
¹⁵⁸ Peletier 1993: 200-201



Figuur 50. Het jonge-heideontginningslandschap kenmerkt zich onder meer door rechte wegen met hoogopgaande beplanting. Agrarische bedrijven, zoals hier op de achtergrond, konden in dit landschap soms verder uitgroeien dan in de oude landschappen (foto: RAAP, 27 november 2023).



Figuur 51. Links de volledig open veenontginning aan de Zwilbroekseweg. Langs die weg staan bomen uit de ontginningsperiode in het Interbellum (foto: RAAP, 27 november 2023).



Figuur 52. Landschappen in Meddo.

3.5 Landschapselementen

3.5.1 Infrastructuur

Wegen

In het centrale deel van Meddo, het oude cultuurlandschap, is de historische wegenstructuur voor een groot deel bewaard gebleven. De zeer onregelmatige wegenstructuur was in de vochtige kampongtingningen het dichtst. Hier werden de boerderijen met elkaar verbonden en alle percelen ontsloten. Door Meddo liep de oude hoofdroute van Groenlo naar Vreden.¹⁵⁹

Van hieruit liepen er ook wegen over of langs de essen en staken ze – heel selectief – de beekdalen over. Het aantal oversteekplaatsen over de Beurzerbeek – Groenlosche Slinge is bijvoorbeeld niet groter geworden, maar de wegen er naar toe zijn rechtgetrokken en/of de bruggen zijn verplaatst. Een voorbeeld van die eerste verandering zien we bijvoorbeeld bij de Goorweg, die vroeger veel meer slingerde. Veel van die veranderingen in de vochtige kampongtingningen dateren al van vóór de Tweede Wereldoorlog, toen het toenemende verkeer om dit soort aanpassingen vroeg. Meerdere beekovergangen werden na 1955 juist verbeterd, zoals bij de Hilteweg, de Goorweg en de Meddoseweg. Ook de ontsluiting van de erven werd, vooral na 1955, verbeterd door nieuwe rechte aantakkingen op grotere wegen. Door de mechanisatie verdwenen tegelijkertijd ook veel kleine paden in het landschap, zoals over de essen. Alleen de grotere wegen bleven daar over.

De grootste veranderingen vonden in de jonge heideontginningen plaats. De Groenloseweg bestond als doorgaande weg over de heide al vóór 1832. Vóór de ontginning liep er bovendien een web aan wegen en paden vanuit het oude cultuurland over de heide richting de grens. Er waren toen dus ook nog talloze kleine grensovergangen. Met de aanleg van de nieuwe wegenstructuur veranderde dat. Vanaf de nieuwe Wandersweg, langs de rand van de oude ontginningen, liepen wegen richting de grens, deels parallel en deels iets wijkend. Haaks daarop stonden wegen als de Masterveldweg, die parallel aan de grens liepen. Enkele wegen liepen over de grens door, andere stopten bij de grens. Het aantal kleine grensovergangen werd daardoor veel kleiner. In het Meddose Veen bestond in de 19e eeuw nog een systeem aan particuliere paden van de randen het veen in, om turf te kunnen steken. Door natuurontwikkeling zijn veel van die paden verdwenen of slecht herkenbaar.

Langs verbeterde doorgaande wegen werd soms tol geheven om de wegaanleg te bekostigen. Eén van de tolleren in Winterswijk lag aan de Groenloseweg op de hoek met de Meekertweg. In 1924 werd het tolhuis voor afbraak geveild.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Te Vaarwerk 2001

¹⁶⁰ Peletier 2000: 10

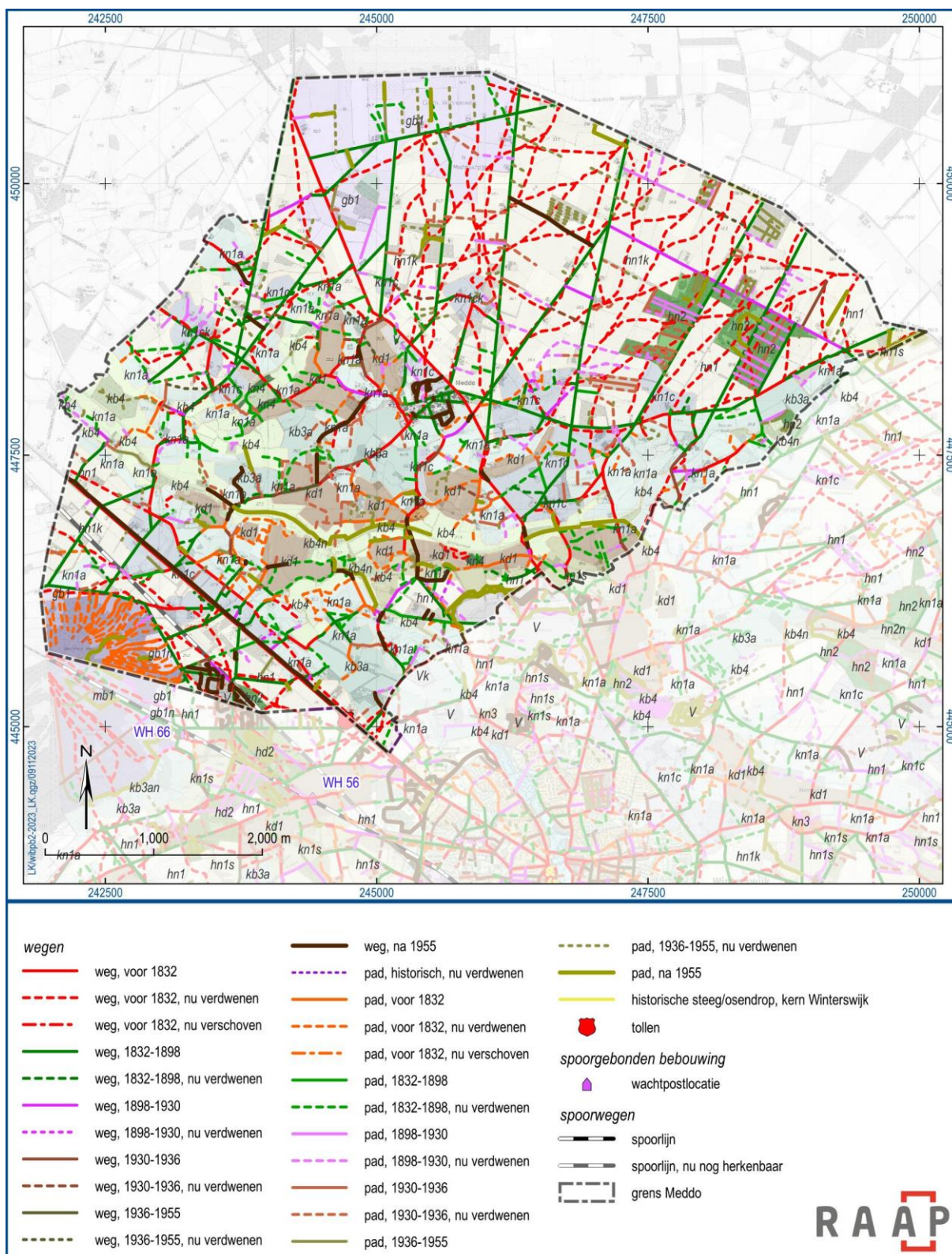


Figuur 53. De Gelderesweg over de oude brink van Meddo. Op de brink, voor de oude school, staan grote eiken (foto: RAAP, 27 november 2023).

Spoorwegen

Door Meddo loopt nog het tracé van de vroegere spoorlijn Winterswijk – Neede. De Geldersch-Overijsselsche Lokaalspoorweg-Maatschappij opende hier in 1884 een spoorlijn van Winterswijk GOLS via Groenlo richting Hupsel, Eibergen en Neede. De lijn werd in 1937 gesloten voor personenverkeer en in 1975 voor goederenverkeer. Over het tracé loopt nu een fietsroute. Een geplande stoomtramverbinding van Borculo naar de Duitse grens langs de Gelderesweg en Meddoseweg kwam er door de Eerste Wereldoorlog niet. Ook een kanaalverbinding met het Twentekanaal tussen spoorlijn en Groenloseweg strandde in hetzelfde decennium.¹⁶¹

¹⁶¹ Peletier 2000: 13-14



Figuur 54. De historische infrastructuur in Meddo. Voor een gedetailleerder beeld verwijzen we naar het GIS. Voor de landschappelijke ondergrond, zie figuur 52.

[illegible]

3.5.3 Opgaand groen

De plekken waar bomen, bosjes en houtsingels stonden was sterk verbonden aan de structuur van het historisch cultuurlandschap. Zelfs in een gaaf cultuurlandschap als dat van Winterswijk was het netwerk aan groen vroeger véél dichter dan nu. De essen waren de grootste open ruimten in het cultuurlandschap, buiten de heidevelden. Rond de essen lagen houtsingels. Daarbij waren vaak de verschillende delen van de es afzonderlijk met een houtsingel omheind. Vooral rond de erven was de beplanting dicht, zowel rond de huisweides als in de vorm van kleine erfbosjes. Ook de beekdalen en

[77]

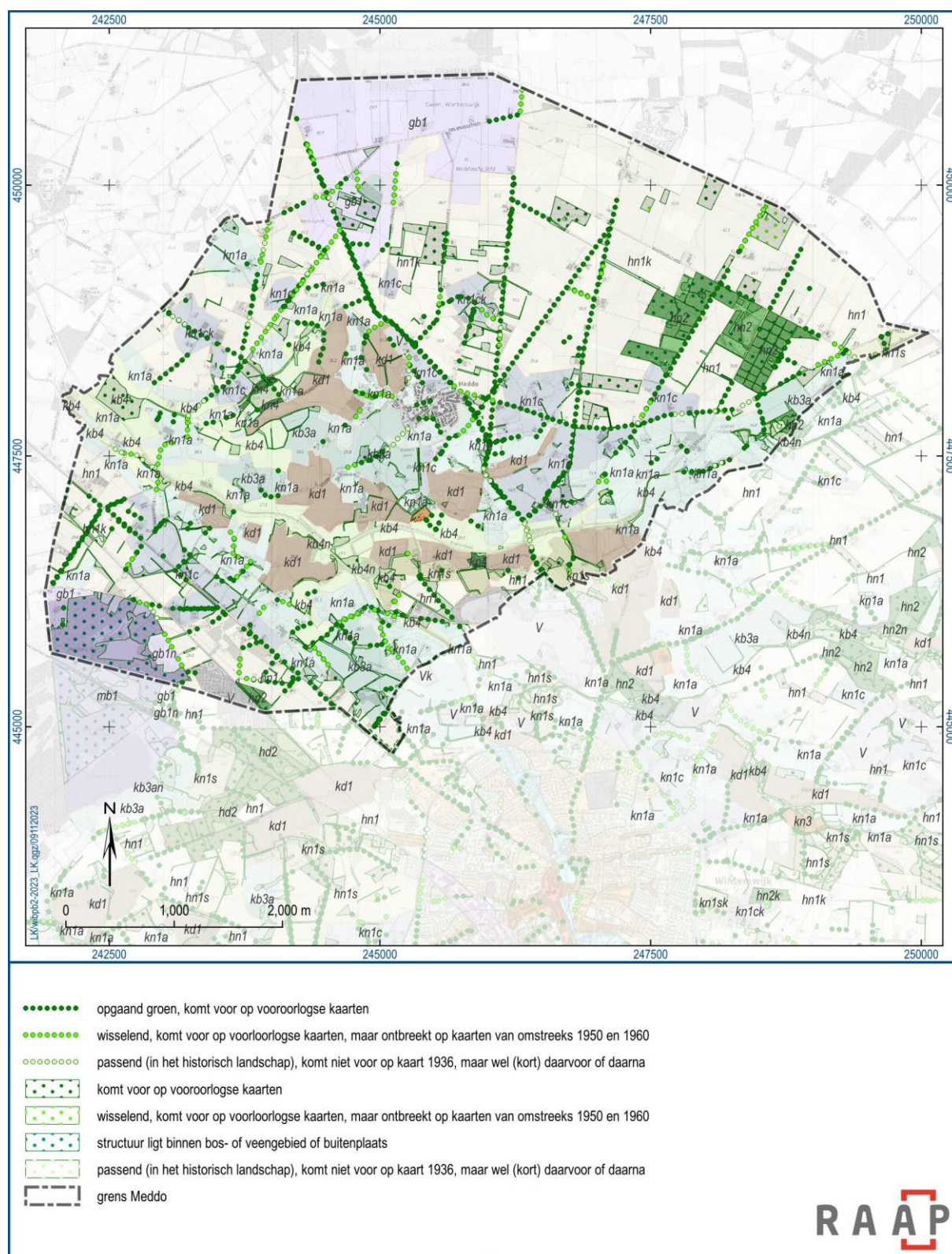
broekontginningen waren kleinschalig verkaveld en beplant. Vooral in de natste delen, die vrij extensief werden gebruikt, kwam natuurlijke opslag voor. Sommige percelen in de buurt van de beken waren daardoor halfopen bosjes. Door de opkomst van andere manieren van omheining en de eerste schaalvergrotingen in de landbouw verdwenen veel houtsingels al vóór de Tweede Wereldoorlog. De naoorlogse ruilverkaveling gaf alleen nog maar het allerlaatste zetje.

De heidevelden zijn sinds de late middeleeuwen steeds opener geworden. De aanwezige beplanting werd gerooid voor alledaags gebruik, en wat overbleef was een schrale heidevegetatie. Pas na de verdeling van de woeste gronden nam de hoeveelheid beplanting weer toe. Bij de vroegste ontginningen startte men met de aanleg van een houtsingel rond het te ontginnen perceel. Tegelijk nam het weiden en plaggen op de heide in de loop van de 19e eeuw langzaam af. Er was namelijk eerst guano en later kunstmest beschikbaar gekomen. Sommige delen van de heide liepen langzaam vol met natuurlijke opslag. Toen de ontginning vorderde verdwenen veel van de oudste houtsingels op de heide, maar kwamen er ook kleine en wat grotere bosjes tot stand.

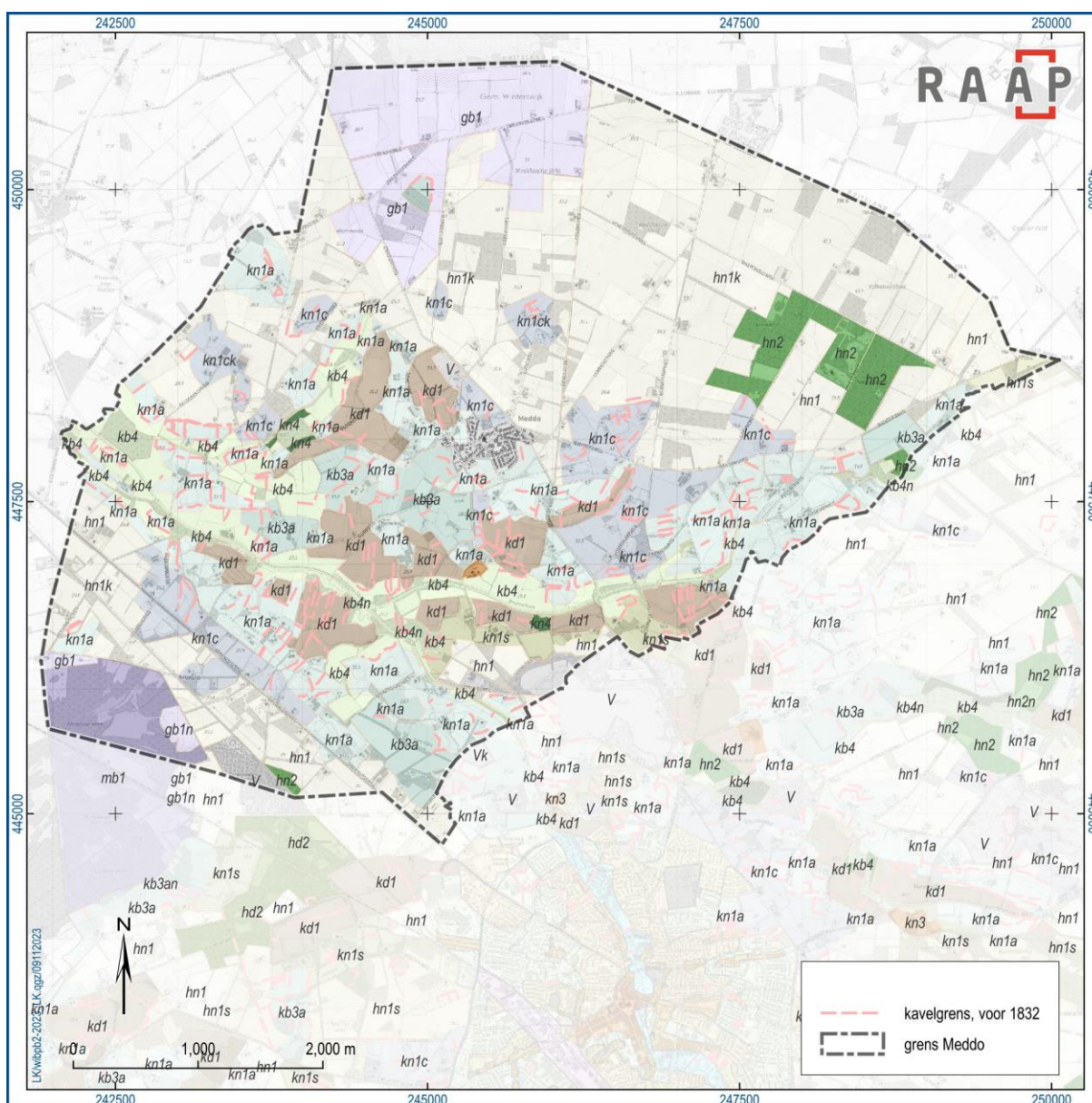
Wat van deze rijke groene geschiedenis resteert zijn in de eerste plaats enkele van de kleine bosjes in het landschap van de kampongginningen, in de buurt van de erven. In de beekdalen zijn hier en daar nog wat houtsingels bewaard gebleven. Belangrijk is verder vooral de wegbeplanting in de vorm van laanbomen, die plaatselijk in het oude landschap aanwezig is. Vooral ook in de drogere delen van de jonge ontginningen, dus het dichtst tegen de oude ontginningen aan, vinden we deze wegbeplanting. De structuren dateren waarschijnlijk uit de periode tussen de beide wereldoorlogen.



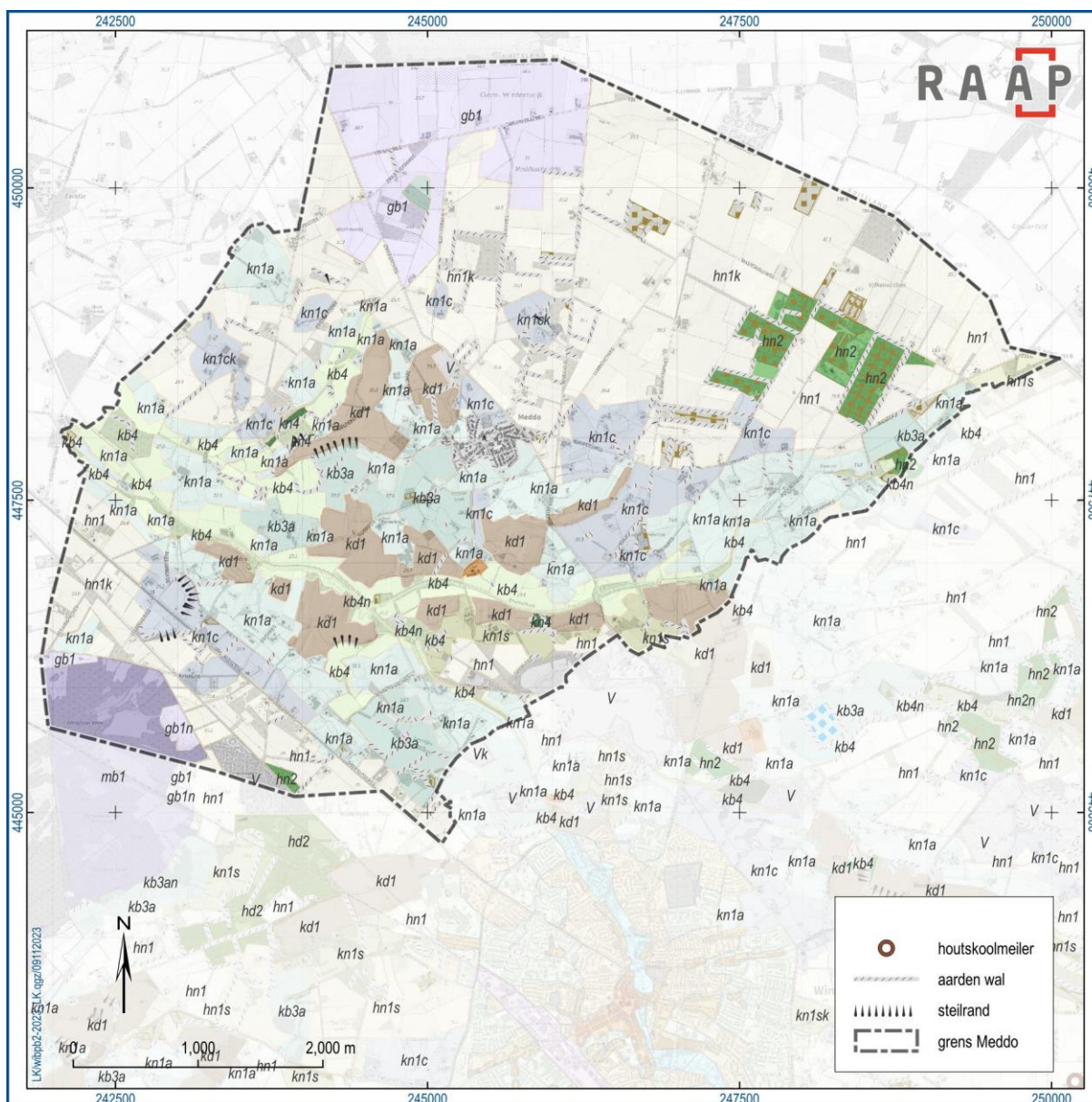
Figuur 57. Bosjes in de jonge ontginningen nabij De Giffel (foto: RAAP, 27 november 2023).



Figuur 58. Nog bestaand historisch opgaand groen in Meddo.



In een tijd dat prikkeldraad en metalen hekwerken niet bestonden werden vaak aarden wallen aangelegd om terreinen ontoegankelijk te maken. Er werd gezorgd voor een flink verschil tussen bovenzijde van de wal en diepste punt van de sloot ervoor, bij voorkeur een meter of twee. Op die wal werd soms nog dichte begroeiing aangebracht. Zo werden bezittingen gemarkeerd, percelen voor vee of wild ontoegankelijk gemaakt, etc. In de meeste aanwezige cultuurlandschappen komen dit soort omheiningen voor. Het gaat daarbij niet om grote dichtheden. Waarschijnlijk zijn er bij het verdwijnen van veel groen in het Interbellum (1918-1940) ook veel van dit soort wallen verdwenen. Voorbeelden liggen onder meer aan de rand van jonge bossen in de heideontginningen.



Figuur 60. Historisch reliëf in Meddo.

Naast wallen zorgden ook steilranden voor opvallende hoogteverschillen. Vooral waar door plaggenbemesting het terrein aan één zijde kunstmatig was opgehoogd, ontstonden plotselinge verschillen. Veel steilranden zijn dan ook aan de randen van de essen te vinden, zoals bij de Hoebinkweg en bij de Geldereschweg.

De aanleg van bos in de jonge heideontginningen was vanwege de natte omstandigheden niet altijd simpel. Om de bomen toch te laten groeien werden rabatten aangelegd. Dat zijn wallen, parallel aan elkaar, die werden opgeworpen met materiaal uit de tussenliggende greppels. De wallen waren voldoende ontwaterd om bomen op te planten. Bossen met rabatten liggen vooral in het oostelijk deel van Meddo, in de jonge heideontginningen. Het Notarisbos is bijvoorbeeld vrijwel geheel op rabatten aangelegd.

3.5.6 Bestuur

Meddo heeft nooit een zelfstandig bestuur gekend. Dat Meddo een buurtschap was die tot doel had de woeste gronden voor overexploitatie te behoeden komt daarbij het dichtst in de buurt. Daar is het verhaal alleen niet mee af. Meddo wordt niet alleen in het zuiden door de markegrenzen met Miste-Corle, Dorpsbuurt en Huppel-Henxel begrensd, maar ook in het westen door de historische grenzen met Lichtenvoorde en Eibergen. Deels gaan deze grenzen tot in de late middeleeuwen terug, bijvoorbeeld omdat Eibergen tot 1615 wereldlijk deel van het Bisdom Münster uitmaakte. Daar deelde Winterswijk ook zelf een grens mee. Over die grens is vele eeuwen gestreden. De 'definitieve' grens werd in 1765 bij het Verdrag van Burlo vastgesteld. Dat er toen in Münster nog steeds twijfels waren of Winterswijk überhaupt Gelders of Münsters was, heeft uiteindelijk geen rol in de onderhandelingen meer gespeeld. Bij de vaststelling ging het niet alleen om de grens zelf, maar ook om rechten op de woeste gronden aan weerszijden.¹⁶³ Langs deze rijksgrens zijn nu nog moderne grenspalen, maar ook enkele oudere te vinden, zoals in het Wooldse Veen in het Woold.¹⁶⁴ De grens werd door politieke ontwikkelingen steeds harder, vooral tijdens de oorlogen in de 20e eeuw.¹⁶⁵

Veel minder bekend is dat er in Meddo ook gerechtsplaatsen zijn geweest. Deze waren bedoeld om te bestraffen én om af te schrikken. Tussen Illegoor en het Swillbrock, aan de rand van het vroegere veen, moet al vóór de 17e eeuw een Gelderse gerechtsplaats zijn geweest. Dit lag niet ver van een Münsters gericht aan de overzijde van het veen, in de toenmalige heerlijkheid Borculo, op Eibergs grondgebied. Aan het einde van de Wandersweg bij de huidige grens stond bovendien in de 17e eeuw nog *t gericht Jacob Aert*, dat in de 16e eeuw onder Maarten van Rossem was opgericht. Dat was een *Ratstaeck*, een paal met een wiel eraan.

¹⁶³ Terhalle 2008

¹⁶⁴ Goorhuis-Wijmans e.a. 1980

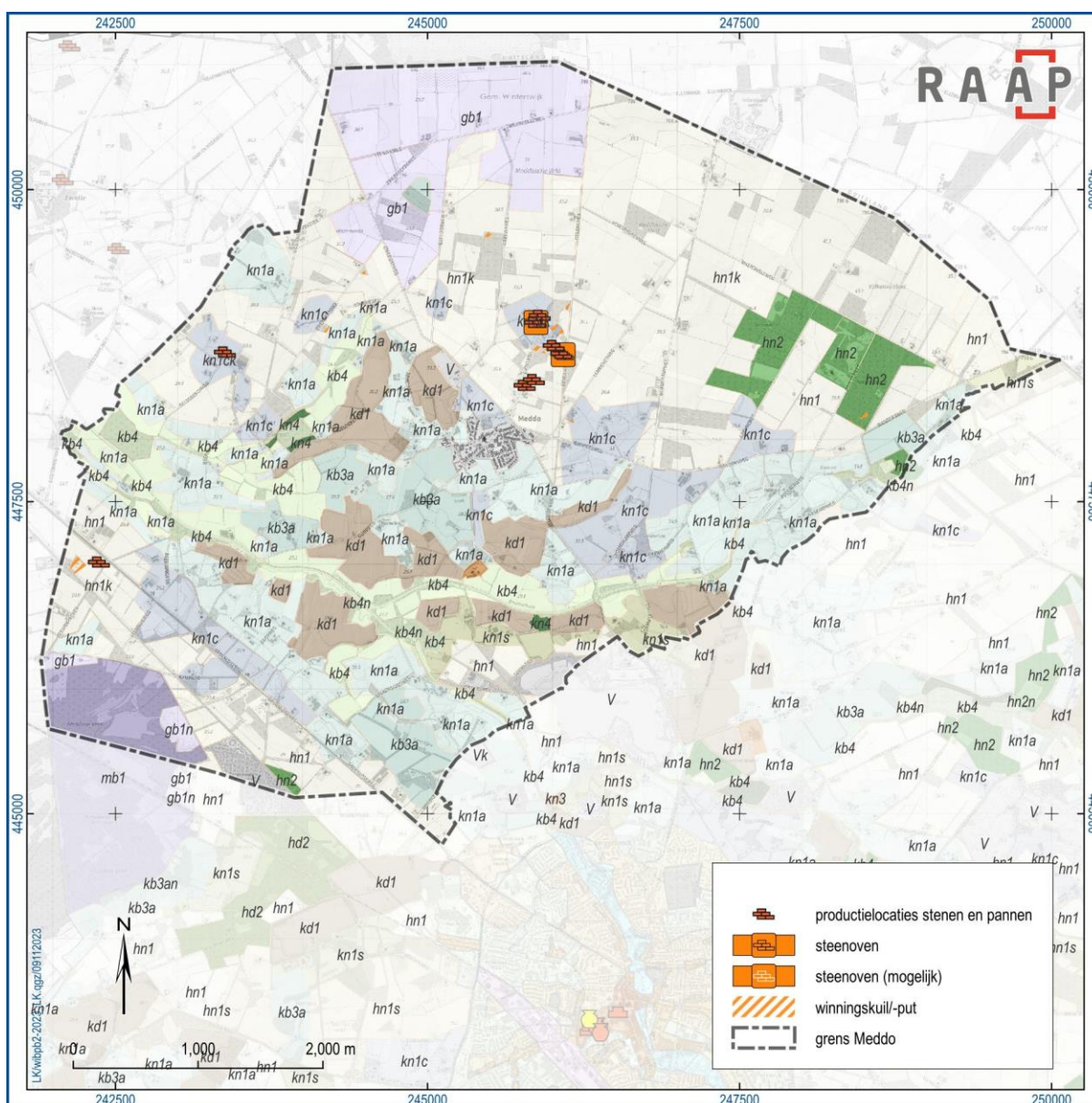
¹⁶⁵ Beskers 1989: 31



Figuur 62. Locaties van bestuur en recht in Meddo.

3.5.7 Delfstoffenwinning

Waar de tertiaire kleiafzettingen dicht aan het oppervlak voorkwamen, was de winning van klei mogelijk. Deze klei kon voor bouw materiaal en voor gebrandschilderd aardewerk worden gebruikt. Al in de 16e eeuw moet er klei bij de Giffel zijn gewonnen. Daarmee is dit de vroegst bekende winningsplaats en steen-, pan- en tegeloven van Winterswijk. De oven maakte deel uit van het landgoed rond De Buurse van de familie Van Eerde. In de 19e eeuw werden de woeste gronden verdeeld en nam ook de versterking van de huizen toe. Daardoor ontstond er een lucratieve afzetmarkt voor de lokale productie van bouw materiaal. Ten zuiden van de Giffel werden enkele nieuwe steen- en panovens door andere particulieren gebouwd, en ook bij Overkamp aan de Geldereschweg getuigt de bouwmaterialenhandel nog van de winningsgeschiedenis vanaf de 19e eeuw. Aan de Groenloseweg heeft korte tijd een steenfabriek gestaan.



Figuur 63. Relicten van steen- en panindustrie en delfstoffenwinning in Meddo.

In de buurt van al deze locaties zijn nog kleiputten te vinden, net als in het Notarisbos en aan de Lemmenesweg. Deze getuigen fysiek van de geschiedenis van de grondstoffenwinning in Meddo. Nu zijn het vaak kleine natuurgebiedjes in een agrarisch productielandschap.¹⁶⁶



Figuur 64. Een lager gelegen, afgeticheld perceel bij De Giffel (foto: RAAP, 27 november 2023).

¹⁶⁶ Van Snippenburg & Vosselman 2021; Keunen (red.) 2023

3.5.8 Religie en funerair erfgoed

Religieus en funerair erfgoed in Meddo zijn eng verbonden met de ontwikkeling van een parochie. Naast de kerk ligt nog steeds het bijbehorende kerkhof.



Figuur 65. Het rooms-katholieke kerkhof bij de kerk in Meddo (foto: RAAP, 27 november 2023).

3.5.9 Oorlog en defensie

Meddo heeft nooit een grote betekenis gehad in militair opzicht: niet in aanvallend en niet in verdedigend perspectief. De belangrijkste ruimtelijke structuren die er lagen – ze zijn al lang verdwenen – waren landweren. Deze moesten vreemde legers en andere ongewenste troepen van het grondgebied weren. Dat werd gedaan door slecht begaanbare terreinen met elkaar te verbinden door een systeem van wallen en greppels. De belangrijkste landweer lag in Meddo vermoedelijk op de westgrens, met Lichtenvoorde. Deze landweer verbond het Meddose Veen en het dal van de Groenlosche Slinge met elkaar, zodat de tussenliggende hogere gronden niet gepasseerd konden worden. Ook in de buurt van de Voordeweg heeft nog een kleinere landweer gelegen. Deze *Medhaer landweer* is van historische kaarten bekend. De exacte ligging is niet helemaal duidelijk; de locatie in het GIS is een (vernieuwde) hypothese.



Figuur 66. De landwehr van Meddo verbond twee hogere delen in het landschap ten zuiden van de Illegoorsmaet (bron: Gelders Archief, 4471-II-0001.tif).

Daarnaast waren er nog enkele erven in Meddo die omgracht zijn geweest. Het is niet altijd precies vast te stellen of die echt voor verdediging of meer voor representatie hebben gediend. Als we kijken naar de eisen die aan verdediging gesteld worden, is het laatste waarschijnlijker. Het gaat om Beernink, De Buurse, De Jonker en Grevinck/Alefs.

In de 19e eeuw groeide de angst voor een gewapende revolutie. Verspreid over het land werden verenigingen opgericht die het leger te hulp moesten komen in zo'n situatie. In Winterswijk bestond een Scherpschutters-Vereniging die in 1892 een schietbaan wilde aanleggen.¹⁶⁷ In 1906 werd er daadwerkelijk een schietbaan geopend en een schietwedstrijd gehouden, maar toen door de *weerbaarheidsvereniging Koningin Wilhelmina*.¹⁶⁸ Kennelijk was deze al snel vervallen, want in 1922 was men opnieuw voornemens een schietbaan aan te leggen.¹⁶⁹ De schietvereniging Willem Tell had in 1930 een binnenschietbaan in de kegelbaan bij het Stationskoffiehuis.¹⁷⁰ Of er schietbanen in Meddo lagen, is niet duidelijk.

Daarnaast zou Winterswijk in de Tweede Wereldoorlog op een onbekende locatie een startplaats voor de Vergeltungswaffen gehad hebben¹⁷¹, maar latere literatuur bericht daar niet meer over.¹⁷²

¹⁶⁷ Dagblad van Zuidholland en 's Gravenhage, 15 maart 1892

¹⁶⁸ Het Nieuws van den Dag, 21 augustus 1906

¹⁶⁹ De Nieuwe Aaltensche Courant, 14 juli 1922

¹⁷⁰ Nieuwe Winterswijksche Courant, 7 januari 1930

¹⁷¹ Het Parool-bulletin, 8 februari 1945

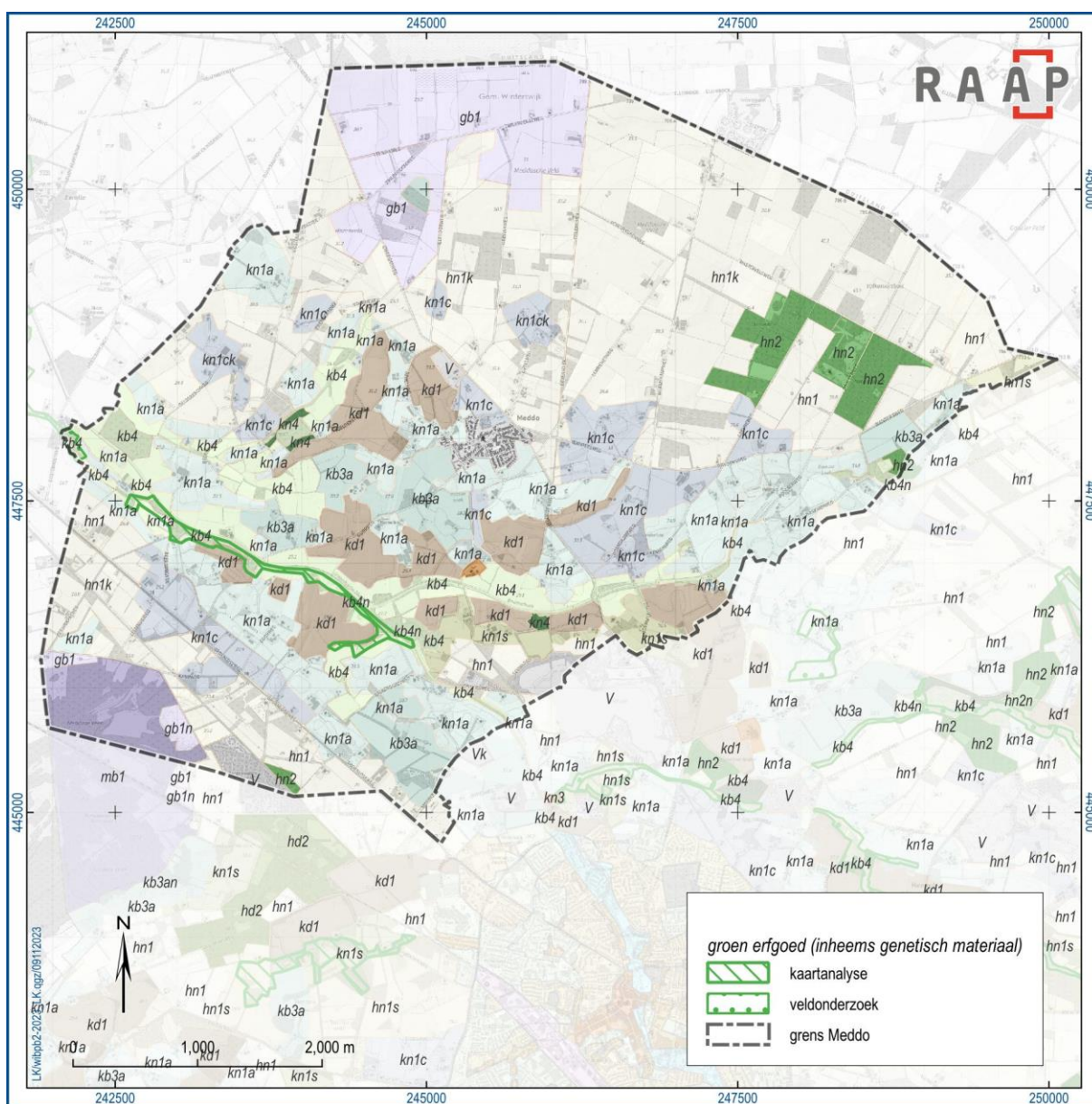
¹⁷² Koopman 2018

3.5.10 Recreatie en toerisme

Meddo kent geen historische recreatieve of toeristische terreinen.

3.6 Groen erfgoed

Het aanwezige of verwachte groen erfgoed in Meddo is zoals ook elders in Winterswijk vooral gerelateerd aan de beekdalén. Naar oppervlak is het, zeker ten opzichte van Ratum en Woold, echter beperkt. Veldonderzoek in de Bypass Slinge-Oosterholt in het uiterste westen van de gemeente en over de grens tot bijna aan de buurtschap Zwolle. In dit perceel, hakhout van els, werden in 2016 wilde appel, wilde peer, zwarte els, Gelderse roos, hazelaar en tweestijlige meidoorn aangetroffen. Een verwachting voor groen erfgoed is er daarnaast langs de zuidelijke rand van de Groenlosche Slinge, op basis van kaartanalyse en de aanwezigheid van 'oud groen' op deze plek.



Figuur 67. Locaties met bekend (veldonderzoek) of verwacht (kaartanalyse) groen erfgoed (bron: RCE/Bert Maes).

3.7 Ecologie

3.7.1 Ecologische waarden

Jonge heideontginningen

De jonge heideontginningen zijn, zoals de naam als zegt, recent ontwikkelende landschappen op voormalige heideterreinen. Oorspronkelijk werden deze gebieden begraasd door schapen en koeien en werden er plaggen gestoken. In de afgelopen eeuwen is het landschap ontwikkeld voor de landbouw. Het land was te nat en voedselarm maar met de ontwatering van het gebied en de komst van kunstmest kon de productie flink worden verhoogd. Het betreft nu open, grootschalig landschap en is veelal vlak. Het landschap wordt doorkruist door laanbomenrijen en een tweetal beken. Met de verdere verkaveling van het gebied kwamen grotere bedrijven en meer uitgebreide infrastructuur. Her en der zijn bospercelen te vinden en op voedselarme delen komen nog soorten die op heideterreinen te vinden zijn voor.

Uitgestrekte velden

De uitgestrekte velden van de jonge heideontginningen bieden leefgebied voor grazende dieren. Niet alleen voor vee, ook grazers zoals het ree, konijn en de haas verblijven hier volop. Vanuit de dekking van de lanen en houtwallen komen deze schuwe dieren voedsel zoeken, vaak tijdens de schemering. Altijd op hun hoede, want het zijn prooidieren voor roofdieren zoals de vos. In de lucht worden de grasvelden in de gaten gehouden door de scherpe ogen van de buizerd en torenvalk, die hier biddend of vanaf een weidepaal jagen op de veld- en woelmuizen. De grasvelden bieden ook een pleisterplaats voor grote groepen kolganzen en groepen kraanvogel, zwanen, wulpen, graspiepers, veldleeuweiken en spreeuwen. Kolganzen trekken in de winter uit Rusland weg en strijken in de winter neer op het Meddose veld om het eiwitrijke gras te eten. De kraanvogels zoeken tijdens hun trek rust in dit deel van Winterswijk. Door de hoge grondwaterstand, openheid, en rust in het gebied is er veel leefgebied voor weidevogels, zij het in lage aantallen. Dit is bijzonder aangezien het niet goed gaat met deze vogels in Nederland. De Kievit en wulp zijn schuwe weidevogels die een nest maken in graslanden. De spreeuw eet emelten, de larven van langpootmuggen, uit het grasland en is daarmee een nuttige plaagbestrijder. Dichter bij de mens vindt je holenduif en witte kwikstaart en deze vogels verblijven bij de boer op het erf.

Lanen en bomen

Het uitgestrekte heideontginningslandschap wordt doorkruist door lanen van jonge zomereiken. Deze bomenrijen vormen verbindingroutes van zoogdieren, vogels en insecten door het landschap. Zo volgt de gewone dwergvleermuis deze lanen als vliegroute tussen zijn verblijfplaats in een gebouw, bijvoorbeeld in de bebouwde kom van Meddo, en de velden en bossen waar hij naar voedsel zoekt. De eikenpage leeft een verborgen bestaan, fladderend op warme zomeravonden rondom de kruinen van eiken. Naast de veelvoorkomende zomereik zijn er ook bosjes met boomsoorten zoals ruwe berk en vliegdennen te vinden. De vliegdennen zijn grove dennen die door de wind gevormd zijn waardoor het soms lijkt alsof ze omwaaien. Deze bomen worden omgeven door grassen zoals pijpenstrootje en bochtige smeie en zijn ook typisch voor oude heideterreinen. Wat zich onder de bomen bevindt is zeker zo interessant; de bermen van deze veelal nog zandwegen bevatten typische soorten van het oude heidelandschap. Hier kun je opvallend geel bloeiende brem zien groeien. Ook plantensoorten zoals

struikhei en lagere vegetatie van blauwe knoop en havikskruid wat van oorsprong heideplanten zijn. De roodborsttapuit, een kleurrijke insectenetende vogelsoort van heideterreinen, komt hier dan ook nog voor.

Bospercelen

Enkele verspreid gelegen bospercelen op de oude heideontginningen zoals het Armenbos en Notaris Bosch bieden een onderbreking van het open landschap. Hier staat een gemengd bos van eiken, dennen en berken. Deze bospercelen hebben ook poelen en struiken en zijn erg belangrijk voor insecten zoals libellen en vlinders. Zo komen bij de vennen en poelen in dit gebied 35 van de in Nederland levende libellen voor in. Veel vlindersoorten zijn in Nederland verdwenen maar gelukkig komen er ook nieuwe soorten. Zo vind je in het Notaris bosch een zeldzame nieuwkomer: de grote vos. Dankzij het natuurbeheer komt hier de zeldzame kamsalamander voor. Ook algemenere soorten zoals de das en de boompieper hebben hier hun leefgebied. De das kan zijn burcht bouwen in de bospercelen en op de weilanden in de omgeving zoeken naar zijn belangrijkste prooi: de regenworm. Op de bosbodem vindt je planten die houden van voedselarme zandgrond zoals tormentil en blauwe bosbes. Langs de Wissinkbeek, op de kruising van de Eibergseweg en Zwilbroekseweg in het noordwesten van het Meddosche Veld, is door middel van extensief natuurbeheer een bijzondere vegetatie ontstaan. Door dit beheer is het gebied voedselarmer en natter dan de omgeving en dat zie je terug in de aanwezigheid van planten zoals blauwe knoop, muizenoor, echte koekoeksbloem en stijve ogentroost. Er komen speciale cypergrassen en zegges voor zoals mattenbies, veldrus en zwarte zegge. Dit zijn grasachtige planten die speciaal zijn aangepast aan deze natte, voedselarme omstandigheden. De bospercelen in Meddo zijn nog niet zo oud en bevatten pioniersoorten zoals ruwe berk en grove den. Deze bomen hebben zacht hout en een korte levensduur en zijn ideaal voor een nest van de kleine bonte specht of de matkop. Er wordt duidelijk dat deze bospercelen belangrijke schakels zijn voor de natuur in Meddo.

Kamptonginningen

De kamptonginningen van het oude hoevelandschap zijn verspreid gelegen erven in met akkers, houtwallen en weilanden. De hoeves bevinden zich op hoger gelegen zandgronden. De akkers zijn door eeuwenlang aanbrengen van plaggen en mest verrijkt met voedingsstoffen. Deze vorm van oude akkerbouw maakte steilranden in het landschap. Verder heeft het gebied nog ouderwets kronkelige zandwegen. Het is een groene omgeving met goed ontwikkelde bossen van eikenhout en houtwallen. Deze manier van bodemgebruik en het kleinschalig landschap van erven hebben effect op de natuur in dit gebied. De traditionele Scholteboerderijen, gedekt met dakpannen, zijn typisch voor de streek en bieden verblijfplaatsen voor soorten.

Erf en akker

Echte erfbewoners zijn de steenuil en kerkuil. Dankzij de nestkasten in schuren en boerderijen komen deze soorten in Winterswijk nog best veel voor. Deze uilen zijn echter zeer verschillend. Zo gebruikt de steenuil een klein gebied om te jagen op meikevers en regenwormen, terwijl de juist kerkuil een zwerver is die boven grote gebieden jaagt op veldmuizen en spitsmuizen. De steenuil maakt een katachtig, piepend geluid, daar waar de kerkuil een meer spookachtig gekrijs laat horen. Het traditionele landgebruik van het opbrengen van mest en heideplaggen op de essen zorgt voor een

bodem die goed is voor de mol en paddenstoelen en mossen zoals het groot dooiermos, de geschubde inktzwam en de gewone beurszwam.

De oude hoeves zijn met hun dakpannen dak en bakstenen buitenmuur geschikt voor gebouwbewonende vogels zoals de boerenwaluw, huismus, ringmus en huiswaluw om een nest te maken. Het voorkomen van deze broedvogels heeft te maken met de hoeveelheid voedsel in de omgeving. Denk hierbij aan de aanwezigheid van kleinschalige boerenactiviteit, hobbyvee of van landschapselementen zoals een poel. De boerenwaluw en huiswaluw maken een komvormig nest in of aan boerderijen en schuren. De huismus is te vinden onder de dakpannen terwijl de ringmus ook nestelt in mezenkasten en holtes in fruitbomen. De zwarte roodstaart en witte kwiktaart zijn van nature soorten die in rotsachtig gebied voorkomen. Op de stenen dakbedekking van (oude) varkensschuren en boerderijen vinden zij dit leefgebied. Op een zomeravond kunnen vleermuissoorten zoals de gewone dwergvleermuis, laatvlieger en de gewone grootoorvleermuis worden gezien. Dwergvleermuizen zitten verscholen achter vensterluiken terwijl de gewone grootoorvleermuis liever op open zolders en schuren zit. Zo zie je dat onze erven niet alleen een bewoond is door mensen, maar dat ook zeer veel dieren hier verblijven.

Bosrand en houtwal

Kenmerkend voor de erven in de kampongtingingen zijn twee bosvogels: de gekraagde roodstaart en de bonte vliegenvanger. Nergens anders in Nederland komen deze fraaie vogels zo veel voor. De grote zomereiken met boomholtes bieden veel plekken voor nesten van deze soorten. In deze kleine bospercelen van oude eiken vind je ook de eekhoorn en in recente jaren steeds vaker de schuwe boommarter. De eekhoorn is een acrobatische klimmer, die een netwerk van nesten bouwt van bladeren en takken. De goed gecamoufleerde boommarter heeft een gevarieerd dieet van eieren, jonge vogels en insecten. Aan de voet van de zomereiken groeit de eikhaas, geen zoogdier maar een grote paddenstoel. Op de grond zijn een typische planten te vinden die horen bij oudere, droge loofbossen met soorten zoals dalkruid, bosanemoon en gewone salomonszegel.

Beekbegeleidende broeken

De broekontginningen zijn unieke gronden onder invloed van kwelwater, water dat uit de grond omhoog komt, en water uit de beek. Het zijn dan ook vochtige, meer voedselrijke gronden die traditioneel als hooiland werden gebruikt omdat ze te nat waren voor vee om er te grazen. Deze kleine hooilanden worden omzoomd door rijen van knotwilgen en sloten met moerasplanten. Hier vind je bomen die tegen natte voeten kunnen en zo ook en populieren- en elzenbosjes. In de recente eeuwen werd de grond meer ontwaterd en werden de kleine kavels omgevormd.

Hooilanden en beken

Hooilanden staan vol met bloeiende kruiden en trekken daar gedurende de lente en de zomer veel insecten aan. Een mooi voorbeeld hiervan is de pinksterbloem, die de velden in het voorjaar roze kleurt. De rups van het oranjetipje eet alleen maar de bladeren van deze plant. Ook echte graslandvlinders zoals het hooibeestje en het landkaartje fladderen hier rond in de zomer. Aan de randen van de hooilanden, waar de planten hoger worden vindt je bloeiende planten zoals koninginnenkruid en moerasspirea. Deze planten worden bezocht voor hun nectar door weer andere vlinders zoals het koevinkje, boomblauwtje en zandoogje.

De Groenlose Slinge stroomt hier door het landschap en vormt leefgebied planten en dieren. Dieren maken net als mensen gebruik van het elementen in het landschap om zich te verplaatsen. De beek dient als een route voor vleermuizen om zich te verplaatsen richting 't Hilgelo. Onder water leven vissen zoals de snoek, een gecamoufleerde jager die helder water nodig heeft om zijn prooi te kunnen vinden. Ook kleurrijke vogels zoals de grote gele kwikstaart en ijsvogel hebben helder water nodig en vinden zo hun voedsel vanaf de oever. Vanaf een zitpost aan de oever jaagt de ijsvogel hier op vis in het heldere water terwijl de grote gele kwikstaart actief de oever afspeurt op zoek naar waterinsecten. Een groep van deze waterinsecten zijn de libellen. Deze soortgroep is talrijk in dit bekengebied. Het is dan ook niet gek dat je hier 37 soorten libellen kunt zien. Hier vind je een rijke variatie aan algemene libellen zoals de weidebeekjuffer, azuurwaterjuffer en het lantaarntje, maar ook heeft de zeldzame bosbeekjuffer deze waterloop ontdekt. In de beek groeien drijvende waterplanten zoals de gele plomp en veenwortel.

Broekbossen en moerassen

Verspreid in het natte landschap van de beekbegeleidende broeken vindt je moerasachtige bossen. Hier is het voor veel planten te nat. Dit zorgt ervoor dat het landschap open blijft. Hier leven amfibieën zoals de gewone pad en bruine kikker. Overdag verscholen onder dood hout maar 's nachts op zoek naar prooien zoals slakken en kevers. Het vochtige gebied zorgt ervoor dat er veel insecten leven, die weer voedsel zijn voor vleermuizen en vogels. In deze open bossen leven schuwe bosvogels zoals de spotvogel en de nachtegaal, die in de broedperiode hun heldere zang laten horen. De openheid aan de oever van de moerassen geeft de ruimte aan soorten die van water houden zoals moerasvergeet-me-nietje, waterviolier en dotterbloem. Een vochtige bodem is goed voor mossoorten zoals het paraplutjesmos en gewoon haakmos. Het wordt duidelijk dat de aanwezigheid van water veel invloed heeft op het voorkomen van planten en dieren in een gebied.

Niet-ontgonnen venen

Kleine delen van het oude veenlandschap, wat vroeger een groot deel van Nederland bedekte, zijn in de afgelopen eeuwen gespaard. Veel veengebieden werden omgevormd ten behoeve van de landbouw en turfwinning. Met dank aan natuurbeschermingsorganisaties zijn enkele stukken bewaard gebleven. Zo ook in Meddo, waarvan het Meddose veen het meest opvallend is. Hier vind je unieke natte, zure, voedselarme omstandigheden voor bijzondere flora en fauna.

Meddose Veen

Het Meddose veen maakt onderdeel uit van de grotere hoogveengebieden Korenburgerveen en Vragenderveen (buiten Meddo). Hier vind je onontgonnen veengronden, begroeid met veenmos en natte heide. Groepjes bomen staan op drogere delen in het moeras. Het veengebied tal van rode lijstsoorten, dat zijn soorten met een kwetsbare of bedreigde status die vaak op weinig plekken in Nederland voorkomen. Hieronder vallen bijvoorbeeld zeldzame libellen zoals de gevlekte glanslibel en de beekrombout, die in het veen hun leefgebied vinden. Bijzonder is dat wel 46 van de 70 libellensoorten die in Nederland voorkomen in dit gebied gezien zijn! De boomvalk is een fraaie valk die hier actief boven het moerasgebied jaagt op libellen en deze behendig uit de lucht vangt. De grauwe klauwier is ook een echte jager en spiest haar prooien op de puntige takken van struiken zoals gaspeldoorn en brem. In de poelen vindt je zeldzame kikkers zoals heikikker en poelkikker.

De meest kenmerkende plant in een veengebied is het veenmos. Dit is een speciale groep mossen, die als een soort spons erg veel water kunnen opnemen. Deze veenmossen groeien in zure, voedselarme omstandigheden en vormen grote matten. Daarmee bedekken ze het gebied. Uit dikke pakketten van deze planten is in verloop van duizenden jaren een veenbodem ontstaan. Er zijn paddenstoelen die alleen hier voorkomen zoals het veenmosvuurwammetje en het wilgenmosklokje. In deze veenachtige gebieden speelt zich in het plantenrijk ook iets wonderlijks af; door de lage hoeveelheid voedingsstoffen hebben planten andere manieren moeten vinden om aan voldoende voeding te komen. Zo zijn het loos blaasjeskruid en de ronde zonnedauw vleesetende planten, die door middel van speciaal geëvolueerde blaasjes en plakkerige stofje insecten vangen en verteren. Het veen is door haar bijzondere vegetatie en omstandigheden ook leefgebied van zeldzame vlinders zoals het staartblauwtje en heideblauwtje. Je vindt hier bijzondere plantensoorten die bijna nergens anders voorkomen zoals wilde gagel, klokjesgentiaan en stijve ogentroost.

Een prachtige vogel die hier sinds 2011 jaarlijks terugkeert om te broeden is de kraanvogel. Trompetterend kan deze grote vogel in het voor- en najaar in groepjes worden gezien. Niet minder bekend is de koekoek, die veel in de bosranden van dit gebied te zien is. De koekoek legt haar ei in het nest van andere vogels zoals de graspieper en de kleine karekiet en laat deze vogels het koekoekjong opvoeden. De schuwe, uitstekend gecamoufleerde watersnip gebruikt het moerasachtige gebied om naar voedsel te zoeken. De eveneens verscholen hermelijn jaagt in het meer open veengebied op kleine zoogdieren zoals woelmuizen en ratten. Veengebieden als deze maken duidelijk dat het voorkomen van zeldzame soorten nauw samenhangt met water, bodem en menselijke invloed in een gebied.

Spoorlijn en Kooiveld

Een bijzonder element in de omgeving van het veen is de spoorlijn van Winterswijk naar Neede. De plekken waar spoorbielzen en ballaststenen liggen warmen snel op in de zon. De koudbloedige levendbarende hagedis maakt hier dankbaar gebruik van. De grijze zandbij profiteert hier op een andere manier van en maakt haar nest in het losse zand tussen de stenen. Zo kunnen haar eieren snel opwarmen en uitkomen.

Op het recreatiegebied Kooiveld in het nabijgelegen bosrijke gebied kun je bijzondere taferelen aantreffen. Zo zingt het felgele mannetje van de wielewaal hier zijn lied. 's Nachts kun je hier dan juist de roep van de bosuil horen. In dit bosrijke gebied is zelfs de zeldzame Brandt's vleermuis waargenomen. Overdag slaapt deze vleermuis in ruimtes onder dakpannen of achter luiken van het bungalowpark. Daar waar landschappen veranderen vindt je vaak de meeste dier- en plantensoorten. Aan de bosrand vind de kleine ijsvogelvlinder. De kieskeurige rups van de zeldzame vlinder, die eigenlijk alleen in oost-Nederland voorkomt, eet uitsluitend bladeren van de wilde kamperfoelie. Het is dan ook niet gek dat deze plant hier ook te vinden is.

3.7.2 Waargenomen soorten

Ecosystemen zijn opgebouwd uit een aaneenschakeling van planten- en diersoorten en schimmels. Het voorkomen van deze soorten zegt iets over omgevingsfactoren zoals klimaat, de bodem, de hoeveelheid water en mate van menselijke invloed. Per deelgebied is met behulp van NDFF-gegevens een overzicht gemaakt van typische en veelvoorkomende soorten per deelgebied. Aangezien de NDFF

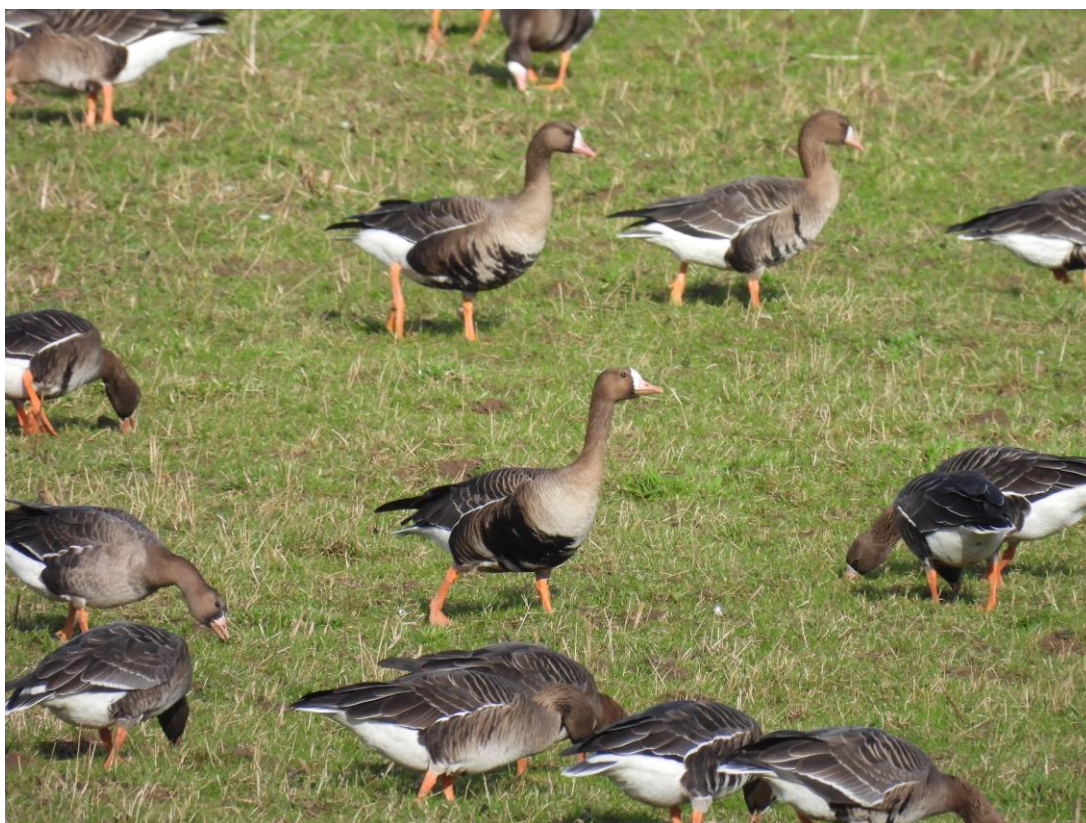
bestaat uit onderzoeksresultaten van werkgroepen, waarnemingen van burgers is deze niet compleet en vlakdekkend. Er kunnen aldus soorten 'missen' in deze tabellen, bijvoorbeeld in slecht onderzochte soortgroepen zoals ongewervelden. Wel geeft het als geheel en mooi beeld van wat er zoals aan soorten aanwezig is.

Na de tabellen zijn steeds enkele voorbeeldfoto's van waargenomen soorten opgenomen.

Jonge heideontginningen

Vogels (154)		Vleermuizen (5)		Zoogdieren (24)	
Buizerd Boompieper Holenduif Grote bonte specht Wulp	Roodborsttapuit Spreeuw Veldleeuwerik Witte kwikstaart Kolgans	Gewone dwergvleermuis Rosse vleermuis	Laatvlieger Gewone grootoorvleermuis Vale vleermuis	Ree Haas Mol Huiskat Eekhoorn	Egel Konijn Bunzing Das Wezel
Reptielen, amfibieën en vissen (8)		Dagvlinders (35)		Libellen (35)	
Gewone pad Bruine kikker Kamsalamander Kleine watersalamander	Levendbarende hagedis Tiendoornige stekelbaars Bastaardkikker	Eikenpage Bont dikkopje Koevinkje Groentje Klein geaderd witje	Oranje luzernevlinder Geelsprietdikkopje Grote vos Kleine ijsvogelvlinder Citroenvlinder	Azuurwaterjuffer Bruine winterjuffer Gewone oeverlibel Platbuik Vuurjuffer	Viervlek Bloedrode heidelibel Grote keizerlibel Smaragdlibel Vuurlibel
Vaatplanten (336)		Overige ongewervelden (181)		Overige soorten (115)	
Akkerdistel Boerenwormkruid Scherpe boterbloem Gewone margriet Kale jonker	Brem Echte koekoeksbloem Gestreepte witbol Gewoon speenkruid Zomereik	Schorsmarpissa Boskrekel Zwart-rosse zandbij Boomhommel Steenhommel	Gewone rookwants Pyjamaschildwants Pluimvoetbij Bramenbladwesp Kortvleugelboorkever	Gewoon dikkopmos Amethystzwam Grote stinkzwam Kopjes-bekermos Gesnaveld klauwtjesmos	Grote parasolzwam Gewoon elfenbankje Heksenvingermos Vals dooiermos Gewone zwavelkop

Tabel 1. Top 10 van meest kenmerkende soorten (NDDF).



Figuur 68. Kolgans (foto: E. Witter).



Figuur 69. Haas (foto: E. Witter).



Figuur 70. Holenduif (foto: E. Witter).



Figuur 71. Kamsalamander (foto: iStock).



Figuur 72. Stekelbrem (foto: iStock).



Figuur 73. Roodborsttapuit (foto: G. Assink).

Kampontginningen

Vogels (167)		Vleermuizen (5)		Zoogdieren (24)	
Appelvink Boerenwaluw Bonte vliegenvanger Boomklever Gekraagde roodstaart	Steenuil Grote lijster Houtduif Groene specht Wielewaal	Gewone dwergvleermuis Rosse vleermuis Laatvlieger Ruige dwergvleermuis	Watervleermuis Franjestaart Bosvleermuis Gewone grootoorvleermuis	Haas Eekhoorn Ree Egel Mol	Huiskat Konijn Boommarter Steenmarter Hermelijn
Reptielen, amfibieën en vissen (18)		Dagvlinders (30)		Libellen (34)	
Groene kikker (onb) Kleine watersalamander Bruine kikker Gewone pad Kamsalamander	Bastaardkikker Heikikker Poelkikker Bermpje Kamsalamander	Koninginnenpage Dagpauwoog Grote vos Koevinkje Oranjetipje	Citroenvlinder Bont zandoogje Boomblauwtje Klein koolwitje Atalanta	Azjuurwaterjuffer Bloedrode heidelibel Gewone oeverlibel Weidebeekjuffer Houtpantserjuffer	Bruine glazenmaker Bosbeekjuffer Bruine korenbout Lantaarntje Blauwe breedscheenjuffer
Vaatplanten (409)		Overige ongewervelden (204)		Overige soorten (29)	
Akkerviooltje Echte koekoeksbloem Fluitenkruid Wilde bertram Zomereik	Bosanemoon Gewone spurrie Hondsdrif Hop Muurleeuwenbek	Akkerhommel Rosse metselbij Honingbij Kolibrivlinder Groen zuringhaantje	Hoornaar Roodgatje Bont schaapje Gamma-uil Steenhommel	Gesnaveld klauwtjesmos Eikhaas Groot dooiermos Reuzenzwam Langsteelfranjehoed	Gewoon muursterretje Gewone beurszwam Muurschotelkorst Muurachterlichtmos Geschubde inktzwam

Tabel 2. Top 10 van meest kenmerkende soorten (NDDF).



Figuur 74. Steenuil (foto: E. Witter).



Figuur 75. Gekraagde roodstaart (foto: iStock).



Figuur 76. Steenmarter (foto: iStock).



Figuur 77. Eikhaas (foto: E. Witter).



Figuur 78. Boommarter (foto: iStock).



Figuur 79. Bosanemoon (foto: E. Witter).

Beekbegeleidende broeken

Vogels (136)		Vleermuizen (4)		Zoogdieren (10)	
Aalscholver Blauwe reiger Dodaars Groene specht Meerkoet	Grote gele kwikstaart Grote zilverreiger Nachtegaal IJsvogel Kuifeend	Watervleermuis Gewone dwergvleermuis	Rosse vleermuis Vale vleermuis	Mol Konijn Eekhoorn Ree Steenmarter	Egel Hermelijn Bunzing Vos Bruine rat
Reptielen, amfibieën en vissen (27)		Dagvlinders (32)		Libellen (37)	
Vetje Bermpje Baars Blankvoorn Rivierdonderpad	Kleine watersalamander Snoek Gewone pad Bruine kikker Bastaardkikker	Hooibeestje Oranjetipje Boomblauwtje Bont zandoogje Koevinkje	Kleine ijsvogelvlinder Iepenpage Klein geaderd witje Landkaartje Zwartspruitdikopje	Azuurwaterjuffer Weidebeekjuffer Smaragdlibel Glassnijder Grote roodoogjuffer	Grote keizerlibel Bloedrode heidelibel Bosbeekjuffer Vuurlibel Lantaarntje
Vaatplanten (208)		Overige ongewervelden (60)		Overige soorten (34)	
Koninginnekruid Moerasvergeetmij-nietje Watermunt Wilgenroosje Zwarte els	Moerasspirea Kruipend zenegroen Smalle waterpest Veenwortel Zwanenbloem	Wespspin Kraamwebspin Groot avondrood Krasser Grote dansvlieg	Groene schildwants Rosse metselbij Elzenhaantje Kegelbijvlieg Sergeant-majoortje	Waaiertje Paraplutjesmos Rhododendron-knopvreter	Gewoon haakmos Ruitjesbovist Groot dooiermos

Tabel 3. Top 10 van meest kenmerkende soorten (NDDF).



Figuur 80. Grote gele kwikstaart (foto: G.J. Assink).



Figuur 81. Groene Specht (foto: iStock).



Figuur 82. Wielewaal (foto: iStock).



Figuur 83. Oranjetipje op pinksterbloem (foto: iStock).



Figuur 84. Weidebeekjufter (foto: iStock).



Figuur 85. Koninginnekruid met Koevinkje (foto: T. Versluis).

Niet-ontgonnen venen

Vogels (165)		Vleermuizen (6)		Zoogdieren (23)	
Koekoek Kraanvogel Klaapekster Blauwborst Blauwe kiekendief	Dodaars Geelgors Goudvink Grote zilverreiger Kleine plevier	Gewone dwergvleermuis Ruige dwergvleermuis Brandts vleermuis	Rosse vleermuis Laatvlieger Kleine dwergvleermuis	Eekhoorn Ree Grote bosmuis Rosse woelmuis Huisspitsmuis	Bunzing Steenmarter Boommarter Wezel Hermelijn
Reptielen, amfibieën en vissen (24)		Dagvlinders (35)		Libellen (46)	
Levendbarende hagedis Heikikker Kleine watersalamander Groene kikker (onb) Bruine kikker	Kamsalamander Poelkikker Bastaardkikker Gewone pad	Heideblauwtje Kleine ijsvogelvlinder Groot dikkopje Grote weerschijnvlinder Staartblauwtje	Grote vos Kleine parelmoervlinder Oranjetipje Hooibeestje Landkaartje	Hoogveenglanslibel Speerwaterjuffer Zwarte heidelibel Beekrombout Gevlekte glanslibel	Grote keizerlibel Gevlekte witsnuitlibel Bloedrode heidelibel Tengere pantserjuffer Vuurjuffer
Vaatplanten (466)		Overige ongewervelden (655)		Overige soorten (179)	
Welriekende nachtorchis Dwergglas Klokjesgentiaan Ondergedoken moerasscherm Wilde gagel	Loos blaasjeskruid Klokjesgentiaan Moerasrolklaver Ronde zonnedaauw Stijve ogentroost	Blinde bij Roestbruine kromlijf Bijenwolf Akkerhommel Vosje	Gele veenzweefvlieg Zwarte goudoogdaas Gewone vliegendoder Veenhommel Weidehommel	Berkenzwam Bleke moeraszwavelkop Gele trilzwam Veenmosvuurzwammetje Vliegenschwam	Fraai haarmos Gewoon veenmos Oranjegeel trechtertje Roze berkenrussula Wilgenmosklokje

Tabel 4. Top 10 van meest kenmerkende soorten (NDFF).



Figuur 86. Wilde Gagel (foto: iStock).



Figuur 87. Gevlekte glanslibel (foto: H. Looman).



Figuur 88. Kraanvogel (foto: V. Jeronimus).

3.8 Erven

3.8.1 Ligging en ouderdom

Inleiding

De historische boerenerven liggen ogenschijnlijk willekeurig over het grondgebied van Meddo verspreid. Wat we daar zien, is alleen geen toeval. Op basis van historische bronnen en kennis van de ontwikkeling van nederzettingen is een beeld te schetsen van de ontwikkeling door de tijd. In bijlage 4 wordt deze analyse verder toegelicht.



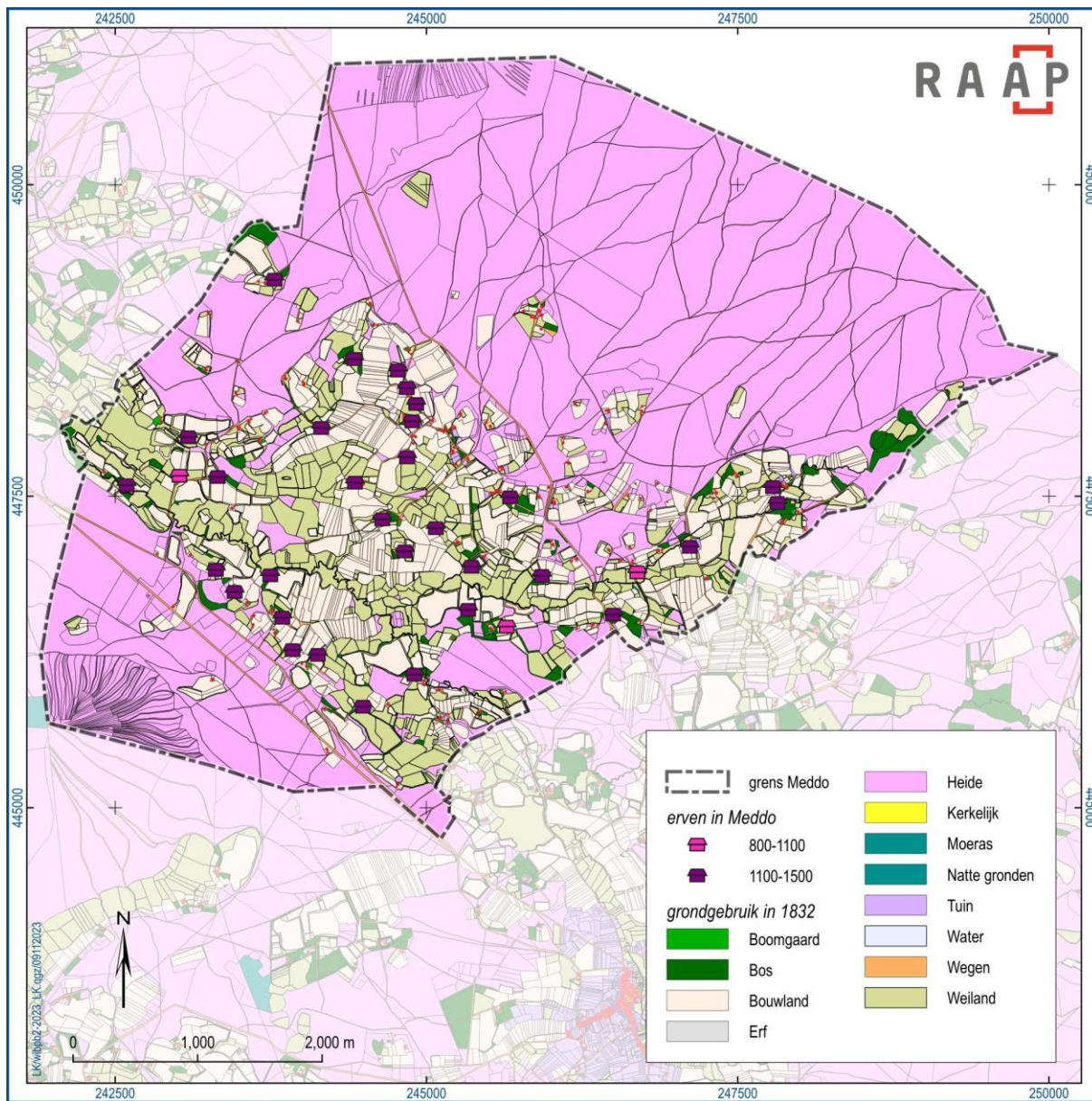
Figuur 89. Het erf Holkenborg, daterend uit de periode 1650-1832 (foto: RAAP, 27 november 2023).

Ontwikkeling

Fase 1: 800-1100

De oudste nog bestaande boerenerven dateren waarschijnlijk uit de 9e of 10e eeuw. Dat wil niet zeggen dat ze altijd op dezelfde plek lagen. Nog eeuwenlang werd een boerderij soms herbouwd op het perceel naast de plek waar de voorganger stond. Toch is er vaak wel een historische relatie tussen een oud en nieuw erf te leggen. Daarom mogen we concluderen dat enkele huidige boerenerven op die periode terug gaan. Veel boerenerven die in deze vroegste fase, ongeveer 800-1100, gebouwd werden, waren bezit van belangrijke kloosters of bisschoppen. In een enkel geval moeten ze ook 'vrij bezit'

geweest zijn, van een boer zonder bemoeienis van hogerhand. Historische en archeologische gegevens wijzen erop, dat Beernink en Simmelink uit deze periode dateren. De boerderijen lagen meestal tegen de flanken van de grote dekzandruggen, de latere essen.



Figuur 90. Erven die naar schatting in de periode 800-1500 tot stand gekomen zijn.

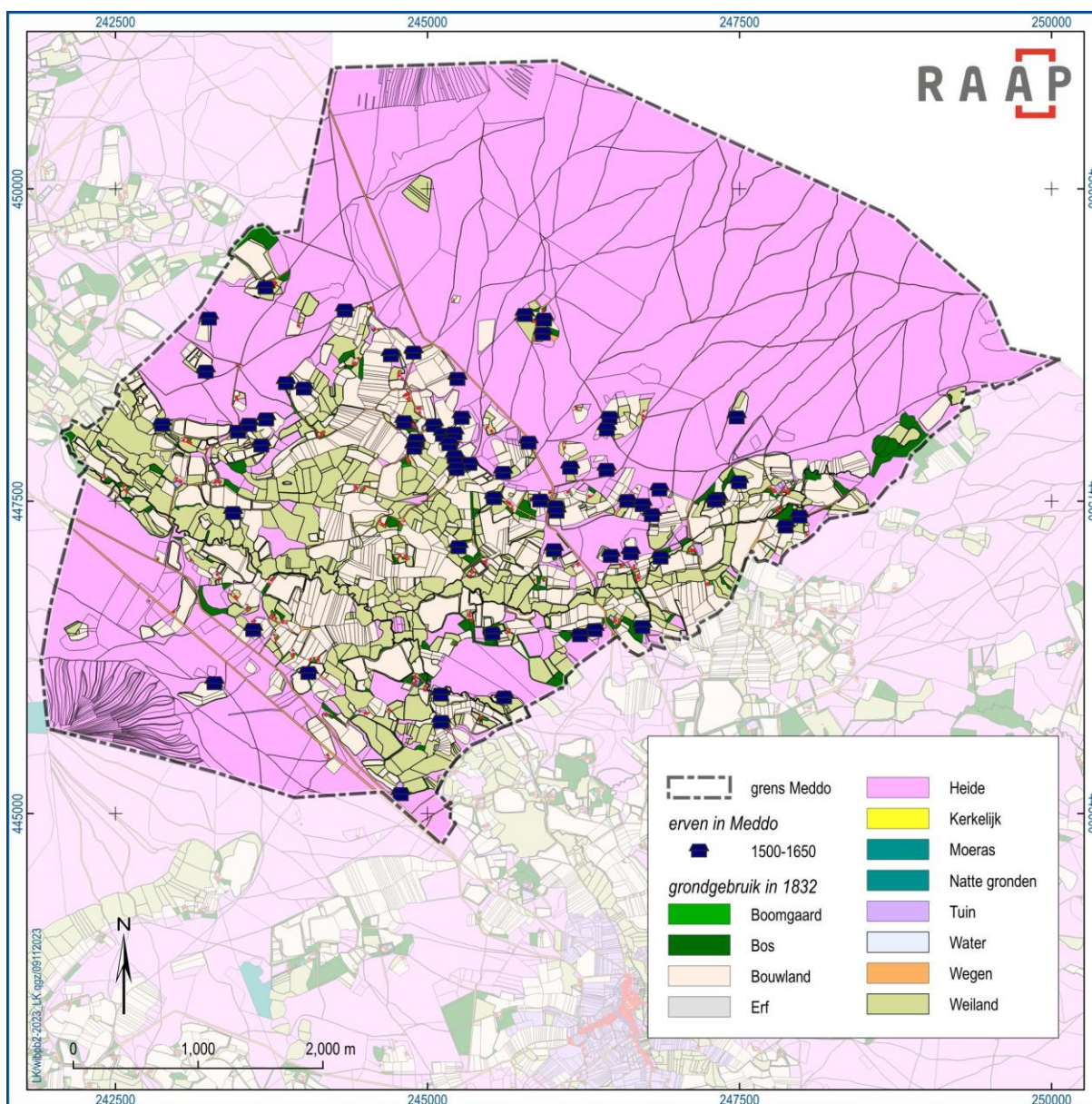
Fase 2: 1100-1500

In de periode daarna groeide de bevolking snel. Nieuwe boerenerven werden in deze periode, vanaf 1100 tot ongeveer 1500, gesticht. Net als in de periode ervoor ging het om relatief grote bedrijven. Omdat het landschap nog 'lege plekken' bood, lagen ook deze boerderijen aan de flanken van de essen. Het waren geen horige boerderijen van oude kloosters of bisschoppen meer, maar steeds vaker pachtboerderijen of leengoederen. Karakteristiek voor deze periode zijn de namen van de boerderijen. Die eindigen in de meeste gevallen op -ink. Die aanduiding betekent, dat de boerderijen niet meer één generatie door een enkel gezin werd bewoond, maar meerdere generaties door de familie van een persoon. De uitgang op -ink betekent zoveel als 'de lieden van'.

Boerderijen uit deze periode in Meddo zijn waarschijnlijk onder meer Roerdink, Boeijink, Heerdink, Schurink en Dieterink. In deze periode kwam ook een lokale rijkere klasse op. Die kon de rijkdom laten zien, bijvoorbeeld aan grachten of een stenen huis. Grachten lagen of liggen rond de boerderijen Grevinck (Alefs) en Beernink en rond de edelmanshuizen De Buurse en De Jonker (Balkenschot).

Fase 3: 1500-1650

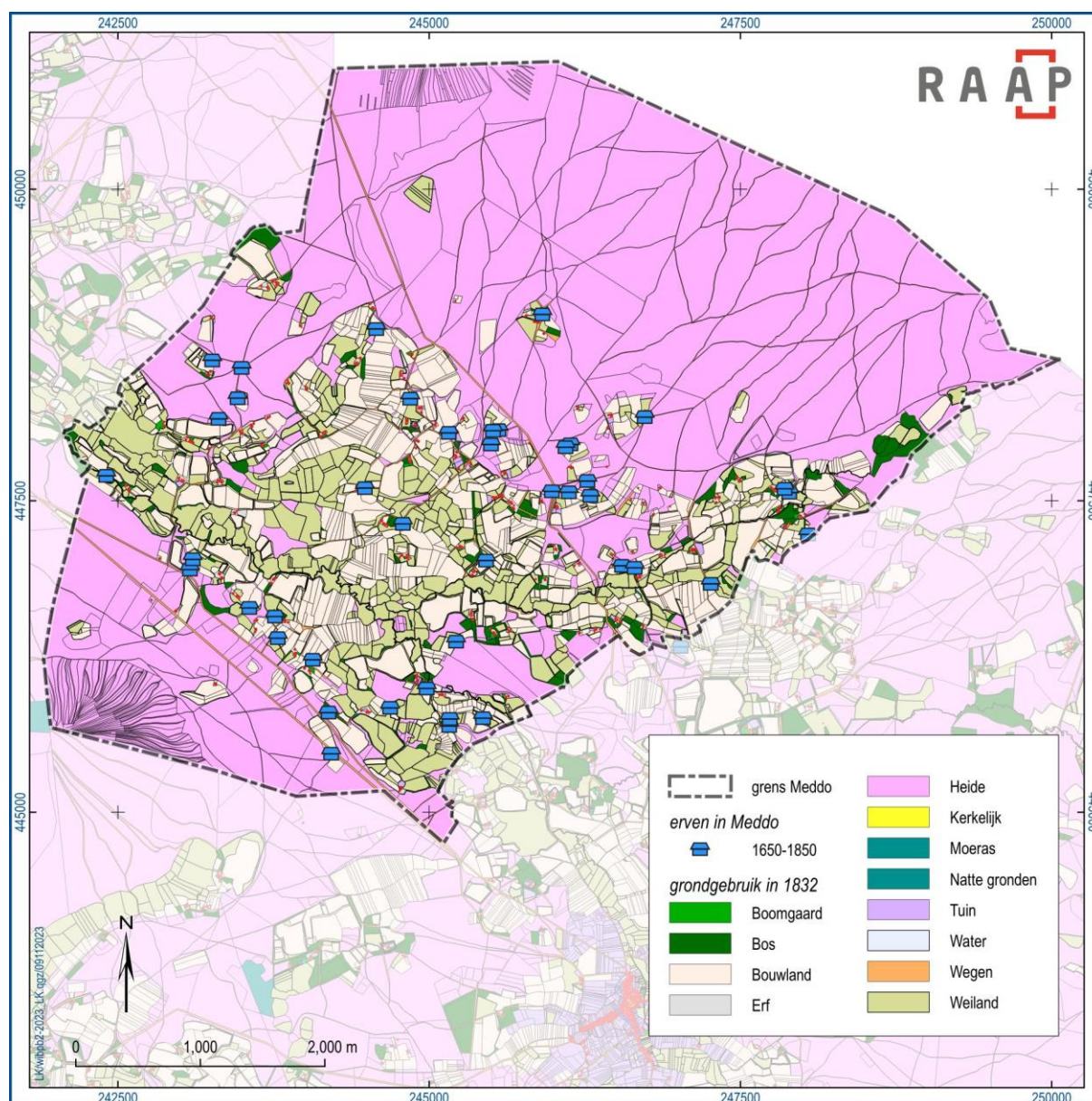
Aan het einde van de late middeleeuwen, zo rond 1450-1500, waren de beste plekken in het landschap 'op'. Nieuwe boerderijtjes in de 16e en vroege 17e eeuw werden op B-locaties gesticht: nieuwe ontginningen aan de rand van de heide, de broekige kampontginningen. Het waren vaak ook kleinere bedrijven. Het waren meestal pachtboerderijen, soms bij een grotere boerderij. In een enkel geval was de boer ook de eigenaar. Ook bij oudere boerderijen werden nog wel nieuwe gesticht, maar dan vaak als woning voor de ouders, een lijftocht. Het merendeel van de nieuwe boerderijen uit deze periode lag aan de noordrand, op de overgang naar het Masterveld. Het gaat te ver om ze allemaal op te noemen, maar Keveskamp, Giffel en Steenkamp zijn voorbeelden hiervan.



Figuur 91. Erven die naar schatting in de periode 1450/1500-1650 tot stand gekomen zijn.

Fase 3b: 1650-1850

Tussen de late 17e en vroege 19e eeuw veranderde de ontwikkeling. Het ging nog altijd om kleine boerderijen, maar in tegenstelling tot de vorige periode ontstonden ze nu wél merendeels tussen de bestaande erven. Zowel bij de middeleeuwse als postmiddeleeuwse erven kwamen ze tot stand. Het lijkt erop dat er daarbij geen sprake meer was van nieuwe ontginningen, maar eerder van verdichting van een bestaand patroon. Dat is de essentie van deze periode.



Figuur 92. Erven die naar schatting in de periode 1650-1850 tot stand gekomen zijn.

Fase 4: 1850-1940

Vanaf het midden van de 19e eeuw veranderde de ontwikkeling van de boerenerven opnieuw. De verdichting van het aantal erven ging verder, in het bijzonder op de plek waar de kerk werd gebouwd. Met de verdeling van de woeste gronden kwam er ook een groot nieuw gebied beschikbaar. In het

The map displays the Meddo area with a coordinate grid ranging from 242500 to 250000 on the x-axis and 445000 to 450000 on the y-axis. A dashed line indicates the 'grens Meddo' (Meddo boundary). Green squares represent 'erven in Meddo' from 1850-1940. The background is color-coded for 'grondgebruik in 1832' (land use in 1832), including Heide (pink), Kerkelijk (yellow), Moeras (teal), Natte gronden (dark teal), Tuin (light blue), Water (blue), Wegen (orange), and Weiland (light green). A legend in the bottom right corner provides the key for these symbols and colors. A scale bar (0-2000m) and a north arrow are located in the bottom left corner.

3.8.2 Hoofdbebouwing

3.8.3 *Bijgebouwen*

[114]

3.8.4 Elementen

De elementen zijn onder bebouwingskarakteristiek beschreven.

3.8.5 Groen op erven

Het groen op erven is niet specifiek beschreven, omdat hiervoor een inventarisatie ontbreekt.

3.9 Stedenbouwkundige karakteristiek en concept

De dorpskern van Meddo ontwikkelde zich na 1860 uit enkele oude agrarische clusters tot een zogenaamd wegdorp. Op de spitse aansluiting van de Goorweg op de destijds nieuw aangelegde Geldereschweg is de Sint Johannes de Doperkerk met kerkhof, pastorie, processiepark en Mariakapel het kerkelijke en ruimtelijke centrum van de nederzetting. Geldereschweg, Goorweg en Meddoseweg vormen samen de hoofdwegenstructuur van Meddo en zijn de dragers van de karakteristieke lintbebouwing, die vanaf de late 19e eeuw tot stand kwam. In deze linten bevinden zich ook de horecagelegenheden, de (vroegere) winkels, de bedrijven (zoals de smederijen en de maalderij), de R.K.-school en de Boerenleenbank.

3.10 Wijken en buurten

Deze paragraaf is voor dit gebied niet van toepassing.

3.11 Bebouwing

3.11.1 Bebouwingskarakteristiek

Meddo-dorp

De historische bebouwingslinten in Meddo kenmerken zich door een open, individuele bebouwing, die gericht is op de straat en een gevarieerde bebouwingskarakteristiek heeft. De variatie is ontstaan doordat de linten in een lange reeks van jaren zijn ingevuld en dus geleidelijk zijn veranderd. De bebouwing bestaat uit een mix van woningen, boerderijen en gebouwen met een zakelijke of kerkelijke functie. Hier en daar zijn er karakteristieke restanten van de vroegere agrarische bebouwing in de vorm van boerenerven met hallehuisboerderijen met bijgebouwen. We vinden deze tegenwoordig vooral in de aan het buitengebied grenzende randen van Meddo, zoals aan de Grevinkweg, Geldereschweg, Van Eerdenweg en Meddoseweg. Overigens is vooral sprake van individuele of dubbele traditionele woningen van één of twee bouwlagen met een kap en bakstenen gevels met een traditionele vormgeving en detaillering, uit uiteenlopende bouwperiodes vanaf het begin van de 20e eeuw. Vooral aan Geldereschweg, Meddoseweg en Goorweg staan tussen de woningen panden met een afwijkende functie en opzet, zoals enkele winkelpanden, de horecagelegenheden aan de Goorweg en (voormalige) bedrijfspanden als de smederijen en het complex van de vroegere maalderij van Sellink. Deze gebouwen voegen zich met hun traditionele vormen en materiaaltoepassingen meestal naadloos in de woonbebouwing. Het opvallendste gebouw in Meddo is de Johannes de Doperkerk, die met de hoge kerktoren, de pastorie, het kerkhof, het lijkenhuis en enkele andere elementen een gaaf historisch ensemble vormt te midden van de eenvoudige dorpsbebouwing.



Figuur 94. Een eenvoudige dorpswinkel met gave winkelpui: Geldereschweg 17 (foto: MAB).



Figuur 95. Pastorie en kerk van Meddo (foto: MAB).

Boerderijen

Hallehuisboerderijen

Het bebouwingsbeeld rond Meddo wordt vooral bepaald door de vele boerderijen. Die vertonen, ondanks de uiteenlopende leeftijd en grootte, veel overeenkomsten in hun hoofdvorm, opzet en constructie. De meeste zijn van het zogenaamde hallehuistype, een boerderijvorm, die karakteristiek is voor grote delen van oostelijk Nederland en noordwestelijk Duitsland, met in iedere streek weer eigen variaties.

De hallehuisboerderij is een driebeukig gebouw onder één grote kap. Twee rijen houten palen of stijlen, die in paren de gebinten vormen, verdelen de ruimte in drie naast elkaar gelegen beuken: een brede deel in het midden en smallere nevenruimten aan weerszijden. De gebinten vormen ook de ondersteuning van de houtconstructie van het grote, met riet of stro gedekte dak. Het woongedeelte was in het begin nog niet door een dwarsmuur gescheiden van het stalgedeelte. Dit type wordt ook wel “los hoes” genoemd.

Karakteristiek voor de hallehuisboerderijen zoals we die nu rond Meddo nog aantreffen is de eenvoudige rechthoekige hoofdvorm met lage zijgevels en het hoog opgaande steile zadeldak tussen hoge, vaak roodbruin geverfde houten of stenen topgevels. Het grote boerderijdak is meestal gedekt met rode pannen. De bakstenen gevels bezitten soms nog restanten van oudere vakwerkconstructies of plinten van zandsteen.

In het bedrijfs gedeelte (de deel) is de driebeukige indeling van het hallehuis goed herkenbaar. De smalle zijbeuksruimten zijn in gebruik als veestalling, de bredere middendeel is toegankelijk via een dubbele deel deur in de achtergevel. Het woongedeelte wordt van de stal gescheiden door een brandmuur, die tegelijkertijd diende als achterwand voor de grote haardplaats in het woongedeelte.

De oudste hallehuisboerderijen in Meddo dateren in aanleg soms nog uit de late middeleeuwen. Vaak zijn het de gebintconstructies, die vele eeuwen hebben getrotseerd en de historische kern vormen van de steeds weer gemoderniseerde “buitenschil”. Vooral vanaf de 18e eeuw maakten vakwerkgevels plaats voor geheel stenen muren.

Nieuwe boerderijen werden vanaf de late 18e eeuw steeds vaker geheel in steen opgetrokken, maar de imposante houten gebintconstructies bleven de kern vormen van de boerderijen. Tot ver in de 20e eeuw werden ze toegepast, waarbij in constructief opzicht maar weinig veranderde. Wel verdrong grenen langzamerhand het kostbare eikenhout. Wat ook bleef is de traditie van de houten beschieting van de hoge topgevels aan voor- en achterzijde. Jongere boerderijen kregen ook hoge stenen topgevels. We zien ze tot ver in de 20e eeuw toegepast, bijvoorbeeld bij de jonge boerderijen in de ontginningsgebieden (Meddoseveld, Meddoseveen) en in de laatste tijd is het fenomeen van de houten topgevel ook weer populair in de burgerwoonhuisbouw. Het is in deze streek een typische bebouwingskarakteristiek geworden.



Figuur 96. De historische boerderij De Tuunte, Balkenschotweg 1 (foto: MAB).



Figuur 97. De historische boerderij Slatman, Beerninkweg 15 (foto: MAB).

Meer welvaart

Met het toenemen van de welvaart vanaf circa 1900 werden de oude boerderijen vaak aangepast. Oude, als “armoedig” beschouwde vakwerkgevels werden vervangen door stenen gevels, vensters werden vergroot of kregen ramen met grotere ruiten. In veel gevallen werd het voorhuis aan één of beide zijden verbreed en voorzien van hogere zijgevels onder opgewipte dakschilden. Zo kwam er ruimte voor kleine slaapkamers, die de bedompte bedsteden vervingen. Pannendaken verdrongen het riet. Bij enkele boerderijen werd aan het woongedeelte een tweede kleine woning voor de oudelui toegevoegd, vaak gecombineerd met een extra stal. Functionele veranderingen vonden plaats in het bedrijfsgedeelte. Stalruimten kregen grotere vensters en hygiënischer vloeren en mestafvoeren. Bij de rijkere boeren werden stalruimten of overdekte mestvaalten aangebouwd. We zien er rond Meddo enkele mooie voorbeelden van (2- en 3-kappers).

In de nieuwgebouwde boerderijen zijn de veranderende ideeën over bedrijfsvoering en wonen natuurlijk direct verwerkt. Zo was het al 1900 gebruikelijk om de zijgevels van de boerderij hoger te maken. Ook werd het voorhuis (woongedeelte) soms wat smaller opgezet dan de deel, waardoor de zijgevels van de woning nog hoger konden worden gemaakt. Zo was er meer ruimte voor grote vensters. Bijgevolg veranderde de indeling van het woongedeelte, vooral door het verplaatsen van voordeur naar één van de zijgevels.

Welgestelde boeren gingen soms over tot de bouw van een voornaam nieuw woongedeelte, dat tegen het oude hallehuis werd gebouwd. Er ontstond zo een T-vormige opzet, dikwijls met imposante herenhuisachtige woongedeelten, zoals bij enkele grote boerderijen (en Scholte-boerderijen) in het gebied nog te zien zijn.

Na de Tweede Wereldoorlog kwam de modernisering van het Nederlandse platteland in een stroomversnelling. Dit is duidelijk afleesbaar aan de boerderijen. Moderne bouwmaterialen en bouwtechnieken verdrongen het traditionele materiaal. Invloeden uit de moderne burgerwoonhuisbouw drongen het boerenhuis binnen. Oude schouwen verdwenen, gevels kregen grote “doorzonvensters”. De indeling van de woongedeelten werd aangepast, men vergrootte de kamers en ook de zolderverdieping werd gedeeltelijk in gebruik genomen. Ook kwam het nog al eens voor dat de oude boerderij tegen de vlakte ging en vervangen werd door een moderne bungalow. Soms werd de oude boerderij tot schuur verbouwd. Op veel erven verrezen grootschalige moderne veestallen en andere bijgebouwen, die het karakter van het platteland sterk veranderden.

Grote veranderingen bracht de trek van burgers naar het landelijke gebied. Zij betrokken de oude boerderijen, die hun functie hadden verloren. Er werden aantrekkelijke landelijke woningen van gemaakt. Hoewel sommige boerderijen hierdoor sterk zijn veranderd betekende het voor andere juist de redding. Ze werden vakkundig gerestaureerd en in ere hersteld.



Figuur 98. Een modernere vormgeving van een boerderij: Goorweg 22 (foto: MAB).

Schoppen en andere bijgebouwen

Op de boerenerven van Meddo komen nog vaak markante oude bijgebouwen voor, zoals veestallen, kippenhokken, wagenschuren, bakhuisjes en andere bouwsels die ten dienste stonden van het boerenbedrijf. Zo staan op het erf van de als rijksmonument beschermde boerderij Geldereschweg 96 onder meer een zeldzaam spin- en weefhuis, een kippenschuur en een eeuwenoude schuur, in deze omgeving ook wel “schoppe” genoemd. Zo'n schoppe diende voor de opslag van gewas, maar ook als stalling van (klein)vee en werktuigen. Schoppen staan altijd in de directe nabijheid van de boerderij aan de zijde van het bedrijfsgedeelte. Boerderijdeel en schoppe hadden dan ook een intensieve functionele relatie.

In enkele gevallen komen schoppen voor buiten de erven. Soms zijn deze het restant van een verdwenen erf, maar deze kunnen ook voortkomen uit de meer afgezonderde ligging van de landerijen.

De traditionele schoppe volgt de opzet van het hallehuis. Kenmerkend zijn de rechthoekige opzet met lage zijgevels en een pannengedekt zadeldak, bij de oudere voorbeelden soms met een knik in de dakvlakken op de overgang tussen middenbeuk en zijbeuken.

Grote schoppen hebben meestal in baksteen gemetselde gevels, soms als invulling van vakwerk. Een mooi voorbeeld daarvan is de schoppe bij Geldereschweg 96. De geveltoppen zijn vrijwel altijd uitgevoerd met verticale houten delen. Kleinere schoppen zijn juist vaak volledig in hout gebouwd, zoals de oude schoppe aan de Geldereschweg 86 laat zien.

Een latere ontwikkeling (na 1900) zijn de landbouwschuren. Deze schuren kunnen worden beschouwd als een modernere variant van de traditionele schoppen. Ze zijn met hun hoge gevels, brede toegangen en flinke inhoud met ruimten voor gewasopslag, veestalling en wagenberging meer toegerust op het gemechaniseerde bedrijf. In de volksmond worden ook deze schuren meestal ‘schoppe’ genoemd. Een voorbeeld van zo'n jonge schoppe is de landbouwschuur aan de Zwiilbroekseweg 1. Deze dateert van na 1970.



Figuur 99. Een oude schoppe: Geldereschweg 86 (foto: MAB).



Figuur 100. Een oude schoppe met vakwerk: Geldereschweg 96 (foto: MAB).

Een bijzonder beeld

Zo ontstond in de buurtschap Meddo een gevarieerd bebouwingsbeeld van oude en jonge, sterk veranderde of juist nog heel gave boerderijen met bijgebouwen, sommige nog in agrarisch gebruik, de meeste inmiddels met een woonfunctie. Toch bleef hier door het vasthouden van een aantal typische streekeigen bouwkenmerken een min of meer homogeen beeld bestaan. Het alom vertegenwoordigde hallehuis bepaalt dit beeld. Met zijn hoge zadeldak en topgevels, vensters met luiken en het erf met zijn bebouwing en beplanting is het overal herkenbaar en vormt het wat betreft de bebouwing de hoofdkarakteristiek van de streek.

3.11.2 Beschermd bouwkunst (monumenten)

Tot de belangrijkste beschermde monumenten in Meddo behoren de RK kerk met de bijbehorende pastorie in de dorpskern, alsmede restanten van de van de Molen van Sellink aan de Geldereschweg 38 en de aan de Meddoseweg gelegen Sevinkmolen, een ronde beltkorenmolen uit 1868. Aan de Goossensweg is de historische droogschuur ("het Panhoes") van de vroegere pannembakkerij een gemeentelijk monument. Voorst zijn enkele historische boerderijen beschermd als rijks- en gemeentelijk monument, met als hoogtepunt de grote T-boerderij Geldereschweg 96. Op dit fraaie erf zijn naast de boerderij ook het spin- en weefhuis, een schoppe, een kippenschuur en de waterpomp beschermd.

Een volledig overzicht van de beschermde monumenten en de potentiële gemeentelijke monumenten in het gebied is opgenomen in bijlage 5.



Figuur 101. Een beschermd gemeentelijk monument: het Panhoes van de Giffel (foto: MAB).

3.11.3 Ensembles

In Meddo bevinden zich enkele bijzondere bebouwingsensembles:

RK ensemble Heilige Johannes de Doperkerk

De kerk uit 1863-1864 is een ontwerp van architect Arnoldus te Wiel in een vrij sobere neogotische stijl. De ranke en hoge kerktoeren is een beeldbepalende landmark voor het dorp. De kerk staat centraal in het dorp en is het middelpunt van een bijzonder ensemble, bestaande uit de in 1888 gebouwde pastorie, een kerkhof met kruiskapel, een lijkenhuis, een beeld van Christus-rex en een processiepark met Mariakapel. Het terrein met gebouwen in de kern van het dorp is een opmerkelijk compleet kerkelijk ensemble met een grote historische gelaagdheid die een hoge cultuurhistorische waarde vertegenwoordigt.

Bebouwingscluster Grevinkweg-Geldereschweg

Rond de aansluiting van de Grevinkweg op de Geldereschweg bevindt zich een karakteristieke groep boerderijen en huizen aan een brinkachtige ruimte. Ze vormen met de oude eiken langs de wegen en op de erven een bijzonder ensemble. Bij enkele hallehuisboerderijen staan markante schoppen en andere bijgebouwen. In de bocht van de Geldereschweg staat de tot 'Zaal de Eendracht' verbouwde vroegere dorpsschool van Meddo.



Figuur 102. De kopse gevel van De Eendracht aan de Geldereschweg, met het ingemetselde wapen van Winterswijk. Links van het gebouw zijn de hoge eiken op de brink zichtbaar (foto: RAAP, 27 november 2023).

3.11.4 Materialisatie, vorm en typologie

Deze aspecten zijn onder de bebouwingskarakteristiek toegelicht.

3.12 Infrastructuur

Anders dan de ruimtelijke structuur (zie § 3.5.1) is er over de infrastructuur geen aanvullende informatie bekend.

3.13 Zichtlijnen

Onder zichtlijnen verstaan we bewust aangelegde doorzichten, vaak als onderdeel van een landschappelijk ontwerp. 'Toevallige' landschappelijke doorzichten, vaak ook ontstaan door het verdwijnen van opgaand groen, vallen hier niet onder.

3.13.1 De Buurse

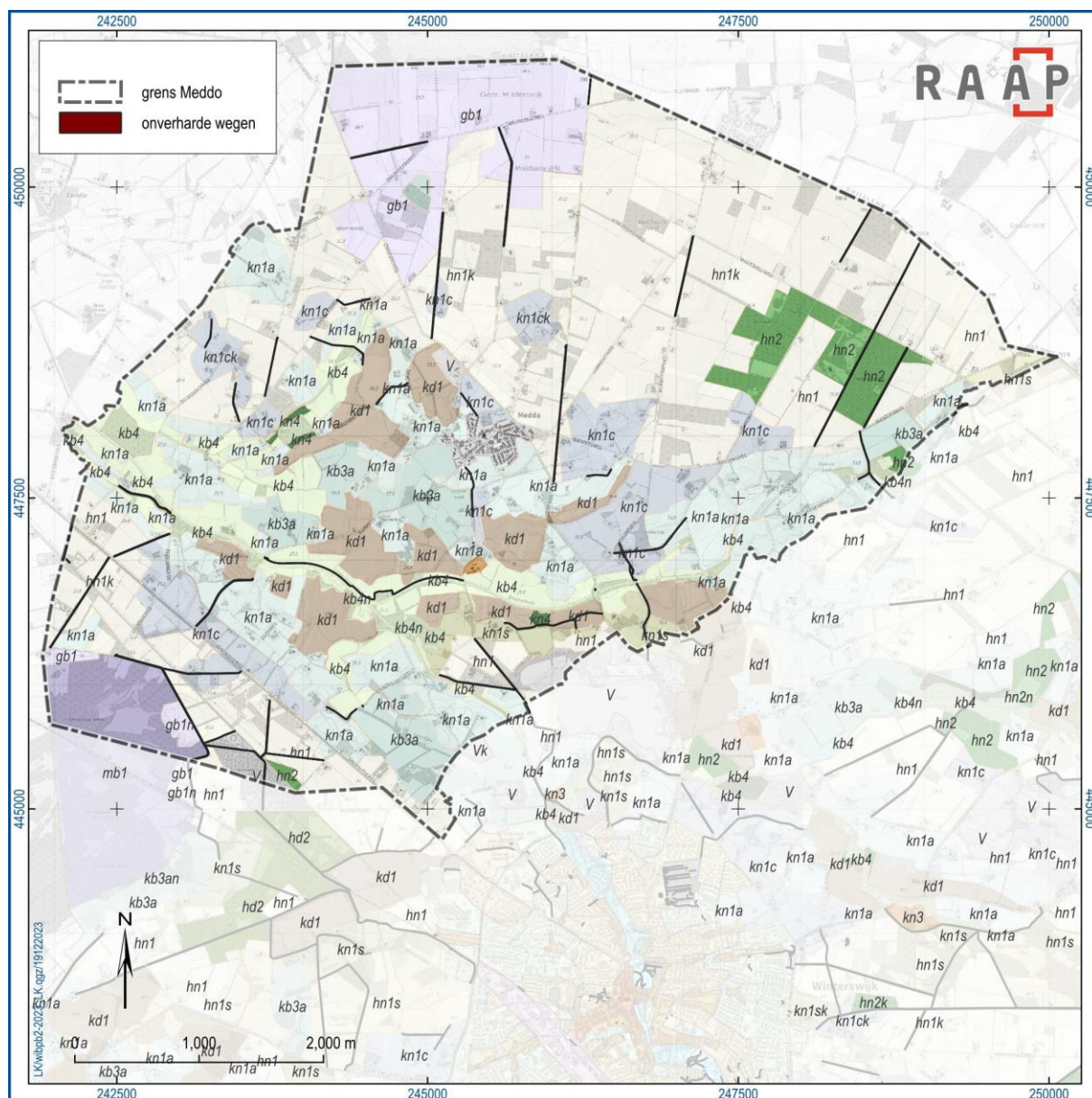
Het aantal terreinen met een landschappelijke aanleg in Meddo is zeer beperkt. Alleen bij De Buurse en de Plekenpol was er sprake van een ontworpen terreinstructuur. Zowel ten noordoosten als zuidwesten van het erf lagen wegen min of meer in het verlengde van de as van de boerderij. Beide wegen zijn niet meer aanwezig; van de noordoostelijke zichtlijn resteert nog een kavelgrens. Het zicht op de boerderij wordt echter tegenwoordig door bijgebouwen van De Poorter ontnomen. Of er hier echt van zichtlijnen sprake is geweest, is niet bekend. Bij de Plekenpol is de Badweg als kaarsrechte laan ontworpen. Een zichtlijn was deze weg vermoedelijk niet.

3.14 Inrichting openbare ruimte

3.14.1 Materialisatie

Verreweg de meeste wegen in Meddo zijn met asfalt verhard. In de bebouwde kom komen daarnaast vaak verhoogde trottoirs voor. In het buitengebied ligt er direct naast de strook asfalt een grasberm, al dan niet met bomen.

Een bijzondere categorie wordt gevormd door de nog onverharde wegen. Deze bestaan deels uit zand en deels uit vormen van halfverharding, zoals steenslag of breekasfaltcement. De onverharde wegen liggen voornamelijk in de (minder dicht bebouwde) jonge ontginningen en aan de randen van het oudere cultuurlandschap.



Figuur 103. De onverharde wegen in Meddo.

3.14.2 Groen

Het cultuurhistorisch waardevol groen is onder de landschapselementen (zie § 3.5.3) besproken.

4 Waardering

4.1 Aardkunde

Er zijn diverse redenen waarom aardkundige waarden behouden moeten blijven en beschermd moeten worden. Deze redenen zijn ethisch (aardkundig erfgoed), esthetisch (belevingswaarde landschap), recreatief-toeristisch, educatief en wetenschappelijk van aard. Veel aardkundige objecten zijn bovendien als milieuvoorwaarde voor flora en fauna van zeer grote betekenis. Aardkundige waarden zijn vaak onvervangbaar. Het verlies ervan is onomkeerbaar, want de processen die het ooit hebben gevormd, treden nu niet meer op. Denk bijvoorbeeld aan terreinvormen uit de ijstijden. Onderdelen van het complex van bodem, ondergrond en reliëf hebben binnen de gemeente Winterswijk zulke kenmerkende of bijzondere kwaliteiten dat de provincie Gelderland ze als aardkundig waardevolle gebieden van bovenlokaal belang heeft opgenomen in het provinciale Streekplan van 2005. De aardkundig waardevolle gebied van het Korenburger veen is door de provincie Gelderland aangeduid als 'van nationaal belang' evenals de terrasrand langs het erosiedal uit de Saale-ijstijd. Het keileemplateau bij de Valkeniersbult is door de provincie aangeduid als 'van provinciaal belang'.

In 2020 is door de gemeente de *beleidsnota aardkundige waarden in Winterswijk* vastgesteld¹⁷³ en waarin drie beleidslijnen zijn voorgesteld die betrekking hebben op drie pijlers:

- benutting van aardkundig erfgoed als onderdeel van de 'merkbekendheid' van Winterswijk;
- een zorgvuldige en duurzame omgang met de landschappelijke en aardkundige kwaliteiten in Winterswijk;
- een eigen gemeentelijke visie op de wettelijke of planologische mogelijkheden voor een duurzaam bescherming van de landschappelijke en aardkundige kwaliteiten in Winterswijk.

In de gemeentelijke beleidsnota zijn de vier terreinen die benoemd zijn in paragraaf 3.1 opgenomen. Deze terreinen zijn ook opgenomen in terreinbeschrijvingen die door Willemse (2022b) zijn gemaakt.

4.2 Archeologie

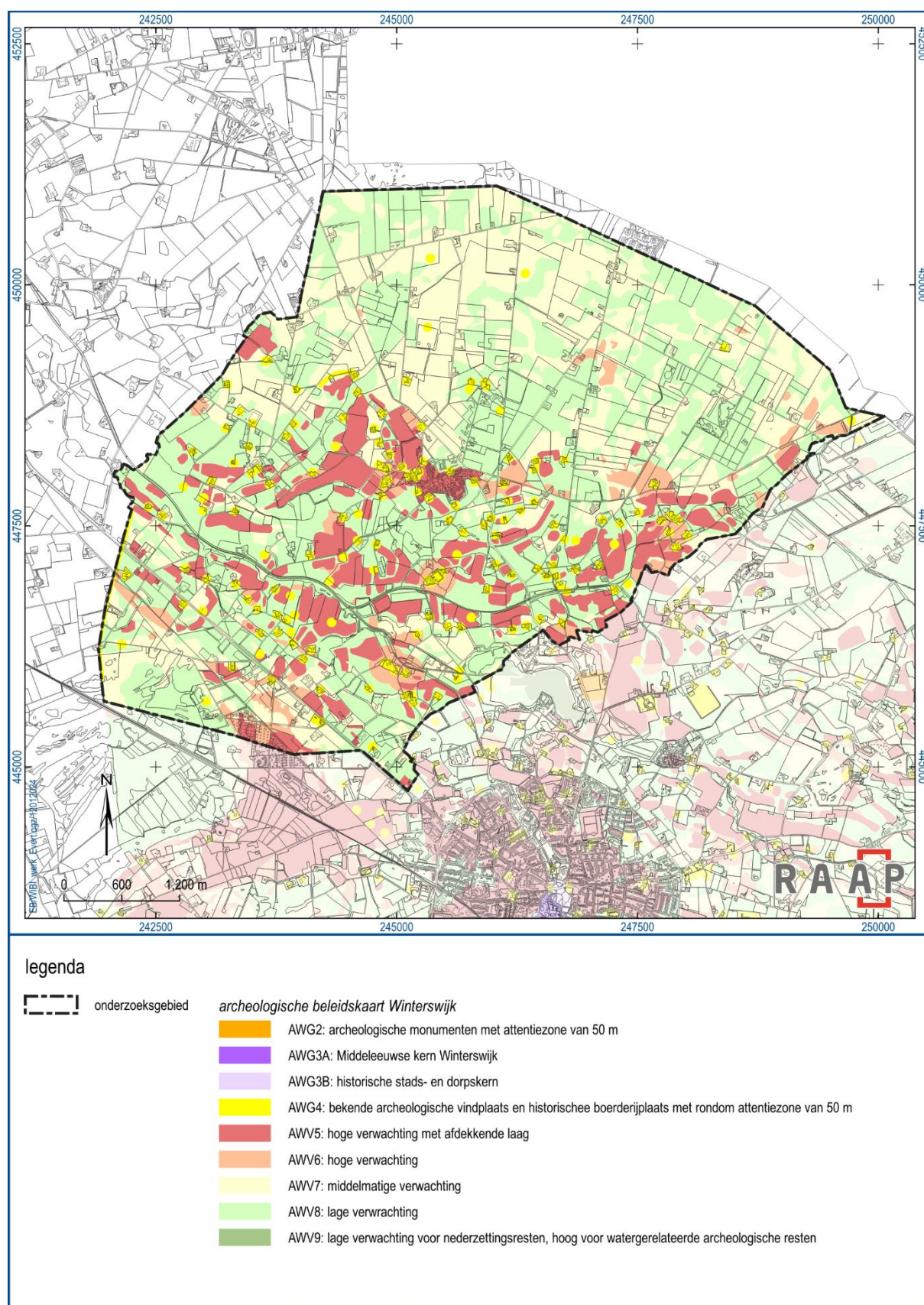
De huidige archeologische beleidskaart van de gemeente is van de hand van Boshoven (2020). Archeologische waarderingen worden pas uitgevoerd nadat waardestellend (veld)onderzoek heeft plaatsgevonden. Op de beleidskaart staan vooral terreinen aangegeven waarvan bekend is dat er sprake is van archeologische waarden (terreinen van archeologische waarde) en terreinen waarvan nog niet bekend is of er archeologische resten aanwezig zijn, maar op basis van de landschappelijke ligging, ondergrond en vondstlocaties sprake is van een bepaalde aantoonbare archeologische verwachting (lage, middelmatige of hoge verwachting).

Binnen het onderzoeksgebied zijn geen archeologische rijksmonumenten aanwezig. Wel is een groot aantal zones aanwezig met bekende archeologische vindplaatsen dan wel historische locaties met een archeologische relevantie (beide AWG4). Rond de historische locaties waarvan de ouderdom teruggaat tot in de middeleeuwen is tevens een bufferzone met hoge verwachting (AWV6) toegekend. Veel vindplaatsen en historische boerderijen bevinden zich in een brede zone langs de diverse beken. In dit

¹⁷³ <https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR644709>

gebied zijn veel beekbegeleidende dekzandruggen aanwezig en die zijn veelal afgedekt met een plaggendek. Archeologische resten zijn hierdoor goed beschermd tegen verstoring door (onder andere) agrarisch landgebruik.

Aan de beleidszones is een vrijstellingenbeleid gekoppeld waarbij in zones met een lagere dichtheid aan archeologische vindplaatsen een grotere oppervlaktevrijstelling is gekoppeld, terwijl voor de locaties met archeologische waarden een kleine (of bij rijksmonumenten: geen) oppervlaktevrijstelling geldt. Met dit vrijstellingenbeleid wordt voorkomen dat onderzoek wordt uitgevoerd in zones waar weinig archeologische resten te verwachten zijn. Ook wordt zo gestimuleerd om bodemverstorende (graaf)werkzaamheden zo veel mogelijk in de zones met een ruimere vrijstellingsgrens (dus vooral in de lage of gematigde verwachting) uit te voeren zodat archeologische resten in de waardegebieden beschermd en behouden blijven.



Figuur 104. Uitsnede van de gemeentelijke archeologische beleidskaart.

4.3 Cultuurlandschappen

Bij de herziening van de cultuurhistorische waardenkaart in 2018 is ook de landschapswaardering opnieuw onder de loep genomen.¹⁷⁴ Op basis van de gaafheid van de topografische structuur, de gaafheid van de opgaande structuren en aanwezige bijzonderheden zijn scores toegekend, waaruit een gewogen gemiddelde tot het hierna afgebeelde kaartbeeld heeft geleid. Gebieden met een zeer hoge of hoge waarde zijn onder meer de Gelderesch, kleinere essen in de omgeving, veel van de vochtige kampongtingingen, een enkele heideontginning in het oosten en het Meddose Veen. De jongere heideontginningen krijgen in veel gevallen een middenwaarde, terwijl de beekdalen zo sterk gewijzigd zijn dat van waarde zijn of een lage waarde hebben. Hierbij moet worden opgemerkt dat in de systematiek van deze waardenkaart de jonge ontginningen door hun geringe ouderdom per definitie vrij laag gewaardeerd worden.

¹⁷⁴ Keunen & Neefjes 2018



gemeente
Winterswijk



4.4 Historische bouwkunst en stedenbouw

Een deel van de bebouwing in de buurtschap Meddo heeft cultuurhistorische waarde. Dat wil zeggen dat er sprake is van objecten en ensembles die in meer of mindere mate voldoen aan de volgende criteria:

- Objecten en complexen met architectuur- en bouwhistorische waarden: d.w.z. met een relatief hoge ontwerp kwaliteit of representatief voor een bepaalde bouwstijl, stroming, bouwperiode, typologie of constructie;
- Objecten, complexen en ensembles met een bijzondere stedenbouwkundig-historische of landschappelijke waarde, d.w.z. als onderdelen van bijzondere complexmatige of ruimtelijke ontwikkelingen of vanwege specifieke andere situationele aspecten (bijvoorbeeld markante locaties, focus- en oriëntatiepunten, landmarks);
- Gaafheid, d.w.z. objecten en ensembles die in belangrijke mate ongewijzigd zijn gebleven sinds de bouwtijd of waarbij wijzigingen zeer zorgvuldig zijn aangebracht. De oorspronkelijke opzet en functie is nog herkenbaar;
- Objecten en complexen met een monumentenstatus (rijks- en gemeentelijke monumenten). Zie ook de paragraaf "beschermde bouwkunst".

4.4.1 Herijking gemeentelijke monumentenlijst

In 2018-2019 is een herijking van de gemeentelijke monumentenlijst van Winterswijk uitgevoerd. Het project had tot doel het gemeentelijke monumentenbestand kritisch te beoordelen op de aanwezige cultuurhistorische kwaliteiten. De uitkomst van het onderzoek diende een helder beeld te geven van de actuele aanwezige monumentwaarden en de vraag te beantwoorden of de huidige samenstelling van de lijst accuraat is of niet. In het onderzoek zijn aanbevelingen gedaan over het al dan niet handhaven op de lijst van op dat moment beschermde objecten.

Het tweede deel van de herijking bestond uit het doen van suggesties voor eventuele aanvulling van de gemeentelijke monumentenlijst.

Het uiteindelijke doel is dus de samenstelling van een relevante, evenwichtige en accurate gemeentelijke monumentenlijst, die een breed beeld geeft van het waardevolle gebouwde erfgoed in de gemeente Winterswijk.

In de buurtschap Meddo heeft de herijking slechts één beschermd object opgeleverd dat de minimale score van een hoge monumentwaarde net niet haalt, maar er is nog wel sprake van een positieve erfgoedwaarde. De monumentwaarde is wat minder evident aanwezig, maar het object heeft wel degelijk de kwaliteit van een karakteristiek object.

In het tweede deel van de herijking is voor de gehele gemeente Winterswijk een serie van 136 objecten geselecteerd uit een aantal cultuurhistorische gebieds- en objectanalyses, die in de voorgaande jaren binnen het gehele gemeentelijke grondgebied van Winterswijk zijn uitgevoerd. Voor Meddo was relevant de Inventarisatie van karakteristieke objecten in het landelijke gebied (2017). De selectie uit de bestaande inventarisaties is nog aangevuld met een lijst van aandachtspanden, aangereikt door de gemeente Winterswijk en enkele nieuwe inventarisaties. Tevens is nog eens kritisch gekeken naar de middelhoog scorende objecten in de eerdere inventarisaties: bevinden zich hieronder ook objecten, die als type ondervertegenwoordigd zijn op de bestaande gemeentelijke monumentenlijst? Alle

geselecteerde items zijn via de indicatieve quickscanwaardering beoordeeld en gewaardeerd. De indicatieve waardering aan de hand van een brede set monumentenselectiecriteria geeft inzicht in de hoogte en de variatie van de aanwezige erfgoedwaarden. Voor de buurtschap Meddo heeft dit de volgende resultaten opgeleverd, opgesplitst naar gebouwcategorie:

Hallehuisboerderijen				
	Adres			Advies
	Bruggersweg 2			
	Goossensweg 3			Nader onderzoek
	Hilteweg 2			Niet aanwijzen
Scholtenboerderijen, grote boerderijen met representatief voorhuis				
	Groenloseweg 106			Potentieel GM
	Morskers Driehuisweg 11			Potentieel GM
Interbellumboerderijen				
	Goorweg 22			Nader onderzoek
Boerenerfbebouwing				
	Balkenschotweg 3			Nader onderzoek
	Geldereschweg 86			Potentieel GM
Gave erven				
	Goossensweg 3			Nader onderzoek
	Groenloseweg 106			Potentieel GM
	Morskers Driehuisweg 11			Potentieel GM
Industrieel erfgoed				
	Geldereschweg 3			Niet aanwijzen
	Geldereschweg 100-102			Potentieel GM
Religie				
	Geldereschweg 25, bij			Potentieel GM
Winkels, horeca, zakenpanden, bijzondere functies				
	Diversen, grenspalen			Potentieel GM

4.4.2 Overige cultuurhistorisch waardevolle objecten

In 2016-2017 is een brede inventarisatie uitgevoerd van "cultuurhistorische objecten" in het buitengebied van de gemeente Winterswijk. De focus lag op objecten met veelal een hoge cultuurhistorische, architectuurhistorische én ruimtelijke / landschappelijke waarde. Daarbij gaat het niet alleen om het vele agrarische erfgoed, maar ook om relictten van de industriële ontwikkeling, de wooncultuur, de historische infrastructuur, onderwijs, etc. De objecten zijn geselecteerd aan de hand van een serie veldwerk-selectiecriteria:

- Herkenbaarheid oorspronkelijke functie
- Gaafheid van hoofd- en kapvorm
- Redelijke mate van gaafheid van gevels

- Ensemblewaarde erf
- Beeldwaarde voor het landschap
- Beeldbepalende waarde locatie, bijvoorbeeld in zichtlijn, markante hoek in weg
- Bijzondere historische functies: denk aan wevershuisjes, klompenmakershuisjes, aardappelbewaarplaatsen, hooibergen, werkplaatsen (smid), maalderijen en andere gebouwen in de categorie industrie en ambacht;
- Bijzondere bouwhistorische verwachtingswaarde
- Inventarisatieperiode loopt tot circa 1970.

De waardevolle objecten zijn beoogd te worden beschermd als “karakteristieke bebouwing”. Deze bebouwing in het landelijke gebied is sterk bepalend voor de waarde van het Winterswijkse landschap. De bebouwing wordt in het bestemmingsplan / omgevingsplan beoogd te worden beschermd door sloop aan een aanlegvergunning te verbinden. De adressen met karakteristieke bebouwing in de buurtschap Meddo zijn op de waardenkaart aangegeven.

4.4.3 Waardevolle bouwkunst / stedenbouwkundige ensembles

RK ensemble Heilige Johannes de Doperkerk

De Johannes de Doperkerk vormt met de pastorie, een kerkhof met kruiskapel, een lijkenhuis, een beeld van Christus-rex en een processiepark met Mariakapel een opmerkelijk compleet kerkelijk ensemble met een grote historische gelaagdheid die een hoge cultuurhistorische waarde vertegenwoordigt.

Bebouwingscluster Grevinkweg-Geldereschweg

Karakteristieke groep boerderijen met bijgebouwen en huizen aan een brinkachtige ruimte. Ze vormen met de oude eiken langs de wegen en op de erven een bijzonder ensemble.

5 Kansen en bedreigingen

5.1 Aardkunde

De aardkundige structuur vormt de basis voor het cultuurhistorisch landschap daarop. Het mag duidelijk zijn dat Winterswijk in nationaal opzicht over een bijzondere ondergrond beschikt. Om die reden zijn de terreinen met een aardkundige waarde enkele jaren terug geïnventariseerd. De onderstaande adviezen bouwen daarop voort.¹⁷⁵

Waarden		Bedreigingen	Kansen
Grote aardkundige structuur			Het gebruiken van de grote aardkundige structuur van Meddo, met de golvende plateau's, het reliëfrijke gebied met dekzandafzettingen en de beekdalen daarin, als onderlegger voor het totale historische cultuurlandschap en ontwikkelingen daarin.
Terreinen van Aardkundige Waarde GM4/GM20, GM3, Gr39 en V29		Vervagen van de waarden tijdens ontwikkelingen door gebrek aan kennis en interesse.	Versterken van de beleefbaarheid van de aardkundige waarden.

Tabel 5. Aardkunde.

5.2 Archeologie

Archeologische resten zijn óf bekend, of worden al dan niet verwacht. De locaties daarvan zijn op de waarden- en verwachtingskaart vastgelegd. Hiervoor gelden de volgende adviezen:

¹⁷⁵ Willemse 2017

Waarden		Bedreigingen	Kansen
Terreinen van Archeologische Waarde (TAW)	Terreinen met vastgestelde en beschreven archeologische waarden.	Verloren gaan van in-situ archeologische waarden door ontwikkelingen ter plaatse van deze waarden. Verloren gaan van waarden door onvoldoende kennis van deze lokaties.	Planologische bescherming van de TAW-terreinen in het omgevingsplan. Een vervolgonderzoek is geadviseerd voor 18 TAW-locaties verspreid over de gemeente Winterswijk. Voor zestien TAW locaties is geen vervolgonderzoek geadviseerd. Het betreft onder meer alle vier TAWs in Meddo: TAW 5, TAW 6, TAW 7, TAW 19.
Archeologische verwachtingen	Terreinen waarvoor een verwachting voor archeologische resten geldt.	Verloren gaan van archeologische waarden door het ontberen van onderzoek voorafgaande aan versterking.	Planologisch opnemen van een onderzoeksverplichting voor archeologie, met vrijstellingsgrenzen, in het omgevingsplan.

Tabel 6. Archeologie.

5.3 Cultuurlandschappen

5.3.1 Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken is al meerdere keren benoemd dat vanaf de late 19e, vroege 20e eeuw de oude landschapsstructuur 'verwaterd' is. Door de beschikbaarheid van alternatieve omheiningsmethoden, ruilverkavelingen, verbeterde ontwatering etc. zijn veel landschappen meer en meer op elkaar gaan lijken. De impact in Winterswijk is geringer dan in andere zandlandschappen in Oost-Nederland, maar zeker in Meddo is deze nivellering heel duidelijk te zien.

Versterking van de historische landschapsstructuur is wat ons betreft dan ook het leidende advies. Door dit herstel te koppelen aan opgaven op het gebied van water en klimaat zijn er veel mogelijkheden om ontwikkelingen hand in hand te laten gaan. 'Bodem en water sturend' is immers een hedendaags verwoording voor iets wat aan de basis stond van het historisch cultuurlandschap. Deelaspecten van dit advies zijn het herstel van (delen van) de historische ontwateringsstructuur, de historische infrastructuur (w.o. de historische voetpaden), de koppeling van de verkaveling aan het aanwezige reliëf en het herstel van landschapselementen, bij voorkeur gekoppeld aan dat herstel van de verkaveling. Dit algemene vertrekpunt werken we hierna voor enkele landschapstypen verder uit.

Er is zeker ruimte voor versterking van het historisch cultuurlandschap, maar ook in het huidige landschap zijn beschermenswaardige onderdelen. Op gebiedsniveau biedt de waarderingskaart (zie hoofdstuk 4) daar al input voor. In zijn algemeenheid is, zoals hiervoor betoogd is, alles wat bijdraagt aan de contrasten tussen individuele landschappen, beschermenswaardig.

5.3.2 Beekdalen

De cultuurlandschappelijke waarderingskaart laat al zien dat de beekdalen van Meddo relatief laag scoren en weinig cultuurhistorische waarden meer kennen. Deze zones in het landschap zijn in de afgelopen eeuw veranderd van kleinschalige natte landschappen naar open agrarische productielandschappen met snelle afwatering.

Waarden		Bedreigingen	Kansen
Historische hydrologie	Door ingrepen in watersysteem wordt water sneller weg geleid.	Verdere verdroging en nivellering van landschap.	Herstel hydrologie en landschappelijke contrasten door verondieping, hermeandering en versmalling van beeklopen. Kijk daarbij naar historisch tracé en profiel.
Groene dooradering	Vanouds waren de beekdalen dicht beplant met singels en wilgenstruweel, het merendeel daarvan is verdwenen.	Verdere verdroging en nivellering van landschap. Herstel van groen met niet-inheems plantmateriaal.	Met genetisch inheems plantmateriaal een nieuwe dichte structuur aan landschapselementen (singels, wellicht deels ook wilgenstruweel) met een hoge biodiversiteit creëren. Zeker op het moment dat er, als gevolg van klimaatverandering en veranderende neerslagpatronen, voor gekozen wordt om de laagst gelegen landschappen te vernatten, ontstaat hier meer ruimte voor extensiever gebruik en het versterken van de (historische) landschapskwaliteiten.

Tabel 7. Beekdalen.

5.3.3 Essen

De essen in Meddo behoren, in tegenstelling tot de beekdalen, tot de meest gave en waardevolle delen van het cultuurlandschap. Hun openheid en reliëf zijn nog heel duidelijk aanwezig.

Waarden		Bedreigingen	Kansen
Openheid en reliëf		Hoogopgaande beplanting, aantasting reliëf(randen).	Planologische bescherming van openheid en reliëf in omgevingsplan.
Beplanting aan de randen	Groene zoom om de essen is vrijwel volledig verdwenen.	Nivellering landschap, waar afzonderlijke landschappelijke eenheden aan hun specifieke kenmerken beperkt herkenbaar zijn.	De essen gaan zonder duidelijke begrenzing over in de vlakkere landschappen eromheen. Herstel van deze 'beslotenheid om de openheid' met nieuwe eikensingels is hier goed mogelijk. Daarbij kan inspiratie worden geput uit de Drentse ruilverkavelingen, waar de landschapsarchitecten van Staatsbosbeheer na de Tweede Wereldoorlog de essen van nieuwe, stevige omzomingen hebben voorzien. ¹⁷⁶
Grondgebruik	Historisch gebruik als akkerland.	Nivellering landschap, waar afzonderlijke landschappelijke eenheden aan hun specifieke kenmerken beperkt herkenbaar zijn.	We adviseren ook om, waar dat in de bedrijfsvoering mogelijk is, de essen zoveel mogelijk voor akkerbouw en/of het verbouwen van gewassen voor veevoeder te gebruiken. Daardoor worden de contrasten met omliggend grasland duidelijker.

Tabel 8. Essen.

¹⁷⁶ Van Blerck 2022

5.3.4 Vochtige kampongtingningen

Een groot deel van Meddo wordt ingenomen door vochtige kampongtingningen: de gebieden rondom de oudere boerderijen. De historische landschapsstructuur hiervan is in Meddo relatief meer aangetast dan in andere buurtschappen in Winterswijk. Deze erven lagen in de vroege 20e eeuw nog ingebed in een groene structuur met bosjes, houtsingels en kleine weilandjes en kampjes, en werden ontsloten werden door bochtige paden. Veel erven liggen nu echter als - al dan niet groene - eilanden in relatief grote, open agrarische percelen en kennen een nieuwe, rechte verbinding met de openbare weg.

Waarden		Bedreigingen	Kansen
Groene dooradering	Historische groene dooradering is in dit landschap vooral in Meddo voor een belangrijk deel verdwenen.	Onmogelijkheid tot herstel door aangepaste verkaveling, waardoor bestaande percelen zouden worden doorsneden. Daarbij komt dat, anders dan in de beekdalen, dit niet de gebieden zullen zijn die in het kader van klimaatmaatregelen onaantrekkelijk voor het agrarisch bedrijf zullen worden. Ingrijpende landschappelijke transities zullen hier dan ook moeilijker te realiseren zijn.	Planologische bescherming van de restanten van de historische groenstructuur, met bosjes, houtsingels en bomenrijen/lanen, als overblijfsel van de ooit nog veel dichtere en afwisselender groene dooradering van Meddo, in het omgevingsplan. Weer omzomen van de oude (hoger gelegen) kampjes nabij de boerderij. Herstel van de historische structuur van de vochtige kampongtingningen is waarschijnlijk alleen mogelijk wanneer het betreffende bedrijf voor een andere richting in de bedrijfsvoering zou kiezen.

Tabel 9. Vochtige kampongtingningen.

5.3.5 Jonge ontginningen

Door hun robuuste landschapsstructuur die ook nu nog voor het agrarisch bedrijf aantrekkelijk is, hebben de jonge ontginningen relatief weinig geleden van de modernisering van het agrarisch bedrijf. Vooral de achteruitgang van de ecologische kwaliteit van de percelen speelt hier, ook in het landschapsbeeld, waarschijnlijk een rol.

Waarden		Bedreigingen	Kansen
Grote landschapsstructuur	Robuust patroon van wegen en laanbeplanting met grote, open landbouwgebieden en enkele bossen.	Ecologische achteruitgang door monoculturen. Negatieve (ecologische) invloed op aangrenzende veengebieden in Duitsland, mitigerende maatregelen die cultuurhistorische waarden aan de Nederlandse zijde beïnvloeden. Uitval (delen van) bomenrijen en houtsingels, door actieve handelingen of verwaarlozing. 'Overload' met grootschalige opgaving voor landbouw en energieproductie.	Aandacht voor behoud en herstel robuustheid grootschalige structuur met kleinschalige details. Aandacht voor biodiversiteit in agrarisch systeem. Zorgen voor een goed evenwicht van natuur en cultuurhistorisch landschap, zoeken naar gezamenlijke oplossingen. Aandacht voor onderhoud en handhaving. Aandacht voor kwaliteit en maat/schaal.
Heidebebossingen			Planologische bescherming van de jonge heidebebossingen met hun kenmerkende rabattenstructuur op de natte ondergrond van het Winterswijks plateau, in het omgevingsplan. Behoud, beheer en herstel van het rabattensysteem in de bossen, in nauwe afstemming met de hydrologische randvoorwaarden.

Tabel 10. Jonge ontginningen.

5.3.6 Erven

Veel van de landschappelijke kwaliteit van Meddo steekt ook in de aanwezige historische erven. Op allerlei manieren is hier de historische gelaagdheid van het landschap nog herkenbaar.

Waarden		Bedreigingen	Kansen
Diversiteit en gelaagdheid	Op allerlei manieren is hier de historische gelaagdheid van het landschap nog herkenbaar. De wisselende ruimtelijke oriëntatie, bouwstijl en inrichting van de erven draagt daaraan bij.	Bebouwing historische grachttracés, waardoor reconstructie onmogelijk wordt. Erosie van de voorraad aan historische bouwmassa. Verschraling van de erfbeplanting.	Planologische bescherming van de situering, oriëntatie, inrichting en gelaagdheid van de historische erven, vanuit de gedachte dat zij een logische plek innemen in het reliëfrijke Meddose landschap met zijn historische landschapsgeliding, in het omgevingsplan. Meddo verkeert in de gelukkige omstandigheid dat het vier erven heeft waar in het verleden grachten omheen gelegen hebben. Alleen bij De Buurse is daarvan echt nog iets herkenbaar. Herstel van deze grachten zou de cultuurhistorische waarde van deze erven een flinke boost kunnen geven. Bij herstel van grachten moet wel voorzichtig worden omgegaan met het archeologisch niveau op de vroegere grachtbodem. Het niet tot de volledige diepte ontgraven kan al een oplossing hiervoor zijn. Gekoppeld daaraan is het aanbevelenswaardig meer onderzoek naar de kasteelterreinen te doen en tot visualisatie over te gaan om een hogere belevingswaarde te bereiken. Planologische bescherming van karakteristieke bouwkunst. Stimuleringsregelingen voor erfaanplant; Opnemen bepalingen in omgevingsplan voor percentage verharding; Erfinrichtingsplan verplicht stellen bij ruimtelijke transformaties.

Boerderijnamen	Juist Oost-Nederland in het algemeen en Winterswijk in het bijzonder heeft als bijzonderheid ten opzichte van andere regio's in Nederland dat vrijwel elk huis in het buitengebied een historische naam heeft.	In de huidige samenleving is behoud van historische boerderijnamen in het collectief geheugen alleen geen vanzelfsprekend, het erodeert.	Voor de lokale identiteit kan het daarom de moeite waard zijn om boerderijnamen aan de gevels van boerderijen te visualiseren. Een deel van de namen is al in de gevel zelf opgenomen, een ander deel is niet zichtbaar.
Brinkgehucht Meddo vs. dorp Meddo	De ontstaansgeschiedenis van het dorp Meddo is nog prachtig afleesbaar, doordat het huidige dorp niet is vastgegroeid aan de historische bebouwingsconcentratie rondom de brink bij De Eendracht. Het agrarisch perceel daarachter, onderdeel van de boerderij Harbers, draagt hier sterk aan bij.	Bebouwen van het perceel achter De Eendracht.	Het openhouden van dit perceel heeft daarom vanuit cultuurhistorisch perspectief een hoge prioriteit (zie § Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.).
Kleiwinnings- en steenproductiegeschiedenis		Verdwijnen van het bijzondere reliëf en de gebouwde objecten in het terrein.	Planologische bescherming van de relictten van de kleiwinnings- en steenproductiegeschiedenis, met name rond De Giffel en op diverse verspreide locaties, vanuit het vertrekpunt dat de kleiwinninggeschiedenis voor bouwmaterialen van Winterswijk - voor zover we nu weten - in Meddo begonnen is, in het omgevingsplan. Actief herstel en visualisatie van de kleiwinnings- en productiegeschiedenis.

Tabel 11. Erven en hun omgeving.

5.3.7 Historische infrastructuur

Waarden		Bedreigingen	Kansen
Wegen en paden	Historisch gegroeid patroon van wegen en (zand)paden als ontsluiting van het historisch cultuurlandschap.	Schaalvergroting en intensivering: verdwijnen wegen en paden, opschaling t.b.v. intensiever verkeerskundig gebruik.	Planologische bescherming van de rode en blauwe dooradering van Meddo, in de vorm van de historisch gegroeide wegenstructuur en de weliswaar sterk gerationaliseerde, maar nog altijd op een historisch patroon teruggrijpende ontwatering, in het omgevingsplan. Daarbij geldt een bijzondere betekenis voor de nog aanwezige onverharde wegen, als representant van het vroegere beeld van onverharde wegen in het agrarisch cultuurlandschap. Actief herstellen van historische wegen en paden.
Laanbeplanting		Geleidelijk uitvallen van bomen, vallen van gaten in lanen.	Actieve herplant door nieuwe bomen of door rooijing laan en nieuwe aanplant in één slag.

Tabel 12. Historische infrastructuur.

5.4 Ecologie

De gemeente Winterswijk kent een rijke natuurhistorie, waar een variatie aan landschappen en historisch landgebruik elkaar afwisselen en waar traditionele elementen vrij goed bewaard gebleven zijn. Toch zijn er in recente decennia wijzigingen aangebracht, met name de ruilverkaveling gericht op het opschalen van productie. Hier zijn dan ook bedreigingen voor de biodiversiteit te vinden, maar ook ontwikkelkansen voor het verbeteren van de ecologische kwaliteit in de toekomst.

Waarden		Bedreigingen	Kansen
Verspreide bospercelen	Verblijfplaatsen voor zoogdieren, nestplaats voor vogels, waardplanten voor vlinders en overwinterplekken	Isolatie, versnippering	Verbindingen tussen bospercelen door houtwallen, singels en oevers van beeklopen met inheemse bomen en struiken. Kleinschalig onderhoud van hakhout en opslag om mantelzoomvegetatie te maken en open plekken en takkenhopen te creëren voor ongewervelden.
Eikenlanen en schrale bermen	Verbindingen en vegetatie voor ongewervelden en zoogdieren.	Vergrassing van bermen en onderbreking van lanen	Verbreiding van wegbermen en behoud van zandwegen met lokale bodem verhoogt de biodiversiteit. Plantenzaden worden in de bodem bewaard, de zogeheten 'zaadbank'. Daar waar de natuur ruimte krijgt zullen oude heidesoorten weer een plaats krijgen. Beperking van onkruidbestrijding en kunstmest geven deze soorten meer kans. Aanbrengen nestkasten voor mezen, spreeuwen en bosuilen in jonge eikenlanen om nestgelegenheid te creëren in jonge bomen die nog geen holtes bevatten. Struiken zoals lijsterbes en brem bieden nectar en vruchten voor soorten. Door jonge bomen aan te planten en ook andere loofboomsoorten toe te passen zoals iep en linde. Deze variatie aan soorten en ouderdom van bomen komt de biodiversiteit ten goede.
Rustgebied voor vogels	De weidse velden zoals het Meddose veld vervullen een belangrijke functie als pleisterplaats voor overwinterende en trekkende ganzen en weidevogels.	Verstoring	Het aanwijzen van rustgebieden en deze afschermen van bewoning door houtwallen. Ook het beperken van staatverlichting kan helpen lichtverstoring te verminderen.

Tabel 13. Jonge heideontginningen.

Waarden		Bedreigingen	Kansen
Kleinschalig, agrarisch landschap	De kampongginningen worden gekenmerkt door kleinschalig landschap met groene erven en kleinschalig agrarisch gebruik	Opgeruimd of overbeheerd terrein	Aanplant van boomgaardjes en kruidenrijk grasland met inheemse bloeiende kruiden en struiken Nestkasten voor soorten en rommelhoekjes en ruige overhoekjes zorgt voor meer nestgelegenheid voor kenmerkende soorten zoals gekraagde roodstaart en bonte vliegenvanger.
Mest en houtopslag	De erven zijn divers aan structuur en soorten, afhankelijk van het gebruik door de bewoners.	Verandering landgebruik Huisdieren	Hobbyvee zoals kippen, geiten en pony's zorgt voor de aanwezigheid van voer, drinkwater en insecten voor vogels. Mest en plantenzaden voeden het lokale ecosysteem, waar wilde dieren zoals de boerenwaluw en steenuil van profiteren. Het binnenhouden van huiskatten of hen voorzien van een belletje vermindert slachtoffers onder vogels en kleine zoogdieren. Daarnaast kan met het aanplanten van inheemse erfbeplanting het aanbod nectar en noten- en vruchtdragende planten worden vergoot.

Tabel 14. Kampongginningen.

Waarden		Bedreigingen	Kansen
Invloed van water	De beekbegeleidende broeken worden gekenmerkt door weides en singels onder invloed van water.	Verdroging en overbemesting	Het vrijer laten lopen van beken creëert meer verstoring en zorgt ook voor een (seizoensgebonden) variatie aan waterpeil. Het laten overlopen van vloeiveiden creëert vochtige omstandigheden voor vegetatie. De afzet van zand en leem zorgt voor open vegetatie en nestgelegenheden voor vogels en insecten. Open plekken met zand en lage kruiden zorgt voor een bijzonder microklimaat.
Kleinschalig, agrarisch landschap	De erven en groenstroken in het broekenlandschap bieden diversiteit aan landschap	Opgeruimd of overbeheerd	Het aanbrengen van nestkasten, ok in het bijzonder voor hollenbroeders zoals ijsvogel, bosuil en grote gele kwikstaart vult het natuurlijke aanbod van nestplaatsen aan voor kenmerkende beekbegeleidende soorten. Het laten groeien van ruigtes en overhoekjes creëert variatie in het landschap en vervult een rol als verstopt- en verblijfplaatsen voor amfibieën en zoogdieren en voorziet vogels en insecten van voedsel en overwinteringsplekken.
Schone beek voor amfibieën en vissen	De Groenlose Slinge biedt veel leefgebied voor amfibieën en vissen die schoon, stromend water nodig hebben	Exoten	Exotische vissen zoals zonnebaars en soorten zoals koikarper, geelbuikschilpad en zonnebaars kunnen worden afgevangen, om meer ruimte te geven aan inheemse soorten. Het informeren van omwonenden is erg belangrijk om de bron van de exotische dieren aan te pakken. Huisdieren waar geen plaats meer voor is horen niet in de natuur.

Tabel 15. Beekbegeleidende broeken.

Waarden		Bedreigingen	Kansen
Voedselarme en vochtige omstandigheden	De niet-ontgonnen venen worden gekenmerkt door bijzondere en inmiddels zeldzame bodemeigenschappen. De voedselarme, vochtige omstandigheden creëren omstandigheden voor zeldzame soorten.	Vermesting en verdroging	Beheer van omliggende landerijen ten noordoosten van het Meddose veen kan er voor zorgen dat er minder stikstof in het natuurgebied komt en zo de voedingstoestand van het gebied verbeterd. Ook kan worden gestopt met het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Tevens kan door het verbeteren van waterkwaliteit en het verhogen van de waterstand verdroging en vermisting van het systeem worden tegengegaan. Onder meer voedselarme en vochtige omstandigheden krijgen zeldzame, specialistische soorten een kans.
Openheid en microklimaat	De openheid van de venen en de randen van de bossen en de spoorlijn zorgt voor variatie in microklimaat, wat de biodiversiteit stimuleert.	Vergrassing en verruiging	Veengebied met kenmerkende vegetatie, vlinders en zangvogels vereist voldoende openheid. Dit kan worden bereikt door beheer van opkomende bomen en struiken in het veengebied. Ook begrazing met schapen en koeien kan vegetatie kort houden. Het terug snoeien van bosranden langs de spoorlijn en Kooiveld houdt deze terreinen open voor ongewervelden en hun waardplanten.
Rust en veiligheid voor dieren	De veengebieden zijn beperkt toegankelijk voor mensen en vormen zo veilige plekken voor kwetsbare dieren en planten	Betreding en verstoring	Betreding kan worden voorkomen door handhaving en het duidelijk aangeven van wandelpaden. Delen van het van het Meddose veen kunnen worden afgezet daar waar broedende dieren of kwetsbare planten staan.

Tabel 16. Niet-ontgonnen venen.

5.5 Historische bouwkunst en stedenbouw

Waarden		Aanbevelingen	Toelichting
Historisch ensemble Grevinkweg	Karakteristieke groep boerderijen met bijgebouwen en huizen aan een brinkachtige ruimte. Ze vormen met de oude eiken langs de wegen en op de erven een bijzonder ensemble.	Laat de "vroegste" kern (omgeving Grevinkweg) een los element blijven in de dorpsstructuur, dus nog gescheiden door de akker aan de Geldereschweg.	
RK ensemble Heilige Johannes de Doperkerk	De Johannes de Doperkerk vormt met pastorie, kerkhof met kruiskapel, lijkenhuis, Christus-rexbeeld en processiepark met Mariakapel een opmerkelijk compleet kerkelijk ensemble met een grote historische gelaagdheid en een hoge cultuurhistorische waarde	Behoud de nadrukkelijk aanwezige ruime groene context van het RK-ensemble in de kern.	
Historische bebouwingslinten	Geldereschweg, Goorweg en Meddoseweg vormen samen de hoofdwegenstructuur van Meddo en zijn de dragers van de karakteristieke lintbebouwing, die vanaf de late 19e eeuw tot stand kwam. In deze linten bevinden zich ook de horecagelegenheden, de (vroegere) winkels, de bedrijven (zoals de smederijen en de maalderij), de R.K.-school en de Boerenleenbank.	Behoud van het karakter van de historische bebouwingslinten, in het bijzonder het zichtbaar houden van de (functionele) variatie en de geleidelijke veranderingen in het bebouwingsbeeld. Behoud nog zichtbare herinnering aan de vroegere diversiteit aan functies in Meddo: de panden van de kleine neringdoenden, de winkeliers, smederijen met winkeltjes, de maalderij, de horeca, de bank en de schoollocaties. Dat impliceert dat bij verbouwing of transformatie van deze panden die functionele kenmerken intact dienen te blijven.	

Bebouwing op boerenerven	Uitgangspunt is, dat veel oude boerenerven met hun bebouwing waardevol zijn voor het unieke landschap van Winterswijk. Ze kunnen blijvend het verhaal vertellen over hoe hier vroeger werd geleefd en gewerkt.	Inventarisatie, bescherming en instandhouding (en zo nodig herbestemming) van waardevolle kleinschalige bouwwerken op de boerenerven van Meddo. Ze kunnen blijvend het verhaal vertellen over hoe hier vroeger werd geleefd en gewerkt. De kleinschalige gebouwen en objecten op die erven, zoals kippenhokken, bak- en kookhuisjes, hooibergen, schoppen en waterputten zijn kwetsbaar omdat ze meestal hun oorspronkelijke functie zijn verloren, in verval zijn en vaak moeilijk zijn her te bestemmen.	
--------------------------	--	--	--

Gemeentelijke monumenten	Een aantal redengevende omschrijvingen van gemeentelijke monumenten in Meddo is niet meer actueel, niet accuraat of niet compleet.	Herzien, actualiseren van redengevende omschrijvingen (rgo's) van gemeentelijke monumenten. Het gaat om de volgende adressen: Geldereschweg 25, Wandersweg 5 en Wesselijkweg 1.	Geldereschweg 25 (rgo nr.28) De rgo omvat blijkbaar ook het kerkhof (genoemd in de waardering, maar verder niet beschreven). Wel worden expliciet het baarhuis en de calvarieberg genoemd. Het kerkinterieur is niet beschreven, maar er wordt wel melding van gemaakt in de waardering. Tot het ensemble behoren ook enkele gemetselde poorten en een beeld van Christus als koning. Deze elementen ontbreken in de rgo. Advies is de rgo aan te vullen en te verduidelijken: wat valt wel en niet onder bescherming? Wandersweg 5 (rgo nr.125) De rgo is incompleet. Het digitale bestand bevat alleen een situatiekaart. Wesselinkweg 1 (rgo nr.126) Op het in de middeleeuwen al genoemde erf een gave houten schoppe en een waterput, die in de rgo kort worden aangestipt maar niet beschreven of uitgebreid gewaardeerd. Op het erf staan waarschijnlijk meer interessante gebouwen. Geadviseerd wordt de rgo te actualiseren: de bijgebouwen beter in kaart brengen en toevoegen aan beschrijving en waardering.
---------------------------------	---	--	---

Literatuur

- Beskers, R., 1989. Meddo. Meddo's Verleden.
- Beskers, R., 1995. Meddo, deel II. Meddo's Verleden.
- Beskers, R. & L. Overkamp, 2009. Meddo, deel III. Meddo's Verleden.
- Beukelaer, J.F.Th. de e.a., 1988. Bredevoort, een heerlijkheid. Stichting 800 jaar Veste Bredevoort.
- Bieleman, J., 2008. Boeren in Nederland. Geschiedenis van de landbouw 1500-2000. Boom.
- Blerck, H. van, 2022. Landschapsplan Nederland. Over ons grootste kunstwerk dat bestaat uit de miljoenen bomen en struiken die tussen 1946 en 1976 geplant zijn en nu het beeld van het cultuurlandschap bepalen. Rhenen.
- Boshoven, E.H., 2020. Archeologie in de gemeente Winterswijk; een actualisatie van de archeologische waarden-, verwachtingen- en beleidskaart. RAAP-notitie 3146. RAAP, Weesp.
- Boshoven, E.H. & L.J. Keunen, 2022. Terreinen van Archeologische Waarde in de gemeente Winterswijk: een basisbeschrijving, begrenzing en waardering. Verantwoordingsdocument. RAAP-rapport 5479. RAAP, Weesp.
- Broekhuizen, S., Spoelstra, K., Thissen, J., Canters, K. & J. Buys, 2016. Atlas van de Nederlandse zoogdieren - Natuur van Nederland 12. Naturalis Biodiversity Center & EIS Kenniscentrum Insecten en andere ongewervelden, Leiden.
- Goorhuis-Wijmans, A., H. Krosenbrink, W. Scholtz & E. Verheij, 1980. Mozaïek van Winterswic. Grepen uit het verleden van Winterswijk. Vereniging Het Museum, Winterswijk.
- Hoekstra, E.G. e.a., 1981. Winterswijk in oude ansichten, deel 3. Europese Bibliotheek, Zaltbommel.
- Hoven, E., 2015. Definitieve Opgraving Beerninkweg 7 te Winterswijk-Meddo, gemeente Winterswijk. Synthegra Rapport S140087. Synthegra, Leusden.
- Jans, E. e.a., 1983. Oude boerderijen in Achterhoek en Liemers. Uitgeversmaatschappij Van der Loeff, Enschede.
- Keunen, L.J., 2009. 't Hilgelo en omgeving, gemeente Winterswijk; een cultuurhistorisch bureau- en verkennend veldonderzoek. RAAP-rapport 2001. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.
- Keunen, L.J., 2020a. De middeleeuwse wortels van Winterswijk. Erfgoedreeks Winterswijk 1. Gemeente Winterswijk/Vereniging Monumentenbelangen/RAAP, Winterswijk/Weesp.
- Keunen, L.J., 2020b. Mauritius aan de Whemerbeek; een poging tot reconstructie van de kiemcel van de dorpskern van Winterswijk. RAAP-rapport 4113. RAAP, Weesp.
- Keunen, L.J., 2020c. Cultuurhistorische verkenning Molenveld Winterswijk. RAAP-adviesdocument 1143. RAAP, Weesp.
- Keunen, L.J., 2022. '... wat de zandsporen in vroeger tijden waren, dat kunnen wij ons nog eenigszins voorstellen ...'; een detailkartering van de historische wegen- en padenstructuur in de gemeente Winterswijk. RAAP-rapport 6034. RAAP, Weesp.

- Keunen, L.J. (red.), 2023. Gebakken Winterswijk. Erfgoedreeks Winterswijk 3. Gemeente Winterswijk/Vereniging Monumentenbelangen/RAAP, Winterswijk/Weesp.
- Keunen, L.J., 2024. Winterswijkse kastelen. Erfgoedreeks Winterswijk 4. Gemeente Winterswijk/Vereniging Monumentenbelangen/RAAP, Winterswijk/Weesp.
- Keunen, L.J. & J. Neefjes, 2018. Erfgoed in de gemeente Winterswijk; actualisatie van de cultuurhistorische waardenkaart. RAAP-notitie 6327. RAAP, Weesp.
- Koopman, H., 2018. Vergeltungswaffen in Nederland. Inzet van de V.1, V.2 & V.4 vanaf Nederlands grondgebied 1944-1945. Flying Pencil.
- Kuys, J., 1994. Drostambt en schoutambt. De Gelderse ambtsorganisatie in het kwartier van Zutphen (ca. 1200-1543). Vereniging Gelre, Arnhem.
- Krosenbrink, G.J.H., 1968. Winterswijk is minen name. Uit de historie van Winterswijk. De Walburg Pers, Zutphen.
- Krosenbrink, H. & S. Roes, 2022. De rentmeestersrekeningen van Bredevoort over de jaren 1499 – 1512. Fagus, Aalten.
- Kwak, R. en A. Stortelder, 2022. Basiskwaliteit Winterswijk Een beoordeling van de Basiskwaliteit landschap en biodiversiteit in de gemeente Winterswijk.
- Ligtenbarg, A., 2016. Scholtengoederen rondom Aalten, Dinxperlo en Winterswijk. Winterswijk.
- Limpens, H. & J. Regelink, 2017. Vleermuizen en planologie. Zoogdiervereniging, Nijmegen.
- Luiting, G. & L. Overkamp, 2015. Meddo, deel IV. Meddo's Verleden.
- Monumenten Advies Bureau, 2016. Kippenhokkenproject WCL-gebied Winterswijk. Inventarisatie kleine cultuurhistorisch waardevolle objecten. Ratum, Gemeente Winterswijk. Onderzoek in opdracht van de gemeente Winterswijk.
- Monumenten Advies Bureau, 2017. Inventarisatie karakteristieke gebouwen en objecten in het landelijk gebied, Gemeente Winterswijk. Onderzoek in opdracht van de gemeente Winterswijk. Nijmegen-Winterswijk.
- Monumenten Advies Bureau, 2019. Op weg naar een actuele gemeentelijke monumentenlijst. Herijking gemeentelijke monumentenlijst Winterswijk. Deel 1: herijking bestaande gemeentelijke lijst. Onderzoek in opdracht van de gemeente Winterswijk. Nijmegen-Winterswijk.
- Monumenten Advies Bureau, 2019. Op weg naar een actuele gemeentelijke monumentenlijst. Herijking gemeentelijke monumentenlijst Winterswijk. Deel 2: quickscan van potentiële gemeentelijke monumenten. Onderzoek in opdracht van de gemeente Winterswijk. Nijmegen-Winterswijk.
- Monumenten Advies Bureau, 2021. Kerkenpaspoort Johannes de Doperkerk Meddo. Nijmegen-Winterswijk.
- Nationale Database Flora en Fauna, z.j. Uitvoerportaal; zoekgebied Meddo, periode 2018-2023. NDFF. Geraadpleegd op november-december 2023 van <https://ndff-ecogrid.nl>.
- Neefjes, J. & N.W. Willemse, 2009. Cultuurhistorische Atlas Winterswijk. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.

- Peletier, W., 1993. Groeten uit Winterswijk. Deel 2: een overzicht van het gebied buiten het dorp aan de hand van oude ansichten. Vereniging Het Museum, Winterswijk.
- Peletier, W., 1996. Winterswijk een eeuw verandering, deel 1. Vereniging Het Museum, Winterswijk.
- Peletier, W., 2000. Winterswijk een eeuw verandering, deel 2b. Vereniging Het Museum, Winterswijk.
- Peletier, W., 2008. Winterswijk een eeuw verandering, deel 4. Vereniging Het Museum, Winterswijk.
- Ravon, z.j. Soorten. Geraadpleegd in december 2023 van <https://www.ravon.nl/Soorten/Soortinformatie>
- SAB Adviseurs voor ruimtelijke ordening Arnhem, 2002. Pilot boerderijsplitsing Meddo. Arnhem-Nijmegen.
- Schilfgaarde, A.P. van, 1961. De graven Van Limburg Stirum in Gelderland en de geschiedenis hunner bezittingen, eerste, tweede en derde stuk. Geschiedenis der graven Van Limburg Stirum 3, band 1, 2 en 3. Assen.
- Scholte Lubberink, H.B.G. & M. Schabbink, 2020. 40 jaar amateurarcheologie in Winterswijk. Archivering en catalogisering collectie Goorhuis. RAAP rapport 3817. RAAP, Weesp.
- Scholtz, W. & W. Wilterdink, 1983. Boerderijen kijken in Winterswijk. Winterswijk.
- Snippenburg, B.J.G. van & J. Vosselman, 2021. "De Giffel" te Meddo, gemeente Winterswijk; archeologisch vooronderzoek en cultuurhistorisch onderzoek: een bureauonderzoek. RAAP-rapport 5277. RAAP, Weesp.
- Sovon, z.j. Soortenoverzicht. Geraadpleegd in december 2023 van <https://stats.sovon.nl/stats/soorten>.
- Stegeman, B., 1927. Het oude kerspel Winterswijk.
- Terhalle, H., 2008. Zur Geschichte der westfälisch-niederländischen Grenze. Beiträge des Heimatvereins Vreden zur Landes- und Volkskunde 75. Heimatverein Vreden, Vreden.
- Vaarwerk, B.H.M. te, 2001. De Hof te Vaarwerk en zijn bewoners, 1188-1900. Historische Kring Eibergen, Eibergen.
- Verspreidingsatlas, z.j. NDFF Verspreidingsatlas. Geraadpleegd in december 2023. van <https://www.verspreidingsatlas.nl/>.
- Vlinderstichting, z.j. Vlinders. Geraadpleegd in december 2023. van <https://www.vlinderstichting.nl/vlinders>
- Vogelbescherming, z.j. Vogelgids. Geraadpleegd in december 2023. van <https://www.vogelbescherming.nl/>
- Voortwis, J.B. te, 2007. Winterswijk onder het vergrootglas. Micro-geschiedenis van dorp en platteland in de jaren 1500 tot 1750. Deel 2. Het Platteland. Fagus, Aalten.
- Wildenbeest, G., 1985. De Winterswijkse Scholten: opkomst, bloei en neergang. VU Uitgeverij, Amsterdam.
- Willemse, N.W., 2017. Aardkundige waarden in Winterswijk. RAAP, Weesp.
- Willemse, N.W., 2022a. Winterswijk onder je voeten. Erfgoedreeks Winterswijk 2. Gemeente Winterswijk/Vereniging Monumentenbelangen/RAAP, Winterswijk/Weesp.

Willemse, N.W., 2022b. Terreinen van aardkundige waarde binnen de gemeente Winterswijk; catalogus en terreinbeschrijvingen. RAAP-rapport 5642. RAAP, Weesp.

Zielman, G., 2015. Plangebied Korenburgerveen, gemeenten Winterswijk en Oost Gelre; archeologisch onderzoek: een archeologische begeleiding natuurontwikkeling. RAAP-rapport 2823. Weesp

Overzicht van figuren, tabellen, bijlagen en appendices

Figuren:

Figuur 1. De boerderij Vaeltrijt of Van Eerden, een katerstede uit de vroege 17e eeuw of eerder (foto: RAAP, 27 november 2023).	5
Figuur 2. Onderverdeling in ecologische deelgebieden.	7
Figuur 3. Het onderzoeksgebied: de buurtschap Meddo binnen zijn historische grenzen.	8
Figuur 4. De grenzen van Meddo op een topografische kaart uit de jaren vijftig (bron: topotijdreis.nl).	9
Figuur 5. De ligging van het erosiedal uit de Saale-ijstijd en aanwezigheid van grondmorene (o.a. keileem) in Winterswijk (bron: Neefjes & Willemse, 2009).	10
Figuur 6. De kei bij het sportterrein in Meddo (uit: Willemse 2022).	12
Figuur 7. Uitsnede van de bodemkaart van Nederland.	14
Figuur 8. Inzijging en kwel schematisch weergegeven (bron: natuurkennis.nl).	15
Figuur 9. Uitsnede van de geomorfologische kaart van Nederland.	16
Figuur 10. Topografische kaart uit 1918 (boven) een sterk kronkelende Groenlose Slinge en hetzelfde gebied op de kaart uit 1948 (onder) waarbij de beek is rechtgetrokken tot een 'afwateringskanaal'.	17
Figuur 11. Reconstructie van de omvang van het oude graafschap Lohn (bron: Wikimedia Commons).	20
Figuur 12. Het kasteel van Bredevoort, machtscentrum van de heerlijkheid Bredevoort, getekend in 1597 (bron: J.J. Orlers en H. van Haestens, 1618. 'Warhafftige Beschreibung und Eigentliche Abbildung aller Zuge ...').	21
Figuur 13. Opgraving van de voorganger van de huidige boerderij Beernink (uit: Hoven 2015).	22
Figuur 14. De huidige boerderij Beernink (bron: Jan Kuenen, Winterswijk).	23
Figuur 15. Meddose erven uit de middeleeuwen, liggend aan de essen (hier in wit afgebeeld), geprojecteerd op het grondgebruik in 1832 (ondergrond: HisGIS Gelderland, Fryske Akademy).	24
Figuur 16. De kerk van het Stift Vreden (bron: Wikimedia Commons).	26
Figuur 17. Enkele boerderijen in Meddo waren een leengoed van Huis Bergh in 's-Heerenberg (bron: Wikimedia Commons).	27
Figuur 18. Boerderij 'De Buurse' in Meddo in de vroege 20e eeuw (bron: oudwinterswijk.nl).	28
Figuur 19. Het omgrachte erf van Grevinck, later Alefs genoemd (ondergrond: HisGIS Gelderland, Fryske Akademy).	29
Figuur 20. Dezelfde uitsnede als hiervoor, maar dan van een recente luchtfoto.	29
Figuur 21. Meddose erven uit de nieuwe tijd (1500-1832), geprojecteerd op het grondgebruik in 1832 (ondergrond: HisGIS Gelderland, Fryske Akademy).	31
Figuur 22. Boekweit op een akker. Deze foto stamt niet uit Winterswijk (bron: hetreestdal.nl).	32
Figuur 23. Het Panhoes, een voormalige droogschuur voor gebakken pannen bij de Giffel (bron: panovenmeddo.nl).	33
Figuur 24. De Hazenveldse Molen (bron: monumentenbelangenwinterswijk.nl).	34
Figuur 25. De ontmantelde Molen van Sellink (foto: RAAP, 27 november 2023).	34
Figuur 26. De woeste gronden van het Masterveld tussen het Meddose cultuurlandschap (onder) en dat van Vreden (boven). Op de kaart zijn ook drie gerechtsplaatsen afgebeeld (bron: Gelders Archief).	35
Figuur 27. Op deze kaart zijn in een lichtbruine kleur de vroegere veengebieden rond de grens tussen Gelre en Münster weergegeven. Links naast de blauwe pijl zien we het 'Swilbroeck Veen' (waardoor de	

- huidige grens loopt), noordelijk daarvan 't Swilbroeck. Daartussen is de grenskapel afgebeeld. Het Duitse deel van het Zwollbrocker Venn is tegenwoordig een natuurgebied, het Zwilbroek zelf is tot landbouwgrond ontgonnen (bron: Gelders Archief). 36
- Figuur 28. De bron van de Kulverbeeck in Meddo, langs de oostrand van het Zwilbroekse Veen (hier Meddose Veen genoemd). Het tracé is met een pijl aangegeven (bron: Gelders Archief). 38
- Figuur 29. Rond 1910 was de nieuwe wegenstructuur van de heideontginningen al aangelegd en waren enkele hoofdlijnen van de verkaveling door kielspitten (ondiepe greppels) gemarkeerd. De ontginning zelf had echter nog nauwelijks plaatsgevonden: het was nog grotendeels heide en veen (bron: topotijdreis.nl). 40
- Figuur 30. Eigendommen in het zuidelijke Meddose Veen, 1832. In geel het markenbezit, in andere kleuren de particuliere eigendommen die al eerder geprivatiseerd waren (naar: HisGIS Gelderland, Fryske Akademy). 41
- Figuur 31. De veenontginning van het Meddose Veen/Veld, tussen grens en de Zwilbroekse Weg, in 1955 (bron: topotijdreis.nl). 42
- Figuur 32. In de vroege 20e eeuw waren veel wegen er nog slecht aan toe, zoals deze zandweg bij de rooms-katholieke school in Meddo (bron: oudwinterswijk.nl). 44
- Figuur 33. De kern van Meddo ontwikkelde zich rond de rooms-katholieke kerk (bron: oudwinterswijk.nl). 47
- Figuur 34. De kerk van Meddo, gezien vanaf het groene kerkhof (foto: MAB). 47
- Figuur 35. Het vroegere brinkje aan de Geldereschweg in 1832, deels met bos beplant (donkergroen). Kenmerkend is de ligging tussen meerdere afgeronde bouwlandkampen, waardoor een 'overhoek' ontstond (bron: HisGIS Gelderland, Fryske Akademy). 48
- Figuur 36. Het brinkje op eenzelfde uitsnede als hiervoor op een luchtfoto uit 2023. Het verenigingsgebouw is de opvolger van de vroegere openbare school, traditioneel gebouwd op de woeste gronden van een brinkje. De Geldereschweg is naar het oosten doorgetrokken, de huidige hoofdweg van het dorp (bron: PDOK). 49
- Figuur 37. Naast koeien vinden we in Meddo ook schapen in de wei (foto: RAAP, 27 november 2023). 51
- Figuur 38. Het natuurgebied Meddoseveen-Korenburgerveen (bron: wikiloc.com). 52
- Figuur 39. 't Kooiveld en het aangrenzende Rommelgebergte in de vroege jaren zeventig (bron: topotijdreis.nl). 54
- Figuur 40. De eerste schetsen van het recreatiegebied 't Hilgelo (Nieuwe Winterswijksche Courant, 20 mei 1966). 55
- Figuur 41. Het Volksfeest Meddo in juni 2023 (bron: Facebook). 57
- Figuur 42. Centrum van het Meddose verenigingsleven: Zaal De Eendracht (bron: zaaleendracht.nl). 58
- Figuur 43. Aardkundig waardevolle terreinen in het onderzoeksgebied (met nummer). 61
- Figuur 44. Enkele van de vuurstenen artefacten die tijdens een archeologische begeleiding van afplagwerkzaamheden in het Korenburgerveen zijn gevonden (Zielman, 2015). 64
- Figuur 45. Uitsnede van de gemeentelijke archeologische waarden- en verwachtingenkaart. 65
- Figuur 46. Vochtige kampontginningen in het oude hoevenlandschap: de westelijke entree van Meddo (foto: RAAP, 27 november 2023). 68
- Figuur 47. De reliëfrijke Gelderesch ten westen van Meddo (foto: RAAP, 27 november 2023). 68
- Figuur 48. Het beekdal van de Groenlose Slinge nabij 't Hilgelo in 2009. Zowel in het beekdal (rechts) als op de es (links) staat maïs, een gevolg van de veranderde waterhuishouding na de Tweede Wereldoorlog. De foto is gemaakt vanaf de 20e-eeuwse bruglocatie, met zicht op de oude bruglocatie op de voorgrond. Daar is een brug voor langzaam verkeer op de plek van de oude brug gelegd (foto: RAAP, 26 augustus 2009). 69

Figuur 49. Dezelfde locatie in het najaar van 2023. Het groen is sinds 2009 flink gegroeid, en uit het akkerland links is grasland geworden (foto: RAAP, 27 november 2023).	69
Figuur 50. Het jonge-heideontginningenlandschap kenmerkt zich onder meer door rechte wegen met hoogopgaande beplanting. Agrarische bedrijven, zoals hier op de achtergrond, konden in dit landschap soms verder uitgroeien dan in de oude landschappen (foto: RAAP, 27 november 2023).	71
Figuur 51. Links de volledig open veenontginning aan de Zwiibroekseweg. Langs die weg staan bomen uit de ontginningsperiode in het Interbellum (foto: RAAP, 27 november 2023).	71
Figuur 52. Landschappen in Meddo.	72
Figuur 53. De Geldereschweg over de oude brink van Meddo. Op de brink, voor de oude school, staan grote eiken (foto: RAAP, 27 november 2023).	74
Figuur 54. De historische infrastructuur in Meddo. Voor een gedetailleerder beeld verwijzen we naar het GIS. Voor de landschappelijke ondergrond, zie figuur 52.	75
Figuur 55. De grotere waterlopen in Meddo. Naar boven afbuigend de Wissinkbeek, daaronder de Groenlosche Slinge met de Beurzerbeek (rechts) en Whemerbeek (van onder komend) als bovenlopen. Voor de landschappelijke ondergrond, zie figuur 52.	76
Figuur 56. Links in beeld de Wissinkbeek, die door meerdere stroompjes vanuit veengebieden gevoed wordt, in de 17e eeuw (bron: Gelders Archief, 4471-I-0001.tif).	77
Figuur 57. Bosjes in de jonge ontginningen nabij De Giffel (foto: RAAP, 27 november 2023).	78
Figuur 58. Nog bestaand historisch opgaand groen in Meddo.	79
Figuur 59. Historische kavelgrenzen in Meddo.	80
Figuur 60. Historisch reliëf in Meddo.	81
Figuur 61. De twee gerechtsplaatsen, westelijk en oostelijk van het veen (bron: Gelders Archief, 4471-II-0001.tif).	83
Figuur 62. Locaties van bestuur en recht in Meddo.	83
Figuur 63. Relicten van steen- en panindustrie en delfstoffenwinning in Meddo.	84
Figuur 64. Een lager gelegen, afgeticheld perceel bij De Giffel (foto: RAAP, 27 november 2023).	85
Figuur 65. Het rooms-katholieke kerkhof bij de kerk in Meddo (foto: RAAP, 27 november 2023).	86
Figuur 66. De landweer van Meddo verbond twee hogere delen in het landschap ten zuiden van de Illegoorsmaet (bron: Gelders Archief, 4471-II-0001.tif).	87
Figuur 67. Locaties met bekend (veldonderzoek) of verwacht (kaartanalyse) groen erfgoed (bron: RCE/Bert Maes).	88
Figuur 68. Kolgans (foto: E. Witter).	95
Figuur 69. Haas (foto: E. Witter).	95
Figuur 70. Holenduif (foto: E. Witter).	96
Figuur 71. Kamsalamander (foto: iStock).	96
Figuur 72. Stekelbrem (foto: iStock).	97
Figuur 73. Roodborsttapuit (foto: G. Assink).	97
Figuur 74. Steenuil (foto: E. Witter).	99
Figuur 75. Gekraagde roodstaart (foto: iStock).	99
Figuur 76. Steenmarter (foto: iStock).	100
Figuur 77. Eikhaas (foto: E. Witter).	100
Figuur 78. Boommarter (foto: iStock).	101
Figuur 79. Bosanemoon (foto: E. Witter).	101
Figuur 80. Grote gele kwikstaart (foto: G.J. Assink).	103

Figuur 81. Groene Specht (foto: iStock).	103
Figuur 82. Wielewaal (foto: iStock).	104
Figuur 83. Oranjetipje op pinksterbloem (foto: iStock).	104
Figuur 84. Weidebeekjuffer (foto: iStock).	105
Figuur 85. Koninginnekruid met Koevinkje (foto: T. Versluis).	105
Figuur 86. Wilde Gagel (foto: iStock).	107
Figuur 87. Gevlekte glanslibel (foto: H. Looman).	107
Figuur 88. Kraanvogel (foto: V. Jeronimus).	108
Figuur 89. Het erf Holkenborg, daterend uit de periode 1650-1832 (foto: RAAP, 27 november 2023).	109
Figuur 90. Erven die naar schatting in de periode 800-1500 tot stand gekomen zijn.	110
Figuur 91. Erven die naar schatting in de periode 1450/1500-1650 tot stand gekomen zijn.	112
Figuur 92. Erven die naar schatting in de periode 1650-1850 tot stand gekomen zijn.	113
Figuur 93. Erven die naar schatting in de periode 1850-1940 tot stand gekomen zijn.	114
Figuur 94. Een eenvoudige dorpswinkel met gave winkelpui: Geldereschweg 17 (foto: MAB).	116
Figuur 95. Pastorie en kerk van Meddo (foto: MAB).	116
Figuur 96. De historische boerderij De Tuunte, Balkenschotweg 1 (foto: MAB).	118
Figuur 97. De historische boerderij Slatman, Beerninkweg 15 (foto: MAB).	118
Figuur 98. Een modernere vormgeving van een boerderij: Goorweg 22 (foto: MAB).	120
Figuur 99. Een oude schoppe: Geldereschweg 86 (foto: MAB).	122
Figuur 100. Een oude schoppe met vakwerk: Geldereschweg 96 (foto: MAB).	122
Figuur 101. Een beschermd gemeentelijk monument: het Panhoes van de Giffel (foto: MAB).	123
Figuur 102. De kopse gevel van De Eendracht aan de Geldereschweg, met het ingemetselde wapen van Winterswijk. Links van het gebouw zijn de hoge eiken op de brink zichtbaar (foto: RAAP, 27 november 2023).	124
Figuur 103. De onverharde wegen in Meddo.	126
Figuur 104. Uitsnede van de gemeentelijke archeologische beleidskaart.	129
Figuur 105. De landschapswaardering zoals onderdeel van de cultuurhistorische waardenkaart (2018).	131
Figuur 106. Historische tijdschaal voor Winterswijk.	166

Tabellen:

Tabel 1. Top 10 van meest kenmerkende soorten (NDFF).	94
Tabel 2. Top 10 van meest kenmerkende soorten (NDFF).	98
Tabel 3. Top 10 van meest kenmerkende soorten (NDFF).	102
Tabel 4. Top 10 van meest kenmerkende soorten (NDFF).	106
Tabel 5. Aardkunde.	135
Tabel 6. Archeologie.	136
Tabel 7. Beekdalen.	137
Tabel 8. Essen.	138
Tabel 9. Vochtige kampontginningen.	139
Tabel 10. Jonge ontginningen.	140
Tabel 11. Erven en hun omgeving.	143
Tabel 12. Historische infrastructuur.	144
Tabel 13. Jonge heideontginningen.	146
Tabel 14. Kampontginningen.	147

Tabel 15. Beekbegeleidende broeken.	148
Tabel 16. Niet-ontgonnen venen.	149

Bijlagen:

- Bijlage 1. Geologische tijdschaal
- Bijlage 2. Archeologische tijdschaal
- Bijlage 3. Historische tijdschaal Winterswijk
- Bijlage 4. Ervendatabase
- Bijlage 5. Beschermd monumenten

Appendices

n.v.t.

Bijlage 1. Geologische tijdschaal

Era	Systeem/Periode	Serie/tijdvak	Etage/tijdsnede	Miljoen jaar geleden
Cenozoïcum	Kwartair (0-2.590 Miljoen Jaar)	Holoceen		0
			Boven Pleistoceen	0.012
		Pleistoceen	Midden Pleistoceen	0.126
			Calabriaan	0.781
			Gelasiaan	1.806
	Neogeen (2.588-23.03 Miljoen Jaar)	Pliocene	Piacenziaan	2.588
			Zandeean	3.600
			Messiniaan	5.333
		Mioceen	Tortoniaan	7.246
			Serravalliaan	11.62
			Langhiaan	13.82
			Burdigaliaan	15.97
			Aquitaniaan	20.44
	Paleogeen (23.03-66.00 Miljoen Jaar)	Oligoceen	Chattiaan	23.03
			Rupeliaan	28.10
			Priaboniaan	33.90
		Eoceen	Bartoniaan	38.00
			Lutetiaan	41.30
			Yperiaan	47.80
		Paleoceen	Thanetiaan	56.00
			Selandiaan	59.20
			Daniaan	61.60
			Maastrichtiaan	66.00
Mesozoïcum	Krijt (66.00-145.0 Miljoen Jaar)	Boven Krijt	Campaniaan	72.10
			Santoniaan	83.60
			Coniaaen	86.30
			Turoniaan	89.80
			Cenomaniaan	93.90
		Onder Krijt	Albiaan	100.5
			Aptiaan	113.0
			Barremiaan	125.0
			Hauteriviaan	129.4
			Valanginiaan	132.9
	Jura (145.0-201.3 Miljoen Jaar)	Boven Jura	Berriasiaan	139.8
			Tithoniaan	145.0
		Midden Jura	Kimmeridgiaan	152.1
			Oxfordiaan	157.3
			Calloviaan	163.5
		Onder Jura	Bathoniaan	166.1
			Bajociaan	168.3
			Aaleniaan	170.3
			Toarciaan	174.1
			Pliensbachiaan	182.7
Paleozoïcum	Perm (252.2-298.9 Miljoen Jaar)	Boven Perm	Sinemuriaan	190.8
			Hettangiaan	199.3
			Rhaetiaan	201.3
		Midden Perm	Noriaan	208.5
			Carniaan	228.0
			Ladiniaan	235.0
		Onder Perm	Anisiaan	242.0
			Olenekiaan	247.2
			Induaan	251.2
			Changhsingiaan	252.2
	Carboon (298.9-358.9 Miljoen Jaar)	Lopingiaan	Wuchiapingiaan	254.2
			Capitaniaan	259.9
			Wordiaan	265.1
		Guadelupiaan	Roadiaan	268.8
			Kunguriaan	272.3
			Artinskiaan	279.3
			Sakmariaan	290.1
			Asseliaan	295.5
			Gzheliaan	298.9
			Kasimoviaan	303.7
	Devoon (358.9-419.2 Miljoen Jaar)	Pennsylvaniaan	Moscoviaan	307.0
			Bashkiriiaan	315.2
			Serpukhoviaan	323.2
		Mississippiaan	Viseaan	330.9
			Tournaisiaan	346.7
			Famenniaan	358.9
		Boven Devoon	Frasniaan	372.2
			Givetiaan	382.7
			Eifeliaan	387.7
			Emsiaan	393.3
	Siluur (419.2-443.4 Miljoen Jaar)	Midden Devoon	Pragiaan	407.6
			Lochkoviaan	410.8
		Onder Devoon		
		Pridoli		
		Ludlow		
	Ordovicium (443.4-485.4 Miljoen Jaar)	Wenlock		
		Uandover		
		Boven Ordovicium		
	Cambrium (485.4-541.0 Miljoen Jaar)	Midden Ordovicium		
		Onder Ordovicium		
		Furongiaan		
	Precambrium (541.0-6600 Miljoen Jaar)	Serie 3		
		Serie 2		
		Terreneuviaan		

Bijlage 2. Archeologische tijdschaal

Archeologische perioden					
Tijdperk				Datering	
Recente tijd					
Nieuwe tijd			C	1945	
			B	1850	
			A	1650	
Middeleeuwen			Laat B	1500	
			Laat A	1250	
	Vroeg	D: Ottoonse tijd	1050		
		C: Karolingische tijd	900		
		B: Merovingische tijd	725		
		A: Volksverhuizingstijd	525		
	Romeinse tijd			Laat	450
Midden				270	
Vroeg				70 na Chr.	
Prehistorie	IJzertijd			Laat	15 voor Chr.
				Midden	250
				Vroeg	500
	Bronstijd			Laat	800
				Midden	500
				Vroeg	1100
	Neolithicum (Nieuwe Steentijd)			Laat	1800
				Midden	2000
				Vroeg	2850
	Mesolithicum (Midden Steentijd)			Laat	4200
				Midden	4900/5300
				Vroeg	6450
	Paleolithicum (Oude Steentijd)			Laat	8640
				Jong B	9700
				Jong A	12.500
				Midden	16.000
				Oud	35.000
				250.000	

tabel1_standaard_Archeologisch_RAAP_2014

label1_standdaard_Archeologisch_RAAP_2014

Bijlage 3. Historische tijdschaal Winterswijk



Figuur 106. Historische tijdschaal voor Winterswijk.

Bijlage 4. Ervendatabase

Aanleiding

Als onderdeel van de cultuurhistorische atlas is voor de hele gemeente Winterswijk in 2009 ook een kaartlaag met historische erven samengesteld. Deze kaartlaag is om meerdere redenen aan herziening toe. Allereerst staan er die kaartlaag alleen erven van vóór 1832. Landschappelijk zijn ook jongere erven echter van betekenis. Daar komt bij dat de laag niet álle erven van vóór 1832 bevat. De kaartlaag is dus onvolledig. Ook ontbreekt er informatie over erven. De fasering in ouderdom die aan de erven is gekoppeld, is op basis van nieuwe wetenschappelijke inzichten aan actualisering toe.

Vertrekpunt

Startpunt voor het samenstellen van de nieuwe kaartlaag was de website [Buurtschap-info](#). Op deze website zijn de historische erven met hun huidige adressen, de huisnummering van vóór 1994, oude vermeldingen van vóór 1800 (verponding etc., doop-, trouw- en begraafboeken) en informatie uit de bevolkingsregisters (1820-1938) aan elkaar gekoppeld. De huidige locaties van deze erven zijn op kaart ingetekend. Daaraan gekoppeld is een deel van de informatie van de website, inclusief de huidige en oude huisnummering en de voorganger van die nummering in 1890.¹⁷⁷ Op basis van deze website is ook de oudste vermelding die daar wordt weergegeven overgenomen. In principe gaan we daarbij steeds uit van de oudste vermelding van het huis. Een afgeleide, zoals een persoonsnaam, is alleen in uitzonderingsgevallen opgenomen.

Aansluitend hierop zijn ook alle erven die in 1832 nog bestonden, maar nu niet meer, gemarkeerd. Vaak gaat het daarbij om huizen die ná 1832 verplaatst zijn. In vrijwel alle gevallen kon dus een koppeling worden gemaakt tussen het nu lege erf uit 1832 en het huidige huis.

Historische bronnen

Een groot aantal historische bronnen is gebruikt om de database verder te vullen. Allereerst is het verpondingskohier uit 1647, de vroegste systematische vorm van grondbelasting, doorgenomen. Alle huizen daarin zijn gekoppeld aan de kaartlaag. Bovendien is overgenomen of het om een caterstede (keuterboerderij) of niet ging. Overgenomen zijn de eigenaar in 1647, de gebruiker in 1647, de exploitatievorm in 1647 (eigenerfd, pacht), de waardeschatting van het bouwland en notities ten aanzien van de lasten aan instellingen die op het bezit drukten. Daaronder hoorden bijvoorbeeld afdrachten in geld of natura aan de heer van Bredevoort of aan de pastoor van Winterswijk. Uit de bezitsverhouding in 1647 is op te maken tot welk groter geheel een erf hoorde. Zo bezat de eigenaar van De Buurse niet alleen de havezate, maar ook een groot aantal boerderijen eromheen. Die band gaat in veel gevallen ver terug.

Doorgenomen zijn ook de transcripties van het Oud Rechterlijk Archief van Bredevoort, zoals die online beschikbaar zijn. In dit document zijn van alle akten die betrekking hebben op Meddo in de periode 1533-1811 korte samenvattingen gemaakt. Deze bron is gebruikt om te zoeken naar oudere 'oudste vermeldingen'.¹⁷⁸ Daarnaast was de bron behulpzaam bij het opsporen van erven die we uit het verpondingskohier van 1647 kenden, maar ruimtelijk niet konden plaatsen.

¹⁷⁷ De nummering werd in de loop van de negentiende eeuw steeds bijgewerkt. Als er nieuwe huizen werden gebouwd, kregen die eerst een volgnummer met letter -a, en bij de eerstvolgende herziening werd alles hernummerd. Daardoor werd een deel van de huisnummers een steeds hoger getal.

¹⁷⁸ Vanwege de omvang van dit materiaal is alleen het materiaal uit de periode 1533-1650 minitius doorgenomen. De periode erna is op enkele trefwoorden gescand.

Literatuur waarin gegevens uit bronnen is geïnterpreteerd is bewust zo beperkt mogelijk geraadpleegd. De conclusie bijvoorbeeld dat er op Balkenschot in 1400 een versterkt huis stond, is een foutieve conclusie op basis van de oorspronkelijke bron. Wellicht dat er hier en daar nog wat aanvullende informatie uit naar voren zou komen, maar het ligt niet in de lijn der verwachting dat het beeld nog wezenlijk wijzigt.¹⁷⁹

Bezittingen en rechten

Winterswijk lag in de heerlijkheid Bredevoort. De heer van Bredevoort had allerlei rechten die hij op individuele boerderijen kon laten gelden. Voor de boeren waren dat natuurlijk plichten. Voor een klein deel was dat, omdat een erf een zogenaamd 'hofgoed' van de heer van Bredevoort was. Ook had hij enkele pachtboerderijen. Bij de meeste goederen is de herkomst van die rechten niet helemaal duidelijk. Simpelweg de ligging in zijn machtsgebied was mogelijk al voldoende op een zeker moment aan zo'n recht onderworpen te worden. Op basis van een document uit het archief van Schloss Anholt¹⁸⁰ en lijsten in 'Het oude kerspel Winterswijk' van B. Stegeman hebben we in een kolom in de database deze rechten opgesomd.

Naast of in plaats van een juridische band met de heer van Bredevoort hadden erven soms ook een band met een andere institutie. Er bestonden verschillende banden. In de eerste plaats was dat de hofhorigheid, waarbij de boerderij 'horig' was aan zijn heer. Deze 'horige erven' hadden plichten ten opzichte van de heer, en werden via een centrale hof beheerd. Hiervoor noemden we al het erf dat hofhorig was aan Bredevoort: Geessink (Poolserweg 2-2a). Daarnaast was Simmelink (Zimmelsdiek 3-3a) hofhorig aan Vreden.¹⁸¹ Daarnaast waren er erven met een leenband. De leenheer, vaak een kasteelheer of klooster, gaf het erf in de middeleeuwen in leen uit aan een persoon die had gezworen zijn heer in tijden van oorlog te ondersteunen. Na de middeleeuwen was die band vaak alleen nog een administratieve. De bekende leengoederen in Meddo waren:

- Poelhuis (Poolserweg 3), al vóór 1280 leen van de graven van Steinfurt;
- Nijenhuis (Hoebinkweg 12), mogelijk leen van de heren van Ottenstein;
- Scholtenhuis (Greuneweg 3-5), leen van de heren van Ottenstein;
- Heerdink (verdwenen, nabij De Buurse), al vóór 1407 leen van de heren van Vorden;
- Wesselink (Wesselinkweg 1), al vóór 1428 leen van de graven van Bergh;
- Hoebink (Hoebinkweg 6-8), al vóór 1428 leen van de graven van Bergh, tot 1587.
- Voshuis (Goorweg 42), leen van de graven van Bergh, vanaf 1587;

Hoe deze leenbanden tot stand kwamen, is niet bekend. Een bezitter kan zijn goed ooit een één van deze heren hebben opgedragen, en in leen terug hebben ontvangen. Het was niet ongebruikelijk dat een kasteelheer een leengoed had in een heerlijkheid van een ander. De Ottensteinse lenen waren vanouds vermoedelijk leengoederen van het geslacht van Solms. Veel daarvan gingen door een huwelijk over naar de graven van Bronckhorst. Scholtenhuis was in 1647 bezit van Otto van Limburg Stirum, heer van Bronckhorst, Borculo en Wisch. Kennelijk was de oude leenband omgezet in bloot eigendom. In 1521 woonde er nog altijd een schulte op de hof te Huppel.¹⁸² Huppel lijkt dus net als Winterswijk, Ratum en Miste een eigen scholtenhof in de oorspronkelijke betekenis gehad te hebben, zonder dat we veel weten over het functioneren als hof. Over de achtergrond van het Solmse bezit

¹⁷⁹ Zie bijvoorbeeld Beskers 1995.

¹⁸⁰ Anholt GS ca 1530, FFSA Bredevoort HS 2, transcriptie Dick Ruhe e.a.

¹⁸¹ Middeleeuwse bronnen van Vreden konden in dit kader niet worden geraadpleegd. Essentieel is het veertiende-eeuwse geketende boek, dat wordt bewaard in het archief op Schloss Anholt. Hierin komt Simmelink vermoedelijk ook voor.

¹⁸² Van Schilfgaarde, 1961

weten we evenmin veel.¹⁸³ Een bijzondere leenband bestond als niet het goed zelf, maar de tienden eruit als leen werden verheven. Degene die men dat leen beleend werd mocht dus de opbrengsten van het tiende deel van de oogst innen. Onder meer de bisschop van Münster, de hertog van Gelre, de drost van Ahaus en van Ottenstein (Solms) was leenheer voor een deel van de tienden.

Van alle andere goederen hebben we geen bewijzen voor zo'n hofhorige of leenband. Dat wil niet zeggen dat daar geen elite aan te pas kwam, maar dat was alleen als bezitter/eigenaar, vergelijkbaar met de huidige zin van het woord. Uit het verpondingskohier van 1647 kunnen we deze belangrijke bezitters vrij eenvoudig afleiden. Interessant is allereerst het bezit van geestelijke instellingen. Het *Clooster tot Groenloe* bezat bijvoorbeeld toen nog De Steeg (Grevinkweg 5) en Harmelink (Goorweg 41). Zes goederen waren bezit van het Kwartier van Zutphen. Zij werden beheerd door de rentmeesters der geestelijke goederen; het waren vroegere kerkelijke bezittingen die met de Reformatie in staatshanden gekomen waren. Het gaat daarbij om Bruggers (Bruggersweg 2), Gelderesch (Geldereschweg 96), Groot Oostendorp ¹⁸⁴ (Oostendorperdiek 7-9), Klein Oostendorp (Oostendorperdiek 5), Lammerdink (Beerninkweg 12) en Tjeenk (Beitelweg 9). Van Bruggers en Tjeenk weten we inderdaad dat ze toebehoorden aan vicarieën, stichtingen die verbonden waren aan altaren in een kerk. Vaak waren dat schenkingen van welgestelde particulieren. Garverdink (Goorweg 37-39) en Roerdink (Beerninkweg 9-11) waren ook vicariegoederen, maar waren in 1647 nog bezit van een specifieke vicarie, en dus niet in 'staatshanden'. Daarnaast was Sevink tot 1634 bezit van het klooster Groot Burlo ¹⁸⁵, Esselink moet in 1487 nog een kloostererf geweest zijn en Wesselink is als geestelijk goed in 1624 aan De Buurse overgegaan.

Tot slot waren er welgestelde particulieren met bezit in Meddo. Daaruit kunnen we een aantal categorieën afleiden, te weten de adel, stedelingen en de welgestelde plattelanders. Zij hadden meestal één of meer grotere erven en een aantal kleinere, vaak cavenstede of caterstede genoemd.

De belangrijkste adellijke was in 1647 met afstand de heer van de Buurse. Tot die havezate behoorden behalve De Buurse (Hilteweg 45) zelf ook De Hilde (Hilteweg 2), De Kronnie (Goorweg 38), Grevink (Grevinkweg 4), Groot Esselink (Beitelweg 7; voorheen kloosterbezit), Heerdink (verdwenen, nabij De Buurse), Het Hofken (Beitelweg 6-8), Het Voorde (Voordeweg 2), Lemmenes (Hilteweg 37), Stammers (Beijersdijk 2), Thijshuis (Goorweg 27-29), Wennink (Hoeninkstegge 5) en Wesselink (Wesselinkweg 1; voorheen geestelijk bezit). Een deel van zijn bezit kwam dus uit kerkelijke handen.

Daarnaast waren andere edelen met bezit:

- de jonkers Bonnewolt met het erf De Jonker ofwel Balkenschot (Balkenschotweg 3);
- jonker Graes ter Loborch met de erven Beernink (Beerninkweg 7) en Waijerdink (Goorweg 43);
- jonker Rudolph van Munster met het erf Dieterink (Meddoseweg 26). Hij was een telg uit het geslacht van de heren van Waliën, en verkocht zijn bezit in 1647. Onder die verkoop behoorde ook nog De Hobbenakke (Wormskampweg 1), dat tot 1647 dus ook adellijk bezit was;
- de weduwe van Asbeeck, met de erven Sevink (Meddoseweg 13-15, voorheen kloosterbezit) en Het Roskamp (Roskampweg 2-4).

Stedelijke particuliere bezitters in Winterswijk waren afkomstig uit Vreden, Groenlo en Deventer. Daartoe behoorden in ieder geval Hoebink (Hoebinkweg 6-8) en Oud Boeijink (Goorweg 47).

¹⁸³ Te Voortwis 2007: 3

¹⁸⁴ Te Vaarwerk (2001) noemt dit een vicariegoed van de kerk van Groenlo. Hierlangs liep de oude weg van Groenlo naar Vreden.

¹⁸⁵ Te Voortwis (2007) vermeldt dit erf niet in de opsomming van Burlose goederen (p. 38).

Een kleinere speler van lokale herkomst was Govert Wijginck, die het erf Alefs, voorheen Grevinck (Geldereschweg 90), bezat. Daarnaast hoorden ook Kamphuis (Groenloseweg 106), Oud Boeijink (Goorweg 47), 't Hagen (Brengrsdiek 4), De Walvaart (Hoeninkstegge 7-9) en Goossens (Hoeninkstegge 1-3) tot zijn bezit. Zijn familie had het bezit vermoedelijk in de decennia ervoor bij elkaar gebracht. Terwijl het Scholtenhuis dus als bezit van Van Limburg Stirum werd beschouwd, bezat de scholte zelf ook nog enkele erven: Het Hagen (Greuneweg 7), Klumpers (Greuneweg 6) en Schoppers (Luikenhuisweg 2). Verder waren er nog andere particulieren die één of enkele erven bezaten.

Intermezzo: niet-localiseerbare erven

Er zijn veel bronnen doorgelicht, op zoek naar de huidige plekken van oude erven. Toch is dat niet voor alle erven gelukt. Onbekend zijn nog:

- 1647: Hendrick Schepers een caete
- 1647: Werner Specken caete (mogelijk Speckenslat?)
- 1647: Tijs then Roucamp een goetien (Roskamp?)
- 1647: Geert then Heller een kaetien – tussen Oostendorp en Steenkamp
- 1647: Geert ther Braeck een kaethe
- 1647: Hoevelboom een kathie, later: Heuvelboom, een katerstede nabij het Scholtenhuis in Huppel (laatste vermelding 1780)
- 1647: Ariaen Lemen is een kaetien, later: Lemnes Huiskens (niet meer vermeld in bevolkingsregister 1820) – vermoedelijk nabij Lemmenes
- Het Brinke (vermeld vanaf Liberale Gifte 1748, vermeld in periode bevolkingsregister 1874-1890) – mogelijk tussen Wennink en Alefs.
- Beernink Huijskens (vermeld vanaf Liberale Gifte 1748, niet meer vermeld in bevolkingsregister 1820)
- Lammerdink Huijskens (vermeld vanaf Liberale Gifte 1748, niet meer vermeld in bevolkingsregister 1820, daarna weer wel in 1837-1851, niet meer vermeld na bevolkingsregister 1861-1874)
- Bruggershuisjen ofwel Bruggerskamer (vermeld vanaf bevolkingsregister 1837-1851, in 1890: Meddo 23, niet meer vermeld na bevolkingsregister 1890-1915)
- D 228-I (aan de Roskampweg, vermeld vanaf 1931)
- De Nieuwe Hobbenakke (vermeld vanaf bevolkingsregister 1851-1861, in 1890: Meddo 145, niet meer vermeld na bevolkingsregister 1890-1915) ¹⁸⁶
- Den Drummel (vermeld vanaf bevolkingsregister 1851-1861, niet meer vermeld na bevolkingsregister 1874-1890)

Voor het opsporen van deze huisjes zijn de kadastrale bijbladen uit de late negentiende eeuw nog geraadpleegd. Hieruit zijn enkele eerder ontbrekende huisjes naar voren gekomen, waarvan er één wellicht als de Nieuwe Hobbenakke te identificeren is. Zekerheid is er zonder verder onderzoek niet.

¹⁸⁶ Mogelijk identiek aan een naamloos huisje op de kaart, ten zuidwesten van Weijenboom.

Ouderdom

Methode

Onderdeel van deze database is ook een inschatting van de ouderdom van de verschillende erven. In de oude versie, deel van de cultuurhistorische atlas, is die inschatting op basis van de 'oudste vermelding' gemaakt. Dat gaf al een aardig inzicht in de ligging van oudere en jongere erven. Door nieuwe vondsten was die indeling niet te handhaven. Bovendien heeft onderzoek in de laatste twintig jaar een nieuwe methode voor het herleiden van een ouderdom in beeld gebracht.¹⁸⁷ Die methode houdt rekening met de oudste vermelding, maar richt zich ook op de landschappelijke ligging en vooral ook op de bezitsstructuur en rechten op de goederen. In kort bestek gaat het hierbij om de volgende fasering:

- Fase 1 (800-1100): de oudste middeleeuwse erven, gelegen aan de grotere zandruggen. In veel gevallen bestaat een juridische band, met name een hofhorige, met vroegmiddeleeuwse instituties. Het stift in Vreden is daarvan een voorbeeld.
- Fase 2 (1100-1450): erven uit de volmiddeleeuwse uitbreidingsfase. Ook zij liggen vaak nog aan de grotere zandruggen. Het gaat om goederen met een juridische band met typisch laatmiddeleeuwse instituties, zoals heerlijke of grafelijke geslachten, en/of waren bezit van stedelijke instellingen of de lokale adel.
- Fase 3 (1450-1835): erven uit de laatste fase van de late middeleeuwen en de vroege nieuwe tijd. Zij liggen vaak duidelijk op een minder aantrekkelijke locatie, zoals in kleine ontginningen, of lagen als 'begeleider' in de buurt van oudere erven. Vaak hoorden zij tot het bezitscomplex van een ouder erf, of waren eigenerfd bezit van een lokale landbouwer. Omdat we beschikken over een document uit het midden van deze periode, namelijk het verpondingskohier uit 1647, maken we een onderscheid tussen 3a (vóór 1647) en 3b (1647-ca 1835).
- Fase 4 (1835-1940): erven in de periode van de markendelingen, vanaf de jaren dertig van de negentiende eeuw. Zij liggen veelal in de jonge ontginningen.

Het Winterswijkse beeld

Op basis van alle verzamelde informatie is aan de erven een plek in bovenstaand fasenmodel toebedeeld. Na afloop werd deze indeling vergeleken met de waarde-inschatting van het bouwland van elk erf in 1647. Bijna zonder uitzondering bleek een koppeling te leggen tussen de erven uit de oudste fasen (1 en 2) en de erven met het duurste bouwland. Ook is er een duidelijke correlatie tussen deze oudst ingeschatte erven en hun naam: de boerderijnamen op -ink zijn vrijwel zonder uitzondering in fase 1 of 2 te plaatsen. Er bestaat een grote samenhang tussen de eigenschappen van de erven en de fase waarin ze te plaatsen zijn. Dit levert een model op dat gebruikt kan worden voor archeologische toetsing. Het enige erf in Meddo waar een dergelijke toets heeft plaatsgevonden is Beernink. Op basis van de beschikbare historische informatie zouden we het erf in fase 2 plaatsen, maar het bleek zelfs in fase 1 geplaatst te moeten worden. Mogelijk is een deel van de erven in fase 2 toch in werkelijkheid ouder.

De erven uit de fasen 1 en 2 liggen conform het algemene beeld op de zandgronden inderdaad aan de grotere zandruggen. Daarbij valt op dat de erven vaak niet aan de beekzijde, maar aan de veldzijde van deze ruggen liggen. Mogelijk was het terreinreliëf daar geschikter voor de aanleg van een erf. Deze

¹⁸⁷ Spek 2010

dekzandruggen bevonden zich hoofdzakelijk in een band langs de grotere beeklopen. In het zuidwesten liggen rondom het Meddose Veen geen oude erven, evenmin als in het uitgestrekte veld in het noordoosten.

In fase 3a kwamen vooral erven langs de noordrand van de bestaande cultuurgronden en op nieuwe cultuureilanden daar vlakbij tot stand. In veel mindere mate werden nieuwe erven nabij de oude erven aangelegd. Waar dat gebeurde, zal sprake zijn geweest van een lijftocht of bijvank – een erf waar bijvoorbeeld de oude boer kon wonen als de nieuwe boer het hoofdhuis betrok. De meeste erven lagen aan de noordelijke veldzijde, naar het Meddose Veld. Richting het Meddose Veen kwamen maar weinig nieuwe erven tot ontwikkeling.

In fase 3b zien we het beeld veranderen. Veel meer dan in fase 3a werden er nieuwe erfjes nabij de oude boerderijen gebouwd. Ook nabij de erven van fase 3a kwamen uitbreidingen tot stand. Het heeft er alle schijn van dat waar fase 3a echt nog ging over de ontwikkeling van nieuwe ontginningen, er in fase 3b veel meer sprake was van verdichting van alles wat tot dat moment was aangelegd.

In fase 4 zet die verdichting zich voort, vooral rond de plek waar de kern van Meddo zou ontstaan, maar ook nog wel elders in de oude cultuurgronden. Veel opvallender is de uitbreiding naar de verdeelde woeste gronden eromheen. Bij het Meddose Veen clusteren deze nieuwe erfjes zich rond de Groenloseweg als nieuwe as door het gebied. In het Meddose Veld is de spreiding veel gelijkmatiger. Toch liggen er wel zwaartepunten, zoals rond de Eibergseweg en rond de Wormskampweg.

Bijlage 5. Beschermd monumenten

Rijksmonumenten

- Geldereschweg 3, Molen van Sellink nr. 527474
- Geldereschweg 96, T-boerderij nr. 523434
- Geldereschweg 96, spin- en weefhuis nr.523435
- Geldereschweg 96, schuur nr.523436
- Geldereschweg 96, waterpomp nr. 523437
- Geldereschweg 96, kippenschuur nr. 523438
- Meddoseweg 38, Sevinkmolen nr.451646

Gemeentelijke monumenten

- Balkenschotweg 1, hallehuisboerderij
- Beerninkweg 15, boerderij
- Beitelweg 7, boerderij
- Geldereschweg 25, RK kerk
- Geldereschweg 52, T-boerderij
- Goorweg 2, pastorie
- Goossensweg ong., pannenschuur
- Poolserweg 3, boerderij
- Wandersweg 5, schuur
- Wesselinkweg 1, boerderij
- Wormskampweg 11, boerderij

Potentiële gemeentelijke monumenten

- Bruggersweg 2, hallehuisboerderij
- Geldereschweg, bij 25, kerkhof, poorten, lijkenhuisje, Christus-Rexbeeld
- Geldereschweg 69, T-boerderij
- Geldereschweg 86, schoppe
- Geldereschweg 102, maalinrichting
- Goorweg 22, woonhuis met stal
- Goossensweg 3, hallehuisboerderij met schoppe en erf
- Groenloseweg 106, T-boerderij, schoppe en erf
- Hilteweg 2, hallehuisboerderij, schoppe en erf

- Morskers Driehuisweg 11, T-boerderij met bijgebouwen en erf